

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Bc. Veronika UHROVÁ

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Tatínkovi to říkat nebudeme: otcovství v dlouhém devatenáctém
století ve světle memoárové literatury**

Bc. Veronika Uhrová

Diplomová práce

2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Veronika UHROVÁ**
Osobní číslo: **H09662**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Podoby otcovství ve světle ego-dokumentů v Čechách
dlouhého 19. století**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Základním zdrojem pro studium rodinných vztahů v minulosti jsou ego-dokumenty; v připravované DP budou primárním pramenem k bádání. Korespondence, deníky a memoárová literatura poskytují vhled do soukromí, kde se odehrával skutečný rodinný život, často velmi odlišný od normativního chování vyžadovaného společností. Primárním pramenem k práci jsou editované paměti, deníky a korespondence jak mužů, tak žen, které alespoň částečně mapují vztah otec-dítě. Sekundární literatura se dotýká několika teoretických okruhů okolo tématu rodina. Cílem diplomové práce bude popsat obraz otce v Čechách v "dlouhém devatenáctém století" a zachytit vztah mezi otcem a dítětem během jednotlivých životních etap.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce:

Seznam odborné literatury:

**tištěná/elektronická
viz příloha**

Vedoucí diplomové práce:

prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2010

Termín odevzdání diplomové práce:

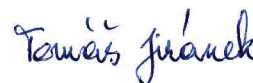
31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

Philippe ARIES, *Centuries of Childhood. A social History of Family Life*, New York 1962. Elisabeth BADINTER, *Materinská láska*, Bratislava 2000. Christian Gotthilf SALZMANN, *Wogtěch KRASIL, aneb, Nawedenj k rozumnému wychowánj dětj : kniha pro lid, kterauž dle Christ. Boh. Salzmana sepsal Norbert Waněk*, W Praze : Martin Neureutter, 1837. Petra HANÁKOVÁ, Libuše HECZKOVÁ, Eva KALIVODOVÁ (edd.), *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*, Slon, Praha 2006. HORSKÁ, P., KUČERA, M. MAUR, E. STLOUKAL, K., *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990. Tomáš JIRÁNEK, Jiří KUBEŠ (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími, 2. pardubické bienále, 4.-5. dubna 2002, Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplementum 5 (2002)*. Milena LENDEROVÁ, Karel RÝDL, *Radostné dětství. Dítě v Čechách 19. století*, Paseka, Praha a Litomyšl 2006. Elisabeth BADINTER, XY. *O mužské identitě*, Paseka, Praha a Litomyšl 2005. Marcin FILIPOWICZ, Joanna KRÓLAK, Alena ZACHOVÁ eds., *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslavanské modely otcovství*, GAUDEAMUS Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2008. Arturas TEREŠKINAS, Jolanta, REINGARDIENE (eds.), *Men and Fatherhood. New Forms of Masculinity in Europe*, Eugrimas, Vilnius 2005. Luigi ZOJA, *Soumrak otců. Archetyp otce a dějiny otcovství*, Prostor, Praha 2005. Milena LENDEROVÁ, *A ptáš se knížko má... Ženské deníky 19. století*, TRITON, Praha 2008. Milena LENDEROVÁ, Jiří KUBEŠ (edd.), *Osobní deník a korespondence. Snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*, Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice, Pardubice 2004. Helena ČAPKOVÁ, *Moji milí bratři, Československý spisovatel, Praha 1962.*) Marie GEBAUREOVÁ, *Rodinné vzpomínky I.-III.*, J. Snajdr, Kladno 1926. František HAIS, *Vzpomínky pražského písničkáře : 1818-1897*, Odeon, Praha 1985. Servác HELLER, *Z minulé doby našeho života národního, kulturního a politického : vzpomínky a zápisky*, Český čtenář, Praha 1916-1923, 5 svazků Ignát HERRMANN, *Blednoucí obrázky, Československý spisovatel, Praha 1960.* Ignát HERRMANN, *Před padesáti lety, I.-IV Antonie KAVALÍROVÁ, Paměti babičky Kavalírové, Český spisovatel, Praha 1993.* Josef Svatopluk MACHAR, *Konfese literáta, Československý spisovatel, Praha 1984.* Josef REZLER (s dcerou Barborou), *Ze života průkopníků sociální demokracie*, Svoboda, Praha 1950. Olga SCHEINPLUGOVÁ, *Byla jsem na světě, MF, Praha 1994.* Marie STRETTIOVÁ, *O starých časech a dobrých lidech, Topičova edice, Praha 1947.* Renata TYRŠOVÁ, *Jindřich FUGNER : paměti a vzpomínky na mého otce, Český Čtenář, Praha 1924.* Eva VRCHLICKÁ, *Dětství a mládí s Vrchlickým, Praha 1988.*

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 24. 6. 2012

Veronika Uhrová

Děkuji paní prof. Mileně Lenderové za podnětné a nepostradatelné připomínky k této práci a za inspirativní vedení během celého mého studia. Dále děkuji rodině za vytrvalou podporu, která mi studium umožnila.

ANOTACE

Tématem předkládané diplomové práce je otcovství v Čechách dlouhého devatenáctého století s důrazem na otcovské role v rodině. Obraz otce autorka získává ze vzpomínek potomků, přičemž všechny memoárové texty jsou editované a byly alespoň jednou vydány knižně. Primárním cílem práce je zachytit všechny podoby a projevy otcova chování k dětem tak, jak o tom vypovídají pamětníci ve svých vzpomínkách.

KLÍČOVÁ SLOVA

otcovství, otec, memoáry, dlouhé devatenácté století, dětství, maskulinita, dějiny rodiny

TITLE

We won't tell Papa: fatherhood in the long nineteenth century in the light of memoirs

ABSTRACT

This diploma thesis deals with fatherhood in Bohemia in the long nineteenth century while placing emphasis on father's roles within a family. The author creates an image of a father using children's recollections. All of the memoir texts have been edited and published at least once. The primary aim of this thesis is to depict all types and displays of father's behaviour towards children as remembered and narrated in the memoirs.

KEYWORDS

fatherhood, father, memoirs, long nineteenth century, childhood, masculinity, family history

Obsah:

1. Úvod.....	11
1.1. Metody, kritéria a cíle práce	12
1.2. Maskulinita a otcovství – stav výzkumu v Čechách.....	14
1.3. Memoáry jako pramen.....	22
1.4. Otcovství v memoárech	25
2. Otcovství v dlouhém devatenáctém století	29
2.1. „ <i>Co říkal v tom okamžiku tatínek, nevím, snad radostí oněměl.</i> “ Otec zploditel.....	30
2.2. „ <i>Lokty ze stolu! Jíst – nehltat! Pořádně rozkrájet!</i> “ Otec vychovatel	37
2.3. „ <i>Smích a žerty ustaly, jakmile vstoupil tatínek.</i> “ Přísný otec, tvrdý otec	49
2.4. „ <i>Vzal to po otecku velkoryse, to pak teprve byla spoušť.</i> “ Otec laskavý a otec přátelský	59
2.5. „ <i>Řekni tatínkovi [...], že jsi ve zkoušce obstál!</i> “ Otec a vzdělání	68
2. 6. „ <i>A byl jsem taky na to hrdý, že tatínek je rychtářem.</i> “ Otec vzor.....	83
2.7. „ <i>Žil velmi střídě, ale na své rodině nikdy nešetřil ...</i> “ Otec živitel.....	87
2.8. „ <i>O Štědrém večeru byl tatínek vždycky doma [...] a bylo to krásné ve skutečnosti i ve vzpomínkách.</i> “ Otec a rodinný život	92
2.9. „ <i>Když tatínek zemřel, všechno se rázem proměnilo.</i> “ Nepřítomný otec	98
3. Závěr.....	104

4. Prameny	108
5. Literatura	110
6. Resumé	112
7. Přílohy	114

1. Úvod

1.1. Metody, kritéria a cíle práce

Jak vyplývá z názvu diplomové práce, předmětem zájmu budou otcové a jejich role v životě dítěte během dlouhého devatenáctého století v Čechách. Základním zdrojem informací k této problematice bude memoárová literatura. Všechny použité prameny jsou editované a vyšly alespoň jednou knižně.

Dlouhé devatenácté století – tak bývá obvykle označováno období mezi francouzskou revolucí na počátku a první světovou válkou na konci. Během let 1789 až 1914 se událo mnoho zásadních změn, které utvářely dnešní podobu světa. Vlivem průmyslové revoluce, započaté v osmnáctém století v Anglii, se společnost postupně stále více industrializovala, vznikly nové ekonomické vazby nadnárodního charakteru, změnila se průmyslová výroba, města se rozrůstala a modernizovala. Tato doba svědčila pokroku ve vědě a technice, ale nové podněty zasáhly i kulturní svět. Zrodilo se národní smýšlení a pod jeho vlivem začaly vznikat nové státy. A konečně, velkých změn doznala i základní jednotka nových moderních států: rodina.¹ Její funkce se zredukovaly, ochrannou a výchovnou funkci částečně začínají přebírat státní instituce. Také ekonomická funkce prošla transformací, protože rodina již nemusela být nutně soběstačnou výrobní jednotkou.² Zároveň došlo k oddělení sfér v rámci rodiny: muž chodil do zaměstnání a reprezentoval rodinu ve veřejné sféře, žena ovládla soukromou sféru tím, že obstarávala domácnost a výchovu dětí.

V následujících kapitolách úvodu se pokusíme vymezit další pojmy. Nejprve se seznámíme s dosavadním výzkumem souvisejícím s otcovstvím v odborné literatuře dostupné v českém prostředí. Jak uvidíme, role otce se právě v dlouhém devatenáctém století výrazně

---

¹ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – DOUŠOVÁ, Hana. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století, I. díl: Dějiny hmotné kultury*. Pardubice, 2001, s. 15.

² LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie – BEZECNÝ, Zdeněk – JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století, 2. díl: Život všední i sváteční*. Pardubice, 2005, s. 65.

proměnily. V dalších kapitolách se zaměříme na memoárovou literaturu a její využití jako historického pramene a dále pak na možnosti výzkumu vzpomínkových textů z hlediska bádání o otcovství v minulosti. Memoáry chápeme v našem kontextu jako svébytný projev zaznamenávání osobních zkušeností. Jsou ideálním pramenem pro výzkum rodinných vztahů, přesto musíme mít stále na paměti, že míra autenticity je i v tomto případě nižší než u jiných ego-dokumentů. Na tomto místě je také potřeba zmínit, že k celé problematice budeme přistupovat pouze z jednoho úhlu pohledu: pamětník vzpomíná na svého otce. Další dvě možnosti (pamětník vzpomínající na své otcovství; pamětník, který stojí mimo vztah otec - dítě) zůstanou pro omezený rozsah diplomové práce mimo sféru našeho zájmu.

Samotné jádro práce spočívá ve vymezení základních rolí otce ve vztahu k dítěti podle toho, jak je paměti reflektují. Zaměříme se na otce zploditele, vychovatele, přísného nebo naopak laskavého, otce vzdělávajícího, následováníhodného, živitele rodiny, na jeho postavení v rámci každodenního i svátečního rodinného života a nakonec také na otce nepřítomného. Všechny tyto podoby otcovství se v určité míře v pamětech objevují a úkolem této práce bude podrobit je kritickému zkoumání.

Základním metodickým přístupem bude komparace a analýza s využitím moderních postupů historické antropologie, která v druhé polovině dvacátého století začala vyznávat nové čtení pramenů. Nové interpretace umožnily vidět dějiny „zdola“ a do středu zájmu historiků se dostaly vedle jiných prameny osobní povahy.³ Ego-dokumenty jsou mimo jiné dobře využitelné ve výzkumu historických společenských struktur, každodennosti, maskulinity a feminity nebo dějin rodiny.

Předkládaná práce si klade za cíl v první řadě vytvořit obraz otce v dlouhém devatenáctém století v Čechách s použitím vybraných pramenů a porovnat výsledky bádání s předpoklady a stereotypy, o kterých se zmiňuje dostupná odborná literatura. Druhotným cílem je nová interpretace editovaných memoárů se zaměřením na rodinné vztahy. Jakým způsobem se osoba otce vyskytuje v memoárové literatuře? Jak na tatínky pamětníci vzpomínají?

---

³ viz VAN DÜLMEN, Richard. *Historická antropologie: Vývoj, problémy, úkoly*. Praha, 2002. ISBN 80-86569-15-2.

1.2. Maskulinita a otcovství – stav výzkumu v Čechách

Odborných prací o otcovství najdeme v českém jazyce poskrovnu. Ani zdaleka se jejich počet neblíží pracím věnovaným mateřství, matkám a souvisejícím tématům. Historiografie se v posledních letech snaží tento rozdíl zmenšit, ale obzory, které se jejím snažením rozevírají, jsou stále neprobádané. Přesto se pokusíme o krátké shrnutí otcovské problematiky. Vycházíme ze tří děl, a přes jejich odlišnosti zobecníme základní poznatky a pojmy. Zároveň je podrobíme vzájemnému kritickému srovnání. Jako hlavní vodítko ke srovnání poslouží kniha *Soumrak otců*⁴ Luigiho Zoja, která je z vybraných nejjobecnější a s nejširším časovým záběrem. Další dvě práce, sborník *Od patriarchy k tatínkovi*⁵ a kniha *XY: O mužské identitě*⁶ Elisabeth Badinter, poskytnou potřebné srovnání a doplňující a upřesňující informace.

Luigi Zoja je předním italským psychoanalytikem. Narodil se roku 1943. Dnes provozuje vlastní praxi v Miláně a působí v institutu C. G. Junga v Curychu. Jeho kniha *Soumrak otců* postupuje chronologicky historií, přičemž ji autor rozdělil na kapitoly, které považuje za psychologicky významné úseky dějin: prehistorii otce, Řecko a Řím, počátky křesťanství, Francouzskou revoluci a průmyslovou revoluci, nakonec obě světové války a „rodinnou revoluci“ v kapitole nazvané *Dnešní otec*. Na více než tři sta stranách čtenář může nahlédnout na dějiny skrze optiku otcovské problematiky. Na kategorii otcovství přitom Zoja nahlíží více z psychologického hlediska, které mu je vzhledem k povolání logicky bližší než historické. Tento pohled přináší jistě mnohá zajímavá zjištění, ale nedostačuje velkým

---

⁴ ZOJA, Luigi. *Soumrak otců. Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha, 2005. ISBN 80-7260-145-8.

⁵ FILIPOWICZ, Marcin – KRÓLAK, Joanna – ZACHOVÁ, Alena (edd.). *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslovanské modely otcovství*. Hradec Králové, 2008. ISBN 978-80-7041-407-1.

⁶ BADINTEROVÁ, Elisabeth. *XY: O mužské identitě*. Praha a Litomyšl, 2005. ISBN 80-7185-727-0.

ambicím daným časovým záběrem. Autor užívá historická fakta víceméně svévolně jako pomůcku při své argumentaci psychologické. Z celé knihy tak vyzařuje jeho inspirace psychoanalýzou na úkor historické věrohodnosti.

Elisabeth Badinter je francouzská historička, specializující se na 18. století. Narodila se v roce 1944. Poslední kniha Elisabeth Badinter *XY: De l'identité masculine*, 2001 (*XY: O mužské identitě*, Praha 2005), která vyšla v českém překladu, se zabývá maskulinitou ve všech jejích aspektech. Téměř tři sta stran rozdělila autorka do dvou hlavních částí, několika kapitol a velkého množství podkapitol, kde nevynechá jediné zásadní téma vztahující se k maskulinitě. Několik kapitol o homosexualitě, krizových obdobích maskulinity a konečně o otcovství ukazuje autorčin široký odborný záběr od historie k psychoanalýze. Její schopnost interdisciplinárního myšlení dokazují exkurzy do nejnovějších sociologických výzkumů.

Sborník *Od patriarchy k tatínkovi* vznikl ve spolupráci PdF Univerzita Hradec Králové a Instytut Slawistyki Zachodniej i Poludniowej Uniwersytet Warszawski. Sborník je rozdělen do pěti částí a celkově obsahuje 18 studií. Úvod sborníku tvoří studie Marcina Filipowicze a Joanny Królak *Západoslovanská otcovství* a studie Jiřiny Šmejkalové *Možnosti využití genderové perspektivy ve výzkumu otcovství ve střední Evropě*. Úvodní studie obsahuje obecné úvahy a shrnuje obsah celého sborníku, který se vyznačuje pestrostí výzkumných úhlů pohledů, což přináší pohled na otázku otcovství z mnoha perspektiv. Přítomný je tradiční historický a literárněhistorický přístup, perspektiva antropologická, kulturologická, psychoanalytická a neopsychoanalytická, jakož i teorie komunikace a kognitivní lingvistika. Autoři vyjadřují naději, že tyto studie, jejichž cílem je zmapování odlišností proměn otcovství v rámci západoslovanských kultur oproti západním modelům, přispějí k formování lokálního diskurzu otcovství.⁷ Časový rámeček tohoto sborníku začíná na počátku 19. století a končí v současnosti. Materiál, který historikové použili, tvoří široce pojaté texty kultury (literární díla, literární autenticita, publicistika, historické záznamy, tiskové materiály i ústní projevy). Dosavadní výzkum západoslovanské kulturní oblasti nevěnoval otázce otcovství příliš velkou pozornost, zejména ve srovnávacím kontextu. První část sborníku je věnována otázce obrazu otcovství, zděděnému po 19. století, tedy době, která nás primárně zajímá. K závěrům, k nimž došli autoři čtyř studií této první části sborníku, se vrátíme později. Další studie jsou zahrnuty

⁷ FILIPOWICZ, Marcin – KRÓLAK, Joanna. Západoslovanská otcovství. In: FILIPOWICZ, Marcin – KRÓLAK, Joanna – ZACHOVÁ, Alena (edd.). *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslovanské modely otcovství*. Hradec Králové, 2008, s. 10.

pod téma *Proměny otcovství v 1. polovině 20. století*. Poslední část, která obsahuje jen dvě kapitoly, má téma *Současné komunikační a jazykové aspekty otcovství* a zaměřuje se na současné proměny otcovství, zejména na jazykový obraz otcovství. Tvůrci se obecně snažili přinést „alespoň částečné určení ,otcovského‘ regionálního specifika.“⁸

Moderně pojatou studii představuje Jiřina Šmejkalová ve výše uvedeném sborníku. Ve své úvaze na téma *Moderní využití genderové perspektivy ve výzkumu otcovství ve střední Evropě* poskytuje základní teoretický rámec k problematice otcovství s využitím konceptu gender. Přestože nepředestírá historická fakta, je velmi přínosná po metodologické stránce a nabízí řadu otázek k dalšímu zkoumání. Autorka začíná zajímavou myšlenkou na téma historiografie otcovství. Stejně jako její kolegové vychází z toho, že je otcovská problematika historiky opomíjena, a přestože se to v posledních letech napravuje, potýká se s podobnými problémy jako *women's history*. Taková neprozkoumaná půda je potom velmi vhodná pro vznik a udržování mnoha mýtů. Především mýty o „*necitlivých a nestarajících se otcích v předchozích generacích, [...] jež jsou často úspěšně užívány k oslavám současné podoby pečujících otců, kteří se nezřídka považují za první generaci tohoto typu v dějinách lidstva.*“⁹ Z toho následně pramení jejich sebevědomí. Od partnerek očekávají vděk za pomoc v domácnosti nebo s dětmi, kterou podle nich předchozí generace otců nemusela poskytovat.

Přestože se autorka snaží zaměřit na středoevropskou oblast, pro nedostatek odborných prací v češtině si bere na pomoc knihu *The Modernization of Fatherhood: A Social and Political History* (1997) R. LaRossy, která se zabývá především Spojenými státy. Tamní společnost prošla největší transformací otcovství mezi světovými válkami. Je otázkou, s jakým časovým odstupem přišly takové změny i do střední Evropy. Jde o novou definici pojmu otcovství, které už není hotovou daností, ale je třeba jej pomocí diskuze znovu nalézt. K viditelnému posunu nakonec došlo, když otec přestal být pro děti tradiční autoritou a začal se přizpůsobovat jejich úrovni. Jednoduše řečeno, začal být více jejich kamarádem. Výhodou tohoto nového schématu bylo, že nepodryval stávající privilegované postavení matek. Tento koncept se ale po hospodářské krizi 30. let ukázal být neudržitelný, a tak se otcové částečně vrátili ke starému autoritativnějšímu chování vůči dětem. Pro nás z toho plyne jistá inspirace, autorka ji shrnuje do tří základních bodů: v jakýchkoli genderových analýzách je třeba brát

---

⁸ Tamtéž, s. 5.

⁹ ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. Možnosti využití genderové perspektivy ve výzkumu otcovství ve střední Evropě. In: FILIPOWICZ, Marcin – KRÓLAK, Joanna – ZACHOVÁ, Alena (edd.). *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslovanské modely otcovství*. Hradec Králové, 2008, s. 12.

v úvahu vzájemné působení ekonomických a kulturních faktorů, dále je třeba se vyvarovat slučování kategorií otcovství a maskulinity a nakonec nezapomenout analyticky odlišovat pojmy otcovství a mateřství, které ze sociálního hlediska značně splývají.¹⁰

J. W. Scott ve své dnes již slavné stati *Gender: A Useful Category for Historical Analysis*¹¹ přichází s novou definicí pohlaví. Sociální pohlaví zde odlišuje od prvotního biologického. Nechápe pak výzkum feminity a maskulinity jako soubor vrozených charakteristik, ale jako získaných v souvislosti s konkrétním sociálně kulturním kontextem. Kategorie maskulinity se tedy odvozuje od pojmu gender. Studie věnované této kategorii se objevují v anglosaské literatuře sporadicky od 80. let, ale jejich počet se zvyšuje až v letech 90. a po roce 2000.¹² Autorka dochází k závěru, že když se nyní s dvacetiletým zpožděním začíná v českém akademickém prostředí rozvíjet výzkumný zájem o kategorie maskulinity a otcovství, je třeba chápat tento posun jako další krok ke skutečnému rozpracování a pochopení konceptu gender jako plnohodnotné analytické kategorie. Upozorňuje ale na případné metodologické překážky a nutnost překonat řadu zažitých přístupů ke studiu maskulinity, především biologických a genetických. Jiřina Šmejkalová uzavírá svou studii slovy: „Dnes již není možno se jen ptát, co všechno se můžeme naučit z vůdčích proudů v současné feministické a genderové teorii, ale spíše čím důkladnější průzkum genderových lokálních specifik tento „mainstream“ obohatí, případně pozmění v něm pohodlně ustálená explanační schémata.“¹³

Otcovská revoluce,¹⁴ jak ji popisuje Elizabeth Badinter, znamená konec patriarchy a značí začátek úplně nového otcovství. „Usmířený muž“¹⁵, jak nazývá muže, jenž umí být současně citlivý i pevný, se už nepodobá otci doby minulé, kdy patriarchát ztělesňoval zákon, autoritu a odstup. Málo pozornosti se ale věnovalo skutečnosti, že pro patriarchát byl příznačný i nezájem otce o děti. V minulosti bylo samozřejmé, že malé dítě patří výlučně matce. Začátek života se tedy odvíjel téměř bez zkušenosti s otcem. Postupný odklon od patriarchy a po 20 let vedené výzkumy přináší úplně jiný obrázek otce a jeho funkce zejména ve vztahu k synovi. Nepřeberné studie o problémových chlapcích dospěly ve

---

¹⁰ Tamtéž, s.14.

¹¹ SCOTT, Joan Wallah. Rod: užitečná kategória historickej analýzy. In CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana – KOBOVÁ, Lubica (edd.). *Histórie žien: Aspekty písania a čítania*. Bratislava, 2006, s. 40 – 71. ISBN 80-85549-65-4.

¹² ŠMEJKALOVÁ, Jiřina. Možnosti využití genderové perspektivy ve výzkumu otcovství ve střední Evropě. In: FILIPOWICZ, Marcin – KRÓLAK, Joanna – ZACHOVÁ, Alena (edd.). *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslávanské modely otcovství*. Hradec Králové, 2008, s. 17.

¹³ Tamtéž, s. 22.

¹⁴ BADINTEROVÁ, Elisabeth. *XY: O mužské identitě*. Praha a Litomyšl, 2005, s. 160.

¹⁵ Tamtéž, s. 155.

Spojených státech a Skandinávii ke stejným překvapivým závěrům, např. že chlapci potřebují otce především v prvních dvou letech života. Celkový obraz západního otcovství vidí autorka jako značně nejednotný. Na obou stranách Atlantiku je problematika otce jednou z nejkontroverznějších. Bez jakéhokoli odstupňování se hovoří buď o soumraku otců, nebo o jejich znovuzrození. Tón se od základů mění podle povahy a ideologie odborníků na rodinu. Ve skutečnosti je otcovská realita natolik pestrá, že portrét typického otce nelze vůbec pořídit.¹⁶

Devatenácté století a jeho společenské změny přinesly do dějin otcovství několik zvrátů. Knihu *Soumrak otců*, kterou použijeme jako úvodní vhled do událostí, následně doplní se svým vysvětlením 19. století a jeho vztahu k otcovství E. Badinter a příslušné studie ze sborníku *Od patriarchy k tatínkovi*. V kapitole *Od Francouzské revoluce k revoluci průmyslové*¹⁷ se Zoja zamýšlí nad změnami, jež přinesla průmyslová revoluce do rodinného života. A hned na začátku předznamenává ladění celé kapitoly: „*Průmyslová revoluce přinesla nejtemnější hodinu otcovství.*“¹⁸ To, co zlomilo otce především jako vzor pro děti, byla jeho nová práce, která jej odváděla z domu. Před průmyslovou revolucí se většina rodin živila zemědělstvím a její členové trávili tak čas spolu. Nebylo nic přirozenějšího, než že si děti za svůj vzor zvolily otce, kterého nejlépe znaly. Tato inspirace jim vedle výchovného aspektu pomohla při tvorbě vlastní identity. Ale to všechno se mělo změnit. Průmyslová revoluce přinesla destabilizaci rodinných vztahů a navždy je změnila. Díky tomu, že některé továrny si zprvu jako své dělníky vybíraly ženy a děti jako nejlevnější pracovní sílu, stalo se poprvé, že jejich příjmy mohly přesáhnout ty otcovy, což jeho autoritě také nepomáhalo. Když se i otcové stali dělníky v továrně, výdělek je odváděl stále více od rodin. Objevil se fenomén „neviditelného otce“, jak ho později zavedl Mitscherlich. Luigi Zoja shrnuje: „*Sekularizace společnosti nezadržitelně postupovala: ve filozofii Nietzscheovou konstatací smrti Boha, na symbolické rovině zavražděním krále a vytvořením velké metafory zmizení otce.*“¹⁹ Zoja přiznává, že archaická otcovská role se někdy idealizuje, ale přesto pokračuje ve výčtu jeho cenných funkcí, které nikdo nemůže synovi nahradit. Otec jako symbol stability a výchovy se nenávratně rozpadal. Industrializace přinesla měšťské rodině vymanění z chudoby, ale také snížila kvalitu jejího života. „*Poprvé v dějinách se dítě stydí za svého otce*

---

¹⁶ Tamtéž, s. 160.

¹⁷ ZOJA, Luigi. *Soumrak otců. Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha, 2005, s. 159.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ Tamtéž, s. 167.

[...] V představách západní společnosti se objevila zcela nová postava: nedůstojný otec. [...] Chudý městský otec, vytržený ze svého venkovského života a pracovních tradic, zbavený své identity, ztratil úctu svého okolí i sebeúctu.²⁰

Sociálně výše postavené rodiny navenek budily dojem větší stability, ale i zde museli otcové vyvíjet větší aktivitu k udržení rodinného standardu a nemohli se jen spoléhat na renty a výnosy z investic. Problematiku bohatších rodin však nelze takto zjednodušit, i před průmyslovou revolucí mnozí aristokraté podnikali a u svých rodin trávili o to méně času, o co výše byli ve společenské hierarchii.

Badinter pozoruje změny, které vyvolala průmyslová revoluce v poněkud širší optice. Podle ní přinesla vedle výše zmíněných změn v rodině i obecně radikální oddělení pohlaví a rolí. Předtím pracovali muž a žena bok po boku na poli nebo v dílně a děti jim pomáhaly. Teď však došlo k úplnému rozdělení na sféru soukromou a veřejnou. Jak je známo, péče o domov a rodinu se stala výhradně ženskou záležitostí a muž byl v rodině ten, který reprezentoval rodinu na veřejnosti. „*Přesně jak si přál J. J. Rousseau: ona ztělesňuje morální a citový zákon, on zákon politický a ekonomický.*“²¹ Matka se tak postupem doby stala jedinou, která se starala o výchovu dětí obou pohlaví. Otcovských povinností k rodině ubývalo a vzorná matka, tělem i duší oddaná svým dětem, se stala vzorem v celé západní společnosti. „*Tím, že průmyslová revoluce vzdálila otce od syna, nahlodala patriarchální moc. Nastal konec všemocného patriarchy, který ženě a dětem ztělesňoval zákon.*“²²

V Evropě o něco méně než ve Spojených státech začaly postupně převažovat dva obrazy otce: otec vzdálený, nedostupný a otec málo mužný, opovrhovaný.²³ Autorka podpírá tuto teorii ukázkami z životopisů slavných mužů, kteří měli problematické vztahy s otci. Dochází k závěru, že: „*Otec je tedy příliš odměřený, nebo příliš důvěrný, příliš tvrdý, nebo příliš měkký, příliš autoritářský, nebo ne dost autoritářský, a zdá se, že i jemu dělá potíže nalézt ten správný odstup od syna.*“²⁴ Řada odborníků psychiatrů na to reagovala přísnou obžalobou matky, která je příliš „nenasytná“ a může za otcova provinění. I kdyby to byla pravda, situaci to neřeší. Na konci své úvahy se Badinter shoduje se Zojou, že když otec není pro syna vhodným nebo blízkým identifikačním vzorem, hledá jej mezi vrstevníky (pomineme-li literaturu a později film, kde se to hrdiny hodnými následování jen hemží).

---

²⁰ Tamtéž, s. 165.

²¹ BADINTEROVÁ, Elisabeth. *XY: O mužské identitě*. Praha a Litomyšl, 2005, s. 88.

²² Tamtéž.

²³ Tamtéž, s. 89.

²⁴ Tamtéž, s. 90.

Ve studii *Západoslovanská otcovství* je 19. století z pohledu otce definováno následovně. Autoři připomínají významnou práci historika Johna Toshe (*Manliness and Masculinities in Nineteenth-Century England: Essays by John Tosh*, Harlow 2005), podle kterého se na široce pojatém viktoriánském otcovském dědictví zásadně podílejí tři skupiny obrazů (zachovaných v literárních a historických pramenech a vyvolávaných ve výzkumu poslední doby). První je obraz „mračícího se domácího tyrana“, snad nejvíce vžitý negativní stereotyp zakořeněný v kolektivním povědomí, jež byl odkázán dalším generacím. Druhý obraz vznikl jako výsledek touhy po nalezení původu fenoménu „nepřítomného otce“, popsáno ve 20. století, jehož čas a energie jsou věnovány činností v zaměstnání a mimo domov. Třetí obraz tvoří starostlivý otec, který se aktivně podílí na péči o dítě. V knize *Family Fortunes* L. Davidoffové a C. Hallové autorky ukazují takového otce již v raně viktoriánské rodině a i podle Toshe je nutné si uvědomit, že milující a citově založení otcové existovali odjakživa: „... jsou historickou skutečností, nikoli pouze aspiracemi současného trendu politiky rovnoprávnosti.“²⁵ Podle autorů úvodní studie sborníku je nutné nalézt způsob čtení fenoménu otcovství 19. století v prostoru mezi mocí na jedné straně a citlivou starostlivostí na straně druhé.

Termíny jako „strašný otec“²⁶, „otcovská kletba“²⁷, „neviditelný nebo nepřítomný otec“²⁸ a „nedůstojný otec“²⁹ vyvolávají negativní asociace. Dějiny otcovství se pak jeví jako nepřetržitý úpadek sociální role otce. Role otce během dějiny ztrácí charakteristické tradiční aspekty, které společnost není schopná nahradit. V 19. století dosáhlo otcovství pomyslného dna, kdy mluvíme o tzv. „společnosti bez otce“. Tento problém řeší poprvé až druhá polovina 20. století. Otcova sociální funkce konečně začíná dostačovat společenským změnám, na které tak dlouho nebyla schopna reagovat.

Ve vzájemném srovnání tří textů, které sloužily jako výchozí, se kniha Luigiho Zoja ukázala být nejvíce nemoderní. Čtenářův kritický pohled odhalí její slabiny snadno. Kniha je psaná pro laiky a nepočítá tedy se žádnými odbornými znalostmi čtenáře. Zoja je schopný spisovatel a i díky tomu se čtenáři na první pohled zdají jeho myšlenky zajímavé, obratně

---

²⁵ FILIPOWICZ, Marcin – KRÓLAK, Joanna. Západoslovanská otcovství. In: FILIPOWICZ, Marcin – KRÓLAK, Joanna – ZACHOVÁ, Alena (edd.). *Od patriarchy k tatínkovi. Západoslovanské modely otcovství*. Hradec Králové, 2008, s. 6.

²⁶ ZOJA, Luigi. *Soumrak otců. Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha, 2005, s. 186.

²⁷ Tamtéž, s. 155.

²⁸ Tamtéž, s. 162.

²⁹ „Poprvé v dějinách se dítě stydí za svého otce [...] V představách západní společnosti se objevila zcela nová postava: nedůstojný otec.“ Tamtéž, s. 165.

zformulované, ale při bližším pohledu zjistí, že je staví na vzdušných bublinách, stačí se jen na problém podívat z jiného úhlu a krásně vystavěná myšlenka se bortí pod návaem otázek, na něž není schopna odpovědět. Sentiment a nostalgie, které nelze přehlédnout, provází každou další „ránu“ kterou symbolickému otci dějiny na cestě k modernitě utrží. Zoja navíc pojmy jako změna, zlom a krize používá tak často, že čtenář pak jen těžko pozná, kdy se v dějinách odehrál ten skutečně zásadní obrat od patriarchální k moderní společnosti, respektive rodině. Autor nezapře svou národnostní příslušnost a především v kapitole o dvou světových válkách píše téměř výlučně o italské historii. Zde se také nabízí další výtku, právě zmíněnou kapitolu totiž zahajuje autor osobními vzpomínkami na rodinu, které se do celkového konceptu knihy nehodí a narušují jeho kontinuitu. Po odborné stránce má kniha řadu nedostatků. Především autor věnuje pozornost výlučně dvojici otec - syn, která je jistě důležitá a logicky o ní máme z historie více informací, ale není přípustné na třech stech stranách naprosto ignorovat případné dcery.

Když konečně přistoupíme ke srovnání se zbývajícími dvěma pracemi, které respektují nejnovější trendy bádání, *Soumrak otců* se jeví jako základní shrnutí otcovské problematiky napříč dějinami, ale nic víc. Závěry, ke kterým Zoja dochází, nevyzývají k dalším otázkám, protože je formuluje jednoznačně a téměř nezpochybnitelně.

Naopak sborník *Od patriarchy k tatínkovi* vyšel z našeho srovnání nejlépe. Vyhovuje pestrostí témat i zdrojů. Autoři používají nejnovější metodologické přístupy a přes úzké zaměření témat nabízejí přínosné obecné závěry. Navíc přinášejí zajímavé směry dalšího bádání a mnoho podnětů k němu.

Elisabeth Badinter jako jeden z nejpovolanějších odborníků svou knihou shrnula kategorii maskulinity a také nabídla řadu podnětných otázek. Kniha, která je v první řadě historickou prací, překvapila velkými přesahy do jiných disciplín, především do sociologie.

Jako jeden z dílčích závěrů se ukázalo přínosným různorodé zaměření badatelů od psychoanalytika Zojoy, přes řadu literárních historiků, až po všestrannou historičku Badinter. Pestrost badatelských přístupů je třeba k úplnému pochopení problematiky otcovství ve všech důsledcích.

1.3. Memoáry jako pramen

Následující text se pokusí shrnout dosavadní poznatky v oblasti bádání o memoárové literatuře a stručně nastíní vývoj tendencí výzkumu. Nejprve poukážeme na základní aspekty psaní memoárů (motivace, účel, věrohodnost, ...) a poté možnosti využití vzpomínkových textů z pohledu různých vědních disciplín.

Podle *Encyklopedie literárních žánrů* spadá žánr paměti do oblasti literatury faktu. Autor se snaží o objektivní zachycení minulosti. Obecně jsou paměti často významným zdrojem faktografických dat, jako jsou místní názvy, jména reálných osob, autentické výroky nebo dialogy.³⁰

Motivací k napsání paměti může být soukromá touha k zaznamenání událostí nebo často vyrovnání se s minulými traumaty. Je dokázáno, že produkce memoárových textů prudce stoupá s událostmi zasahujícími radikálně do života autora, jako je nucený odsun, exil, emigrace apod.³¹

Vzpomínky pamětníků, zvláště z nižších společenských vrstev, nám ukazují dějiny viděné „zdola“, doplňují obraz, jaký si vytváříme o minulosti, o příběhy konkrétních lidí. Ukazují se být nekonečným zdrojem informací, nová interdisciplinární bádání odhalují nové souvislosti v historiky již prozkoumaném textu. Historici, stejně jako sociologové nebo psychologové při práci s memoáry ale nesmějí zapomenout na mimotextovou skutečnost a dostatečným způsobem ji reflektovat. Protože popisovaná skutečnost je jistě bližší tomu, jak se jevila autorovi paměti než tomu, jak skutečně vypadala.

Nevíme přesně, jak funguje lidská paměť a na jejích nedostatcích stavějí skeptici svou kritiku pravdivosti memoárů. Je zřejmé, že se liší deníkový záznam, který byl zapsán krátce

³⁰ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl, 2004, s. 436.

³¹ FILIPOWICZ, Marcin – ZACHOVÁ, Alena. *Rod v memoárech: Případ Hradec Králové*. Červený Kostelec, 2009, s. 37.

po samotném zážitku, a paměti, které jsou často psány se značným časovým odstupem. Vedle stylizace existuje selektivnost paměti, autocenzura a další faktory, které nesmí badatel zanedbat. Zamlčování, tedy to o čem text nehovoří, je mnohdy stejně důležité jako to, o čem přímo vypovídá. Důležité je snažit se zodpovědět otázku, co autora vede k vynechávání částí pravdy.³²

Pamětník může při psaní používat vedle samotných vzpomínek vlastní deníkové záznamy, korespondenci a jiné písemné prameny, což text v každém případě obohatí. Klasické paměti jsou psané chronologicky a snaží se o ucelenost.³³

Typické pro tento žánr je také prolínání časových perspektiv, v *Encyklopedii žánrů* jsou zmíněny dvě a to proud vzpomínkových představ a aktuální reflexe autora.³⁴ Vlastimil Válek ve své studii *Zamyšlení nad vztahem mezi memoáry a historickou prózou* hovoří o třech důležitých časových rovinách. Ke zmíněným dvěma přidává dobu, kdy je napsané dílo interpretováno. Tato časová rovina se na rozdíl od prvních dvou mění. Paměti jsou čteny bezprostředně po vydání, ale také s odstupem desítek let, a proto může čtenářova zkušenost a společenské klima doby ovlivnit jeho vnímání díla.³⁵

Obvykle se o zájem o memoáry dělí historie a literární věda, ale obě tyto vědy je odsouvají na okraj své pozornosti. Historici je nepokládají za spolehlivý zdroj informací a literární vědci jejich estetickou hodnotu často oceňují jako průměrnou. Historici přisuzují pamětem značnou subjektivitu, kterou ze zásady většina z nich staví daleko za hodnotu objektivitu. Řeší také otázku, zda jsou fakta v pamětech obsažená historicky významná a ověřitelná. Ale přísné podřizování se kritériím pravdivosti může badatele učinit slepými vůči ostatnímu poznání, které memoáry nabízejí.

V poslední době je vyzdvihována antropologická funkce memoárů. Tento přístup si vybrali autoři publikace *Rod v memoárech. Případ Hradec Králové* Marcin Filipowicz a Alena Zachová.³⁶ Autoři považují polistopadovou odbornou literaturu věnovanou memoárům za nedostačující, přestože zájem o memoáry u veřejnosti podle nich se změnami v 90. letech stoupl. Za zastaralý přístup považují především práci Vlastimila Válka

---

³² Tamtéž, s. 33.

³³ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl, 2004, s. 437.

³⁴ Tamtéž.

³⁵ VÁLEK, Vlastimil. *Zamyšlení nad vztahem mezi memoáry a historickou prózou: Způsob zobrazení reality v memoárech*. Vědecká knihovna v Olomouci, 1. září 2008 [cit. 2012-0319]. URL: <http://www.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/10--rocnik-odborne-konference/clanek/zamysleni-nad-vztahem-mezi-memoary-a-historickou-prozou--zpusob-zobrazeni-reality-v-memoarech-/>.

³⁶ FILIPOWICZ, Marcin – ZACHOVÁ, Alena. *Rod v memoárech: Případ Hradec Králové*. Červený Kostelec, 2009, ISBN 978-80-87378-11-3.

*K specifičnosti memoárové literatury*³⁷ z roku 1984. Tato téměř jediná dostupná česky psaná monografie věnovaná memoářům podle nich ignoruje mnoho nových teoretických přístupů v bádání. V roce 1984 Válek neměl snadný přístup k výsledkům západních odborníků, ale ani při psaní své druhé práce *Memoárová literatura ve 20. století*, která vyšla v Brně roku 2000, nepoužil zahraniční literaturu a závěry této druhé práce jsou téměř totožné s těmi z před dvaceti lety.³⁸

Potřeba revidovat tyto zastaralé přístupy byla jednou z hlavních motivací pro autory knihy. Diskuze o způsobech zkoumání memoárové literatury trvá už značnou dobu a literatura z ní vycházející se stále rozrůstá. Autoři považují za období nejbohatší produkce těchto prací 70. léta 20. století. Oni sami zvolili za inspirativní přístup, který zkoumá memoáry na rozhraní literární vědy a kulturní antropologie.³⁹ Zároveň upozorňují na další zcela nový způsob náhledu na memoáry a to jako na zdroj informací o kulturním postoji autora -pamětníka. Podle nich se u nás zatím nikdo nepokoušel o interpretaci memoářů tímto způsobem, přitom podněty z kulturní antropologie k tomu přímo vybízejí.⁴⁰

Memoáry v tomto pojetí jsou výborným historickým pramenem pro výzkum rodinných vztahů v minulosti. Díky nim objevujeme dobové konstrukty mužských a ženských rolí v soukromé sféře.

---

³⁷ Porovnej s VÁLEK, Vlastimil. *K specifičnosti memoárové literatury*. Brno, 1984. Nebo VÁLEK, Vlastimil. *Memoárová literatura 20. století*. Brno, 2000. ISBN 80-7204-148-7.

³⁸ FILIPOWICZ, Marcin – ZACHOVÁ, Alena. *Rod v memoárech: Případ Hradec Králové*. Červený Kostelec, 2009, s. 17.

³⁹ „Zdá se, že spojení historické kulturní antropologie a literární teorie v rámci jedné výzkumné perspektivy se jeví jako nezbytná podmínka (...). Nelze totiž správně pochopit žádné sdělení, pokud ho abstrahujeme od nosiče, neboť tento nosič není jen nahodilým převlekem, ale tvarem určujícím smysl a význam.“ Tamtéž, s. 24.

⁴⁰ Tamtéž, s. 22.

1.4. Otcovství v memoárech

Úvodem je nutné věnovat se chvíli číslům. Statistické údaje jsou ve výzkumu velkého množství pramenů neopomenutelné. Pro potřeby předkládané práce bylo vybráno celkem 50 editovaných memoárových textů. Způsob výběru pramenů se nezakládal na přísně systematizovaném postupu, jediným kritériem byla skutečnost, že pamětník prožil alespoň část svého dětství v období mezi lety 1789 až 1914. Pokud jde o vývoj rodinných vztahů, je zřejmé, že změny nenastávají z roku na rok. Jsou to spíše dlouhodobé procesy, jejichž počátek je nejasný a ovlivňuje ho velké množství proměnných (sociální vrstva, vzdělání, geografická poloha ...). Proto je pro náš koncept rok narození méně zásadním kritériem.

Vycházíme z korpusu 47 pamětníků. Z genderového hlediska shledáme ve vzorku více jak dvoutřetinovou převahu mužských pisatelů (33 mužů a 14 žen). Podobná situace nastává při porovnání roků narození jednotlivých pamětníků. Aniž by v tom byl sebemenší záměr, pouhých devět pisatelů se narodilo v první polovině sledovaného období.

Pro úplnost dodejme ještě jiné údaje. Devatenáct pamětníků se dožilo více jak osmdesáti let. Relevantní údaj je také sociální prostředí, ze kterého pocházeli. V tomto případě se však jen těžko kategorizuje a asi nejvhodnějším ukazatelem by mohlo být povolání otce v době dětství pamětníka. Výsledky rozřazování otců podle profesí jsou následující:

úředník	7
živnostník	7
umělec	6
dělník	6
obchodník	5
rolník	4

učitel	4
právník	3
lékař	2
novinář	1
vojenský vysloužilce	1
neznámé povolání	1

Paleta profesí vykonávaných otci je poměrně pestrá a rovnoměrně rozprostřená. Na následujících stranách se ukáže, zda a jak ovlivnilo povolání otce jeho roli v rodině.

Podobně důležitý je také údaj o profesi samotných autorů vybraných pamětí:

umělec	23
vědec	6
žena v domácnosti	5
úředník	3
kněz	3
politik/veřejný činitel	3
rolník	1
lékař	1
živnostník	1
novinář	1

Vzdělanostní posun druhé generace je více než zřejmý. Zatímco v první generaci počet profesí vyžadujících vysoké vzdělání a intelektuální založení nijak nevybočuje, více než dvě třetiny potomků, jejichž paměti v této práci využíváme, patřily ve své době mezi vzdělance a umělce. Autor vzpomínek musí vykazovat určité tvůrčí schopnosti, a proto není nikterak překvapivé, že velký počet pisatelů se pohyboval ve světě umění (ať už jako spisovatel, malíř, herec, hudebník, ...).

Nyní se pokusme charakterizovat, jakým způsobem je možné na otce vzpomínat. V zásadě existují tři skupiny pamětí. Do první z nich spadá nejobvyklejší druh memoárové literatury – autobiografie, tedy vzpomínání na celý vlastní život pisatele, přičemž postava otce se více či méně objevuje převážně v první části takovýchto memoárů. Ze zkoumaného vzorku

je většina právě tohoto druhu. Motivací pro psaní autobiografických pamětí je celá řada. Rozpoznat je můžeme například podle cílového čtenáře, kterým může být široká veřejnost nebo třeba pouze potomci pamětníka.

Druhou skupinu představují paměti sepsané pro přiblížení časového výseku života pamětníka, který bychom mohli obecně označit za dětství a mládí. Ze zkoumaného souboru pramenů jde o jedenáct titulů. Úloha otce v tomto případě nabývá v kontextu celého memoárového díla na významu. Nicméně se setkáme i s texty, které se sice zabývají první částí života autora, ale o otci se z nich nedozvíme víc než základní údaje. Tak tomu je například v knize pelhřimovského rodáka Jindřicha Šohájka,⁴¹ který o tatínkovi píše, ale jakékoliv informace o jejich vzájemném vztahu se čtenář nedozví. V případě pamětí Antonína Novotného⁴² a Otakara Štorch-Mariena⁴³ osoba otce v textu již téměř vůbec nevystupuje. Absence informací může mít svůj význam, ale svou roli v těchto třech konkrétních příkladech jistě sehrává i zamýšlená celková koncepce pamětí. Motivaci ke vzpomínání na první období lidského života můžeme spatřovat v zažité představě o idyličnosti dětství. Například J. S. Machar⁴⁴ se k ní přímo ve své vzpomínkové knize *Konfese literáta* přiznává: „Každá uplynulá a zakončená fáze životní zdá se nám býti šťastnější přítomnosti. A štěstí těch dob roste v našich vzpomínkách s perspektivickou vzdáleností. Mhavý obrys dalekého prvního dětství! Bylo to štěstí?“⁴⁵

Třetí a poslední skupinou pamětí jsou výhradně vzpomínky na slavného otce. Muž, který se prosadil ve svém oboru a stal se všeobecně známým a uznávaným, je pro své děti jistě hoden zájmu a čtyři z našich pamětníků se o takovýto portrét pokusili. Motivace pro sepsání v tomto případě může být dvojitá. Buď chce pamětník vypodobit komplexní obraz muže - velikána, nebo dává čtenáři nahlédnout do jeho soukromí a ukazuje ho v intimnějším světle rodinného prostředí. Otakar Dvořák⁴⁶ se přímo k motivaci psaní o otci vyjadřuje v úvodu své knihy: „Znáte přece všichni to krásné slovo ‘tatínek’, a protože jsem byl a vždýcky budu na svého tatínka hrdý, pak věru není třeba, abych zvláště zdůrazňoval, že

---

⁴¹ Jindřich Šohájek (1881 – 1961), pelhřimovský rodák, člen Československé společnosti rukopisné, autor vzpomínkové knihy *Paměti*, zachycující život v Pelhřimově kolem přelomu 19. a 20. století.

⁴² Antonín Novotný (1891 – 1978), historik, pragenzista popularizátor, ředitel Muzea hlavního města Prahy.

⁴³ Otakar Štorch-Marién (1897 – 1974), český nakladatel, spisovatel, básník a publicista. Provozoval nakladatelství *Aventinum* v letech 1919 – 1931 a 1945 – 1949. Narodil se v rodině lékárníka. Dětství a mládí prožil v Kolíně, kde v roce 1916 absolvoval gymnázium. Poté studoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy bohemistiku, germanistiku a filosofii.

⁴⁴ Josef Svatopluk Machar (1864 – 1942), český básník, prozaik, satirik, publicista a politik, spoluautor Manifestu České moderny a představitel kritického realismu.

⁴⁵ MACHAR, J. S. *Konfese literáta*. Praha, 1984, s. 17.

⁴⁶ Otakar Dvořák (1885 – 1961), byl osmým z dětí, které se narodily Anně a Antonínu Dvořákovým. Sepsal vzpomínky na svého otce a do knihy zahrnul i názory významných osobností na slavného skladatele.

v celém svém povídání nechci nic jiného, než být jeho 'hodným Otou'.⁴⁷ Dobré úmysly milujícího syna jsou v tomto případě zcela zřejmé. Naopak v závěru shrnuje svou snahu stejně oddaná dcera Renata Tyršová,⁴⁸ když píše: „Končím své vzpomínky. Zaznamenala jsem prostě vše, co jsem si pamatovala, a hleděla jsem to říci upřímně a bez frází, tak asi, jak by si sám můj otec přál, aby se o něm mluvilo.“⁴⁹

Zvláštním příkladem svědčícím o autorské zodpovědnosti při psaní vzpomínek je J. B. Foerster,⁵⁰ který ve svých pamětech píše o otci⁵¹ dosti otevřeně a ten se čtenáři z celkového pohledu jeví jako nepříliš vlídný člověk. Foerster si však při pročitání první části paměti uvědomil, jak svého otce vypodobil a snažil se výsledný obraz korigovat v doslovu: „Jen jednu obavu mám. Zdá se mi, že jsem nechtěje zkreslil čtenáři obraz svého otce. Že jsem dosti nezdůraznil, jak za veškerou jeho přísnou chladností chvělo se citlivé, měkké srdce, srdce schopné největší něžnosti, jak v jeho skutcích a v tom jeho vnějším klidu byl jen uměle zakrýván stálý boj rozumu a citu, rozvahy a lásky. Dnes dokonce soudím, že jeho přísnost a odměřenost byly pouhou maskou, kterou udržoval často jen stěží a s obětmi, odpíraje si po čem toužilo srdce, odvraceje se chladně, kde si přál obejmout, odmítaje, kde prahl po uskutečnění.“⁵² Pro účely výzkumu otcovství je prospěšné, že se autor pokusil o pravdivé zaznamenání událostí a napravit situaci se snažil až na závěr. Nabízí se otázka, zda tak činili i ostatní pamětníci a jestli naopak nepodléhali pro memoáry tolik typické autocenzuře.

Pro zachování autenticity jsou citace použité v této práci ponechány v původní podobě včetně případných pravopisných a stylistických chyb.

---

⁴⁷ DVOŘÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák*. Příbram, 2004, s. 9.

⁴⁸ Renata Tyršová, roz. Fügnerová (1854 – 1937), byla česká kunsthistorička a umělecká kritička, etnografka, dcera Jindřicha Fügnera a manželka Miroslava Tyrše. Spolupracovala se svým manželem a po jeho smrti navázala na jeho dílo v estetice a kritice a zároveň se angažovala v Sokole. Byla též činná v Československé národní radě a i v řadě národních spolků. V roce 1931 se stala čestnou doktorkou filozofie Univerzity Karlovy.

⁴⁹ TYRŠOVÁ, Renata. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce, díl druhý*. Praha, 1926, s. 157.

⁵⁰ Josef Bohuslav Foerster (1859 – 1951), český hudební skladatel, pedagog, spisovatel a hudební kritik, původem ze staré hudební a učitelské rodiny. Po sňatku s operní zpěvačkou národního divadla Bertou Lautererovou odešel do Hamburku, kde působil deset let jako profesor konzervatoře a hudební kritik. Po návratu do Prahy učil na Karlově univerzitě.

⁵¹ Josef Foerster (1833 – 1907), český skladatel a hudební pedagog. Podobně jako jeho otec se připravoval na učitelskou dráhu studiem na vzorové škole v Praze. Pokračoval na pražské varhanické škole, kterou absolvoval v roce 1852 jako nejlepší v ročníku. Komponoval téměř výhradně hudbu pro chrámové účely. V roce 1887 vydal *Nauku o harmonii*, která ovlivnila hudební pedagogiku několika generací skladatelů a svůj význam si zachovává dodnes. Stal se členem *České akademie věd a umění* a za jeho činnost se mu dostalo řady vyznamenání a řádů.

⁵² FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 216.

2. Otcovství v dlouhém devatenáctém století

2.1. „Co říkal v tom okamžiku tatínek, nevím, snad radostí oněměl.“⁵³

Otec zploditel

Na počátku této kapitoly musíme poznamenat, že autoři paměti čerpají znalosti o svém nejtětlejším dětství z vyprávění někoho jiného. Tyto zprostředkované informace proto nemusí přesně odpovídat skutečnosti. Přesto je zajímavé sledovat jejich pokusy zaznamenat chování otce v době svého narození.

Na následujících stranách se budeme snažit nalézt odpovědi na tyto otázky: Jaká je role otce v období těhotenství, porodu a v následujících měsících života nemluvněte? Jaké jsou jeho povinnosti? Jak se událostí okolo narození dítěte účastní/neúčastní a jak je prožívá?

Příchod dítěte na svět je velkou událostí v životě rodiny, přičemž období okolo narození dítěte bylo převážně v režii matky. Většina otců se „světa plenek, sukének, kolébek a cumlů“⁵⁴ příliš neúčastnila. Ale existovaly i výjimky, někteří otcové projevíli zájem již během těhotenství a věnovali se i úplně malému miminku. Muži měli hlavně pracovní a živitelské povinnosti, které je odváděly mimo domácnost.⁵⁵ Jiní, například spisovatelé a malíři, pracovali přímo doma, což je činilo pro rodinu stejně nedostupnými, protože při své práci často nechtěli být rušeni.

Před příchodem dítěte na svět měl i budoucí otec několik povinností. Mezi ně určitě patřilo hmotné zajištění rozrůstající se rodiny. Pokud šlo o prvního potomka, znamenalo těhotenství a porod větší přelom v životě manželů. Výdělek otce musel dosahovat odpovídajících hodnot, na otci bylo zvážít, zda je současný byt či dům dostatečně velký,

⁵³ NERUDA, Jan. *Chtěl bych svítit lidstvu dál...: Pásmo života Jana Nerudy z jeho veršů a prosy*. Třebechovice pod Orebem, 1941, s. 12.

⁵⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 14.

⁵⁵ Tamtéž, s. 14 – 15.

a případně pokusit se zajistit vhodnější bydlení. Narození dítěte do mnohočlenné rodiny bylo jistě další zátěží pro rodinný rozpočet, ale nemusely ho nutně provázet převratné změny v chodu domácnosti (stěhování, nový denní řád, ...).

Pokud jde o samotný porod, bylo především otcovou povinností zařídit vše, co bylo v jeho silách, pro hladký průběh události a pro práci porodní babičky potřebný klid a bezpečné podmínky. Přestože to nebylo běžné, i v devatenáctém století se setkáme s otcem přímo u porodu. Jeho přítomnost byla již tehdy považována za uklidňující pro rodičku.⁵⁶ Pravdou však je, že v námi vybraných pamětech se o tom nikdo nezmiňuje.

Co se tedy dozvíme z těchto pramenů o těhotenství, porodu a otci? Staral se otec o těhotnou ženu? Záleželo mu na jejím zdraví a na zdraví nenarozeného dítěte?

V pamětech Heleny Čapkové⁵⁷ *Moji milí bratři*⁵⁸ se vyskytuje tato pasáž: „*Nepochybně považoval starostlivý budoucí táta – doktor Čapek – za dobré a lepší poslat svou sotva dvacítiletou ženu poprvé slehnout domů, do Hronova, k nastávající babičce a dědečkovi. Zlá jakási epidemie vypukla tehdy, kolem r. 1886, ve Svatoňovicích a okolí; zkrátka, bál se o ni.*“⁵⁹ Tento úryvek dokládající manželovu starost o zdraví manželky i budoucího potomka je jediný svého druhu v pramenech použitých v této práci. Navíc byl otec⁶⁰ Heleny Čapkové povoláním lékař a je tedy pochopitelné, že znal rizika těhotenství a jeho rozhodování ovlivňovaly jeho profesní znalosti a zkušenosti. Skutečnost, že se o tom nikdo jiný ve svých vzpomínkách nezmiňuje, může být zarážející. Na druhou stranu musíme mít neustále na paměti, že v případě námi zkoumaných pramenů jde o zprostředkované informace, jež nám sdělují děti, které si svůj příchod na svět nemohou v žádném případě pamatovat.

Z období před porodem pochází ještě zmínka v pamětech herečky Růženy Brožové,⁶¹ která se ale této problematice nedotýká. Brožová píše o zvláštním postoji svého otce Karla

---

⁵⁶ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha a Litomyšl, 2006, s. 57.

⁵⁷ Helena Čapková (1886 – 1961), česká spisovatelka, sestra bratří Čapků. Roku 1904 se provdala za brněnského politika a právníka Františka Koželuha, s nímž měla dvě děti. Po ovdovění si v roce 1930 vzala spisovatele a diplomata Josefa Palivce.

⁵⁸ ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha, 1962.

⁵⁹ Tamtéž, s. 12.

⁶⁰ Antonín Čapek (1855 – 1929), lázeňský a báňský lékař, otec Karla, Josefa a Heleny Čapkových.

⁶¹ Růžena Brožová, provdaná Opravilová (1892 – 1976), česká herečka a spisovatelka dramatička. Po ukončení povinné školní docházky se věnovala profesionálně herectví v kočovných divadelních společnostech, kde byli angažováni její rodiče. V roce 1910 triumfovala jako nejkrásnější česká dívka na soutěži královen krásy v Paříži.

Brože:⁶² „Vím, že je to divné, jak se tenkrát [...] tatínek k mamince choval. Mohu to však vysvětlit snadno, stačí jediná věta. Tatínek se za to, že byl ženat, a navíc nastávajícím otcem, styděl. Maminka byla korunním svědkem toho faktu, a proto ji před společností, která ho dosud znala jako veselého nezadaného muže, nechtěl ukazovat.“⁶³ Z citovaného se dozvídáme hlavně o komplikované umělecké osobnosti herečkina otce, o obecné povaze otcovství před porodem to mnoho nevypráví. Je však evidentní, že pro kočovného umělce (vzhledem k jeho životnímu stylu) byla změna rodinného stavu ze svobodného mládence na ženatého muže a nastávajícího otce o to výraznější.

Přestože narození prvního potomka pro Karla Brože znamenalo převratnou změnu, na kterou se devět měsíců připravoval, byl při prvním shledání se svým malým synem zaskočen: „Jednou z vážných psychických zkoušek pro tatínka bylo, když 8. září 1884 přišel v noci po představení, při kterém si odzpíval na jevišti nějakého prince z Arkádie, domů, a tam se mu mezitím narodil syn. Vůbec nevěděl, jak se chovat. Nesměle převzal do rukou již zavinutého kloučka a zmateně klouzal pohledem z maminky na porodní bábu a zpět. Pak se optal nevinně: ‘A je opravdu můj?’“⁶⁴ Zaskočený otec je jedním z prvních archetypů v životě dítěte. S „mile překvapeným“ otcem se setkáváme například i u J. E. Purkyně⁶⁵ a dalších.

Velmi častým způsobem popisu vlastního narození je jednoduché konstatování obsahující základní informace o datu, místě, případně dalších okolnostech. Takto například popisuje své narození jeden z nejstarších pamětníků v našem souboru memoárů J. E. Purkyně: „Bylo to roku 1787, večer 17. prosince.“⁶⁶ Málokdy se pisatel zmiňuje o tom, co právě v tu chvíli dělal otec. Matčina role při porodu je zřejmá a u otce se o ní dozvídáme, jen pokud je provázena něčím mimořádným nebo humorným.⁶⁷ Často je také zaznamenáno, že byl v okamžiku porodu mimo domov: „Můj otec, Josef Purkyně, prý byl právě na hospodářských cestách, a vraceje se večer, byl tím novým křiklounem, jenž se zdráhal dýchatí vzduchu božího, mile překvapen.“⁶⁸

---

⁶² Karel Brož (1851 – 1925), český herec, v mládí operetní a příležitostně operní zpěvák. Po svatbě s měšťanskou dcerou Kateřinou Šnajdrovou třicet let společně putovali po divadelních štacích. Založil divadelní rod, v němž tři ze šesti dětí a dvě ze sedmi vnoučat byly profesionálními herci.

⁶³ BROŽOVÁ, Růžena O. *Byla jsem kočovnou herečkou i královnou (krásy)*. Praha a Litomyšl, 2010, s. 29.

⁶⁴ Tamtéž, s. 32.

⁶⁵ PURKYNĚ, J. E. *Nitky z mého života*. Praha, 1987, s. 30., Jan Evangelista Purkyně (1787 – 1869), český fyziolog, anatom, biolog, básník a filozof; otec malíře Karla Purkyně. Svým příspěvkem o živočišných tkáních složených z buněk s jádry se stal jedním ze spoluzakladatelů cytologie.

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ Tamtéž nebo NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život: Paměti a zápisky*. Praha, 1948, s. 67.

⁶⁸ PURKYNĚ, J. E. *Nitky z mého života*. Praha, 1987, s. 30.

Když přišlo děťátko na svět, reakce rodiny a okolí často závisela na jeho pohlaví.⁶⁹ Ještě v roce 1912 vyšel ve *Sborníku Lady*⁷⁰ článek, který si povzdechl nad nerovným přístupem k novorozěným dcerám a synům: „*Zdá se, že dosud též u nás synové bývají namnoze vítanější, nežli dcery. Za mého mládí vždy to bývala radostná událost, narodil-li se chlapec; narodilo-li se děvče říkalo se, že každý šindel na střeše pláče a taky každý kámen...*“⁷¹ Paměti, které jsme podrobili zkoumání, tuto skutečnost potvrzují: „*Narodila se jen holčička, tak trochu též ke zklamání tatínkovu.*“⁷² V dlouhém devatenáctém století stále platilo, že otec ve většině případů toužil po mužském potomkovi.⁷³ Do jaké míry šlo o záležitost stereotypního vnímání pohlaví (koncept muž nadřazený ženě) nebo praktický náhled na situaci, je otázkou, která se dnes jen těžko zodpoví. Každopádně s narozením dcery museli rodiče ve všech sociálních vrstvách řešit její budoucí věno, což představovalo výhledově nezanedbatelnou zátěž pro rodinný rozpočet.⁷⁴ Naproti tomu narození syna znamenalo pro otce vidinu pokračování jeho rodu a příchod dědice majetku, o který bude postaráno. Toto dokládají například vzpomínky Václava Kaplického,⁷⁵ který píše: „*Narodil jsem se jako páté dítě. Maminka často vyprávěla, jakou měl otec radost. Dokonce se tenkrát i trochu nalízl červeným vínem, což se nestalo nikdy předtím ani potom. Nevím, proč tátové bývají radostí celí bez sebe, když se jim narodí kluk. V mém případě je to zvlášť nevysvětlitelné, protože jsem po otci nezdědil ani podobu, ani duševní vlastnosti, jen jeho rod jsem prodloužil o jednu generaci. Později už otec nikdy neprojevil takovou radost z mé existence, zřejmě neměl proč.*“⁷⁶ Je až s podivem, jak často řeší pisatelé paměti z devatenáctého století skutečnost, zda byl otec jejich příchodem na svět potěšen či zklamán, přičemž pohlaví je ve většině případů takovýchto pasáží rozhodujícím faktorem.

Čtení pamětí dcer, které se i po mnoha letech pozastavují nad otcovým zklamáním z jejich narození, ve čtenáři vyvolává neutěšené pocity. Marie Strettiová⁷⁷ například píše:

---

⁶⁹ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (edd.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 69.

⁷⁰ Sborník Lady byl sborník vydávaný redakcí významného českého ženského časopisu Lada. Sborníky číslo 11 a 12 použité v této práci uspořádala Věnceslava Lužická. Jak jejich podtitul napovídá (Sbírka poučného a zábavného čtení) obsahují mimo jiné básně, povídky, črty nebo články.

⁷¹ KLIMŠOVÁ, Bohumila. Dítě v národním životě. In *Sborník Lady 11*. Praha, 1912. s. 540.

⁷² TYRŠOVÁ, Renata. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce, díl první*. Praha, 1927, s. 51.

⁷³ LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (edd.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 73.

⁷⁴ Tamtéž, s. 74.

⁷⁵ Václav Kaplický (1895 – 1982), český prozaik, publicista, autor beletristických kronik z českých dějin a legionářské prózy.

⁷⁶ KAPLICKÝ, Václav. *Hrst vzpomínek z mládí*. Praha, 1988, s. 37.

⁷⁷ Marie Strettiová, roz. Musilová (1876 – 1953), pravnučka Josefa Jungmanna. Její otec byl právník Josef Musil (1846 – 1905).

„Tatínka jsem svým příchodem trochu zklamala, chtěl syna. Popadl mne prý a nesl ke světlu, že chce vidět, když už je to holka, je-li alespoň hezká. Velmi všechny přítomné poděsil a poučili ho, že s miminkem musí opatrněji zacházet.“⁷⁸ Podobný úryvek najdeme i v textu Heleny Čapkové s tím rozdílem, že tentokrát nespokojeného muže ztělesňuje její dědeček obávající se zeťovy reakce: „Dědeček se jen ušklíbal, zklamaně, až zlomyslně. Aby to už čerti vzali; čekal jistojistě vnuka. Pěkná sláva s holkou; táta jako hrom a jistě si přál syna právě jako on kdysi a teď tohle nadělení přišlo jako s uděláním právě jemu, dědečkovi, k svátku! Zbytečně tak horempádem poslal pro zete vúz a koně; co jen teď řekne?“⁷⁹

Většina otců se však s narozením dcery samozřejmě smířila. Příkladem počátečního znechucení otce a následného usmíření může být příhoda ze vzpomínek Kateřiny Brožové, rozené Šnajdrové: ⁸⁰ „Když jsem se narodila, jako druhé dítě svým rodičům, tu mě můj vlastní otec nechtěl ani vidět. Ztratil svého prvorozeného synáčka, když mu byly tři měsíce, a chtěl teď zase syna. Celý týden vzdoroval. Až když mě šli křtít a babička, otcova matka, po které jsem byla křtěná Kateřina, mu řekla: ‘Ale Hynku, měj přece rozum a podívej se na svou holčičku, kluků můžeš mít ještě dost ...’, prý mě vzal do náruče, políbil a smířil se se mnou. Líbila jsem se mu a hned druhý den mi přinesl živého pejska, štěně bernardýna, abych prý si měla s čím hrát (týdennímu dítěti pejska na hraní!).“⁸¹ Podobných případů bychom jistě našli celou řadu.

Ve výše citovaném *Sborníku Lady* z roku 1912 se autorka článku o výchově dětí zamýšlí nad celou situací hlouběji a vedle otce, který touží po mužském potomkovi, vyzdvihuje i stále početnější výjimky otců, jimž na pohlaví dítěte nezáleží. A poukazuje i na tatínky, kteří doufají, že se jim narodí dcera: „Však někdy sám otec si přeje raději děvčátko, než chlapce, a matka teprv jistě miluje oba stejně. Ano, někdy jsou děvčata milejší, jelikož přítulnější.“⁸² A znovu uvedme jeden příklad za všechny. Starostlivý tatínek Karoliny Světlé Eustach Jakub Rott⁸³ patří určitě mezi ty otce, kteří nedělali rozdíly mezi dcerami a syny. Karolína Světlá přišla na svět s mírně pokřivenou tváří⁸⁴ a její babička se obávala, že bude otec dcerou zklamaný, až mu tu nepřijemnou zprávu sdělí: „Se strachem otce s nehodou tou

⁷⁸ STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. Praha, 1940, s. 175.

⁷⁹ ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha, 1962, s. 13.

⁸⁰ Kateřina Brožová roz. Šnajdrová (1861 – 1951), herečka, dcera zámožného plzeňského měšťana si mohla po svatbě s hercem Karlem Brožem splnit sen a stát se herečkou. Kočovat se stále se rozrůstající rodinou nebylo snadné. Byla stmelujícím prvkem velké rodiny až do svých devadesáti let.

⁸¹ BROŽOVÁ, Růžena O. *Byla jsem kočovnou herečkou i královnou (krásky)*. Praha a Litomyšl, 2010, s. 10.

⁸² KLIMŠOVÁ, Bohumila. Dítě v národním životě. In: *Sborník Lady 11*. Praha, 1912, s. 540.

⁸³ Eustach Jakub Rott (1795 – 1869), pražský obchodník s velkým kulturním rozhledem. Otec spisovatele Karoliny Světlé a Sofie Podlipské.

⁸⁴ Za několik dní se deformace sama srovnala.

seznamovala, vedouc jej ke kolébce mé. Děvče a ještě k tomu zmrzačené, zdaž to nebyly vlastně dvě stejně veliké nehody najednou pro mladou rodinu? Co by byl asi jiný muž podobné zprávě říkal? [...] Ale otec můj nadšeně nade mnou se nakloniv, zulíbal mi ten zkrivený můj obličej na stokrát, volaje přitom: 'Nechť si vypadá jak chce, jen když mám dítě!'“ A Světlá dále dodává: „K velikému úžasu obzvláště mužských jeho známých zůstala jsem jeho mazlíčkem, i když se po roce ten ve všech rodinách kýžený synáček také u nás narodil.“⁸⁵ Sympatický přístup Eustacha Rotta poněkud kazí vysvětlení, které Světlá o několik stran dále podává: „Vždyť byl proto tak šťasten, že má dvě dcery, za jedno, že je nebude muset posílati do školy, za druhé, že s nimi nebude musit k odvodu.“⁸⁶

V rodině spisovatele Jaroslava Vrchlického došlo dokonce k opačné situaci. Syna si dlouho a vroucně přála matka, zatímco otec rozdíly nečinil. Ke zvláštnímu rozuzlení došlo, když se manželům po dvou dcerách narodil první syn. Eva Vrchlická⁸⁷ k tomu píše: „Tatínek uvítal syna stejně vesele jako předtím obě dcery. Ale od jeho narození se nám děvčatům více věnoval. Jednak jsme ho my větší děti více bavily, jednak se snad bál, abychom se necítily odstrčeny, když teď maminka byla tolik zaujata chlapečkem.“⁸⁸

Na tomto místě je vhodné položit si otázku, která však musí zůstat bez jasné odpovědi: Nakolik byla v dlouhém devatenáctém století touha otců mít hlavně syna zatížena sociálními stereotypy a kdy šlo skutečně o osobní přání?

Pozastavme se ještě v krátkosti nad rolí otce v prvních měsících života dítěte. V celém zkoumaném výběru pramenů nenalezneme téměř žádné zmínky o vztahu otec – dítě v tomto období. Znovu musíme připomenout, že absence informací tohoto druhu je jistě velmi ovlivněna tím, že pisatel si na tyto události nemůže sám pamatovat a musí při psaní paměti užívat zprostředkované vzpomínky někoho jiného.

Výjimečně starostlivě působí v porovnání s jinými otci Jindřich Fügner.⁸⁹ Jeho vyhraněné názory na některé aspekty péče o novorozence zaznamenala ve svých pamětech dcera Renata Tyršová: „... kolébky mladý otec považoval za škodlivé pro mozek děťátka. Záleželo mu tolik na tom mít čiperné dítě; [...] Okázalo se brzy, že slabounká maminka by

⁸⁵ SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931, s. 87.

⁸⁶ SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931, s. 181.

⁸⁷ Eva Vrchlická, vlastním jménem Eva Frídová (1888 – 1969), byla česká herečka, překladatelka, publicistka, dramatička a spisovatelka, dcera básníka a spisovatele Jaroslava Vrchlického, dlouholetá členka činohry Národního divadla v Praze.

⁸⁸ VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha, 1988, s. 22 – 23.

⁸⁹ Jindřich Fügner (1822 – 1865), byl jeden ze zakladatelů spolku Sokol. Původně se věnoval obchodu, později pojišťovnictví. Ač bylo jeho podnikání úspěšné, měl vyšší cíle. Vzdělával se, věnoval se hudbě, společenským zájmům a sportu. Soukromým studiem a dlouholetým studiem v cizině získal všestranné vzdělání, široký rozhled a ovládal několik jazyků.

*křiklouna neuživila, a jelikož otec se vzpíral kojné, vyhlédnuta pro něj byla kravka ze stáje v Nikolajce, jejímž mlékem ho vychovali.*⁹⁰

Záleželo samozřejmě na osobnosti otce, která se promítala do vztahu k dítěti. Například pečlivý a vše zaznamenávající otec Augusta Sedláčka⁹¹ po sobě zanechal mnoho zápisů včetně strohých záznamů o pokrocích svého potomka: „*Z otcových poznámek je zřejmo, že jsem byl roku 1844 13. dubna odstaven, 25. května očkovan a 13. prosince poprvé chodil.*“⁹²

Více se o otcích a novorozenátech v devatenáctém století z našeho souboru memoárů nedozvíme. Možné vysvětlení lze spatřovat v úryvku z textu Renaty Tyršové, která se zmiňuje o otcově nezájmu o svou osobu do konce batolecího období. Sice své jednorozční děťátko poslal spolu s matkou na ozdravný pobyt na Křivoklátsko, ale v dopise se manželce svěřuje, že, „*Renátka zaujímá ještě málo místa v jeho citech. Neznal nemužné mazlivosti vůči nemluvněti, ač již brzy po narození holčičky zapomněl se rmoutit, že se nenarodil syn. Počala jsem ho zajímati teprve, když můj rozumek se vyvíjel.*“⁹³

Na závěr kapitoly můžeme konstatovat, že o otcích v době očekávání potomka není v memoárových pramenech mnoho informací. Tato skutečnost potvrzuje předpoklady, stejně jako minimum zprostředkovaných svědectví o samotném porodu. Co se však v pramenech vyskytuje hojně, je otcovský rozpor mezi přijetím narozeného dítěte v závislosti na pohlaví. Po celé dlouhé devatenácté století stále platil společenský stereotyp, že syn je lepší než dcera. Pro otce a často i matky bylo narození syna radostnější událostí než narození dcery. Vedle mnoha pamětí, které tuto premisu potvrzují, však najdeme také několik textů, v nichž se tatínek těší z děvčete úplně stejně jako z chlapce, a dokonce nechápe postoj zbytku společnosti v této otázce.

---

⁹⁰ TYRŠOVÁ, Renata. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce, díl první*. Praha, 1927, s. 52.

⁹¹ August Sedláček (1843 – 1926), český historik, genealog, sfragistik a heraldik. Již od mládí tíhl k historické topografii a ke kastelologii a přípravou patnáctidílného monumentálního díla *Hrady, zámky a tvrze království České* strávil přes dvacet let, ale z důvodů nakladatelských vycházelo po celý jeho život a bylo dovydáno teprve posmrtně.

⁹² SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha, 1997, s. 30.

⁹³ TYRŠOVÁ, Renata. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce, díl první*. Praha, 1927, s. 73.

2.2. „Lokty ze stolu! Jíst – nehltat! Pořádně rozkrájet!“⁹⁴

Otec vychovatel

Můžeme se opřít o tvrzení odborníků,⁹⁵ že průmyslová revoluce změnila rodinný model. Otec je změnami na pracovním trhu odveden z domu a je nucen vydělávat, zaopatřit rodinu. O výchovu se primárně stará matka. Děti tráví s otcem méně času, než když vykonával řemeslo doma nebo pracoval na poli.⁹⁶ Zoja i Badinter postavení otců v průmyslové revoluci zobecňují, ale v některých případech měl otec docházející za zaměstnáním do továrny stále ještě malou část půdy, kterou obhospodařoval s rodinou.

„V rodině je matka a manželka tepnou žití a vůdčí hvězdou její,“⁹⁷ psalo se v dobovém tisku. Otec je společností postaven na okraj rodiny, ve výchově se s ním nepočítá, nebo jen jako s konečnou absolutní autoritou. Za všechny citujme úryvek ze zápisků matky Antonína Balabána:⁹⁸ „Ale přísná jsem musela být. Tatínek byl takový nerozhodný. Někdy ukvapený. Proto přenechával všecku výchovu mně.“⁹⁹

Vycházejme z předpokladu, že citová funkce rodiny byla v 19. století rodiči záměrně potlačována a tvrdá výchova byla považována za správnou. Otcové i matky se s dětmi často programově nemazlili.¹⁰⁰

---

⁹⁴ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 76.

⁹⁵ ZOJA, Luigi. *Soumrak otců: Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha, 2005. ISBN 80-7260-145-8. Nebo BADINTER, Elisabeth. *XY: O mužské identitě*. Praha a Litomyšl, 2005. ISBN 80-7185-727-0.

⁹⁶ ZOJA, Luigi. *Soumrak otců: Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha, 2005, s. 160 – 161.

⁹⁷ D. K. Mravnostní výchova. In *Sborník Lady 12*, Praha, 1912, s. 404.

⁹⁸ Antonín Balabán (1898 – 1983), evangelický farář, v letech 1927 – 1937 působil mezi volyňskými Čechy v obci Boratín.

⁹⁹ BALABÁN, Antonín. *Mé vzpomínky: Život evangelického faráře*. Heršpice, 1993, s. 12.

¹⁰⁰ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha a Litomyšl, 2006, s. 147.

Nyní se pokusíme zjistit, jak se tedy otec zapojuje do výchovy dětí, které její složky má na starosti a kolik pamětníků se těchto témat v námi zkoumaných knihách zabývá.

Podle výše uvedeného by se mohlo zdát, že se otec výchovy spíše. Při čtení pramenů jsme však narazili na několik textů dokazujících pravý opak. Arnošt Kolman¹⁰¹ ve svých vzpomínkách o otcově přístupu k výchově píše: „*Otec se mnou zabýval, učil mě, vychovával. Jak jsem pak zvěděl od spolužáků, bylo to v našem prostředí výjimkou. V jiných rodinách otcové trávili volný čas u piva a karet s kolegy, věnovali se svým zálibám nebo chodili na zábavy s manželkou, nebo také s přítelkyní.*“¹⁰² Z citovaného jasně vyplývá, že se Kolmanův otec chtěl velkou měrou na výchově dětí podílet a ani zdaleka nenechával vše na matce. Podobný příklad najdeme i ve vzpomínkovém textu Heleny Čapkové: „*O to pevněji pak převzal naši výchovu do svých rukou a neslevoval nám nic; jako trn pocítoval Pečovu váhavost ve škole a nedovednost v kreslení a psaní. Chtěl, abychom byli ve všem první, i v tělesné práci, v pomáhání doma a plnění úkolů; vštípil nám takovou kázeň, že bychom lajdačit ani nedokázali.*“¹⁰³ Čapek se snažil děti vést k pracovitosti a činorodosti a chtěl, aby vynikaly nad ostatními.

Mnoho autorů memoárů využitých v této práci se pokouší ohodnotit metody výchovy rodičů, potažmo otců. Hodnocení se často zakládá především na srovnávání s jinými rodinami z pisatelova okolí. Jako příklad může posloužit citace ze vzpomínek Bernarda Bolzana,¹⁰⁴ který vyrůstal na začátku námi sledovaného období: „*Výchova, již se mi dostalo v otcovském domě, nebyla ovšem bez chyb, přesto však se rodiče šťastně uvarovali mnoha omylů, s nimiž jsem se setkal v jiných podobných domech. A jak mnohá dobrá vlastnost, kterou jsem měl jako chlapec nebo která mi snad ještě zůstala, vzešla toliko ze způsobu mé výchovy!*“¹⁰⁵ O víc jak půl století později narozený August Sedláček napsal ve svých pamětech podobnou pasáž:

„*V mládí svém nepocítil jsem nedostatku, ale vychován jsem byl beze všeho mazlení, avšak tak, že se mi v nejmenším neubližovalo. Poslouchal jsem rodičů maje k nim povinnou úctu, takže nebylo zapotřebí křiku v domácnosti a nadávek, jako slýchati leckdes v rodinách, kdež si*

---

¹⁰¹ Arnošt Kolman (1892 – 1979), matematik a marxistický filosof. Po studiu na gymnáziu nastoupil na Filosofickou fakultu UK, kde absolvoval v roce 1914 s titulem PhDr. Rok poté byl na východní frontě zatčen a začala jeho kariéra v komunistické straně. Otec tří dětí byl několikrát zatčen a vězněn za své názory. Za podporu Pražského jara přichází o své postavení a emigruje do Švédska, kam propašoval i své paměti.

¹⁰² KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 24.

¹⁰³ ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha, 1962, s. 100 – 101.

¹⁰⁴ Bernard Bolzano (1781 – 1848), český matematik, filozof a kněz německé národnosti. Po studiu matematiky se přiklonil k teologii a stal se významným univerzitním kazatelem v kostele Nejsvětějšího Salvátora v Praze, kde ve svých kázáních ovlivňoval inteligenci v éře národního obrození.

¹⁰⁵ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha, 1981, s. 17.

děti nevychovali, aby poslechlly na slovo.“¹⁰⁶ Obě hodnocení, jak Bolzanovo, tak Sedláčkovovo, nelze považovat za jednoznačně pozitivní a nezakládají se na vyzdvižení kladných aspektů výchovy. Nehovoří o láskyplném a bezchybném přístupu rodičů, ale pouze poukazují na nedostatky ve výchově v ostatních rodinách.

S výchovou se začínalo brzy, přičemž jak už bylo řečeno, o nejranější období se starala matka. Proto není zarážející, že se zmínek o otcově podílu vyskytuje tak málo. Výjimkou je úsměvná příhoda popsána v knize Jiřího Muchy¹⁰⁷ poukazující na otcovy neortodoxní a také nepříliš úspěšné metody: „*Líčila mi později otcovy výchovné metody, jež svou tvrdohlavou racionálností uváděly matku i ji v zoufalství. Když jsem jako docela malý křičel, rozhodl se otec zakročit a posadil si mne na židli vedle štaflí. Poučil mne, že mám být zticha, maloval, co chvíli dal štětec mezi zuby, narovnal mne, abych nespádl, a maloval dál. Křičel jsem přirozeně ještě víc a matka s Mankou stály bezmocně opodál a plakaly.*“¹⁰⁸

Nejobvyklejší metodou výchovy uplatňovanou otcem je správný příklad. V mnoha ohledech otec ukazoval dětem, jak se nejlépe chovat, od stolování přes pracovní povinnosti až po vlastenectví. Pokud chtěl dosáhnout kýženého výsledku, zavazoval se tím k neustálé kontrole svého vlastního chování. Metoda „správného příkladu“ je v memoárové literatuře 19. století zastoupena hojně. Bernard Bolzano věnuje výčtu otcova¹⁰⁹ působení příkladem mnoho stran textu. Jednotlivé aspekty otcova chování uvádí v mnoha pasážích podobných této: „*Jen proto, že jsem již jako dítě tak často slyšel rodiče, zejména otce, vřele hovořit o obecném dobru, naučil jsem se brzy také já obracet pozornost k obecnému dobru. Když jsem viděl, že si oškliví každé jednání, které vychází z bezohledné zjištnosti, naučil jsem se také já opovrhovat z celé duše neřestí sobectví. Jen proto, že se doma, alespoň mezi těmi lidmi, jichž jsem si vážil, nikdo nesnížil ke lži, ani já jsem se nemohl odhodlat ke lži, i kdyby mi byla slibovala*

---

¹⁰⁶ SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha, 1997, s. 30 – 31.

¹⁰⁷ Jiří Mucha (1915 – 1991), český prozaik, publicista a scenárista. Byl syn malíře a grafika Alfonse Muchy. V dětství a mládí žil střídavě doma a v zahraničí. Studoval medicínu na vysoké škole v Praze, poté na Sorboně v Paříži. Dále studoval dějiny umění a orientalistiku. Působil jako válečný zpravodaj a letec na africké frontě, v Indii, Barmě, Číně, Itálii a Francii. Po roce 1945 pracoval jako novinář. V roce 1951 byl v inscenovaném procesu odsouzen za špionáž. Ve vězení pracoval jako lékař v uhelných a uranových dolech. Po svém propuštění r. 1955 se živil jako scenárista a překladatel z angličtiny.

¹⁰⁸ MUCHA, Jiří. *Alfons Mucha*. Praha, 1982, s. 397.

¹⁰⁹ Bernard Pompeius Bolzano, otec Bernarda Bolazana byl rodilý Ital, obchodník, který se v mládí přistěhoval do Prahy a splynul s německým kulturním prostředím. Matka Marie Cecilia Maurerová pocházela ze staré pražské rodiny německých obchodníků.

prospěch, který se mi tehdy ještě zdál tak důležitý.“¹¹⁰ Bolzano pokračuje dál, když mluví o chuti k práci, o toleranci a rovnosti lidí, skromných potřebách a podobně.

Metoda „správného příkladu“ vyžadovala od rodičů vytrvalost. Nešlo o jednorázové výchovné zásahy, ale o dlouhodobé působení na dítě. Podobné hodnocení rodičovské výchovy jako Bolzano uvádí i Sedláček: „*Veškeré moje vychování neřídilo se žádným napomináním, nýbrž dobrým příkladem. Ovšem bez napominání a poučení, také bez kázně a trestání nemohlo býti, ale poněvadž jsme měli úctu k otci a mateři a všecko, co činili, pokládáno u nás za vzorné a správné, následovali jsme jich ve ctném jednání a konání, nikoliv hned a najednou, nýbrž pozvolna a jak nám přibývalo na smyslu a rozumu.*“¹¹¹

Další rozšířenou a ve vzpomínkách často reflektovanou metodou otcovské výchovy je udělování životních moudrostí a zásad. Někteří pamětníci vzpomínají na konkrétní rady, které jim otec předal. I Josef Svatopluk Machar cituje otcovy výroky pronesené v tomto duchu: „*Když někdy mluvil o mé budoucnosti, říkal: ‘Povídá se, že hlavou zed’ neprorazíš. Pravda. Často rozbiješ hlavu, ale často prorazíš i zed’. Přijde na to, co je tvrdší. Měj tvrdou lebku, zed’ povolí. Nic si nedej líbit ...*“¹¹² V řadě případů mohla být tato životní moudra nejtrvalejším odkazem výchovy rodičů. I přes mnohaletý časový odstup jsou tyto rady stále citovány a pamětníci se je snaží předat dál.

V této souvislosti působí poněkud komicky příspěvek Jana Nerudy k tématu rodičovské moudrosti: „*Byl jsem sice upřímným přítelem tatínkovým, vskutku, upřímným; ale ta jeho říkadla, ta mi nechutnala, byla taková divná! Obzvláště tedy v zimě! ... ‘Ted’ už si budou lidé sníh v peci sušit,’ říkal. Vždyť jsem přeci věděl, že sníh se v peci nesuší, tak nač pak to říkat? ‘Od kamen se snadno radí.’ Proč pak? ‘U okna světlo, u kamen teplo.’ No to se přece rozumí!*“¹¹³

Na následujících několika stranách se budeme věnovat jednotlivým oblastem výchovy podle toho, jak se v našich pramenech vyskytovaly.

Velmi časté téma otcovské výchovy bylo správné stolování a chování u jídla. Na otcův zásadový přístup v této otázce vzpomíná vedle jiných Alice Masaryková:¹¹⁴ „*Otec měl*

¹¹⁰ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha, 1981, s. 17 – 18.

¹¹¹ SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha, 1997, s. 32.

¹¹² MACHAR, J. S. *Konfese literáta*. Praha, 1984, s. 29.

¹¹³ NERUDA, Jan. *Chtěl bych svítit lidstvu dál...: Pásmo života Jana Nerudy z jeho veršů a prosy*. Třeběchovice pod Orebem, 1941, s. 14.

¹¹⁴ Alice Masaryková (1879 – 1966), významná veřejná činitelka a zakladatelka Československého červeného kříže, dcera prezidenta Tomáše Garrigue Masaryka.

*k požitkářství odpor zdravého, střídmeho venkovana a uvědomělého filozofa – nesnášel je v žádné formě. Zato jak otec, tak matka kladli vysoký požadavek na jakost potravin: vše muselo být čerstvé, dobré a čisté. Rodiče byli vzdáleni veškerého formalismu, ale vyžadovali slušné způsoby vyjadřující vzájemný ohled. My děti jsme musely zasednout k obědu přesně v půl jedné a musely jsme být pořádně oblečeny.*¹¹⁵ Dále Masaryková popisuje otcovo napomínání během jídla v případě, že se někdo provinil proti stanoveným pravidlům.¹¹⁶

Správnému a střídmeému vztahu k jídlu se věnuje i následující ukázka z textu Heleny Čapkové: „*Hoši jsou jak chrti a ty Lenčo, zas pomalu širší než delší. To je z těch krajců z máslem, které si bereš do postele! Netrp jí to!*“ obrátil se na maminku. *‘Bude tlustá; a notář říkal, že se z ní stane monstrum. Dávej jí brzy večeři, pak ať se vylítá a na noc leda misku salátu nebo ovoce, to přece stačí.*“¹¹⁷ Čapkův zájem na dceřině stravování je svým způsobem neobvyklý. Přesné požadavky na výživu malé Heleny jsou v porovnání s přístupem jiných otců nadstandardní a je možné, že jsou částečně zapříčiněny jeho lékařskou profesí. Stravování dětí bylo většinou v režii matky, avšak stejně jako v jiných oblastech rodinného života měl otec výsadní právo svým rozhodnutím zasáhnout a změnit zavedené pořádky. Jeho rozhodnutí museli všichni respektovat.

Dalším odvětvím výchovy, do kterého poměrně často zasahoval otec, byla morální výchova. Otcům záleželo na tom, zda jejich děti smýšlejí čestně a také tak jednají. V memoárové literatuře najdeme několik příkladů otcovského vštěpování těchto ctností.

Jinak poměrně benevolentní otec Václava Kaplického vynalézavě vyřešil první synovy pokusy o vychloubačství. Kaplický obsírně vypráví historku, jak svérázně otec zakročil: „*To jsem chodil do první nebo druhé třídy. Jednou jsem se doma chvástal, že bych se ani v noci nebál jít přes les do školy. Otec mě chtěl odnaučit vychloubačství, vzal mne za slovo a řekl, že to tedy zkusíme. A hned dnes, až se zcela setmí! Nejdřív jsem se domníval, že otec jen žertuje, ale když venku nastala tma, otec vstal od stolu, na němž svítila petrolejová lampa, a obrátil se ke mně: ‘Tak se připrav. Půjdeš do Měšic. Ať uvidím, jaký jsi hrdina!’*“¹¹⁸ Celou cestu syna samozřejmě tajně doprovázel, a když to celé malý Václav zvládl, otec ho hrdě pochválil. Výsledek tohoto výchovného manévru se může zdát sporným, uvážíme-li, že se sebevědomí syna ještě upevnilo, nicméně sám Kaplický uvádí, že právě tato metoda měla ten správný účinek a vychloubačí ho odnaučila.

¹¹⁵ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 75.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 76.

¹¹⁷ ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha, 1962, s. 103.

¹¹⁸ KAPLICKÝ, Václav. *Hrst vzpomínek z mládí*. Praha, 1988, s. 42.

Otec Karoliny Světlé měl jistě významný podíl na dceřině budoucí veřejně prospěšné činnosti a filantropii. Cíleně vychovával obě své dcery k nezištné pomoci druhým: „*Otec si žádal, abychom všude, kdež vidíme na ulici toho potřebu, bez ostychu přiložily ruky pomocné, a sám činival totéž.*“¹¹⁹ Rottův postup je další ukázkou výchovné metody vlastním příkladem.

Velmi těžkým proviněním proti příkladnému chování byla krádež. O této nectnosti se zmiňuje František Dědina.¹²⁰ Jeho otci záleželo na tom, aby nebylo nejmenší podezření, že jeho syn něco ukradl: „*To můj otec nás vychovával tak, že nám ani nenapadlo něco odcizit. Jednou mi dal Joska Brožů starou kudlu, já ji přinesl domů a to se neptejte, jak mě hnal tatínek i s kudlou zpátky k Brožovům. Nic nepomohlo moje ujišťování, že jsem kudlu nevzal, že jsem ji dostal. [...] ‘Tak mu ji vrat’ – povídá tatínek – a já ti o jarmarce koupím novou, pěknější! Potřebuješ takové dary!*“¹²¹

Většina domácností z našich pramenů byla v neutěšené finanční situaci, a proto není divu, že rodiče své děti vedli k šetrnosti. Rodinný rozpočet spadal do otcovy pravomoci, a tudíž v mnoha případech nabádal potomky k střídmemu nakládání s penězi právě on, tak jako v případě Karla Viky:¹²² „*Tatínek mi dal na výlet celou zlatku, ale spolu i naučení, že nemusím zbytečně utrácet.*“¹²³ Podobných příkazů najdeme v pamětech celou řadu. I v případě, že se rodině dařilo dobře, patřilo ke slušnému vychování zbytečně neutráct. V této otázce většinou nedocházelo k žádnému rozmazlování. J. E. Purkyně si ve svých pamětech i po letech posteskuje: „*Jindá přišel k večeru jakýsi pocestný s krosnou a měl mlýnek, úplný model obyčejného mlýna, jakýž jsem znal na vlastní oči. Byl na prodej, měl státi dva zlaté. Otec ho však nekoupil, ačkoliv jsem pro něj velmi dychtiv byl.*“¹²⁴ Otcův výchovný záměr je v tomto případě zcela zřejmý: člověk nedostane v životě vždy to, co si přeje.

Odměna musí být zasloužená, a proto se děti vedly k pracovitosti. Otakar Dvořák měl například již od útlého věku na starosti čištění otcova kuřáckého náčiní: „*Staral jsem se o to poctivě, a tak měla fajfka vždy dokonalý tah. Za každé vyčištění jsem dostával šesták a to mě, samozřejmě, jen motivovalo, abych čistil nejen dobře, ale i často. S jídlem roste chuť*

---

¹¹⁹ SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931, s. 138.

¹²⁰ František Dědina (1834 – 1914), rolník z Vinařic a mlynář v Podčejku u Mladé Boleslavi. Tři knihy pamětí o rozsahu 2200 stran částečně zpracoval jeho syn univerzitní profesor dr. Václav Dědina do knihy *Když si náš tatínek maminku bral*.

¹²¹ DĚDINA, František. *Když si náš tatínek maminku bral...* Praha. 1942, s. 37.

¹²² Karel Vika (1875 – 1941), český spisovatel a nakladatel. Napsal několik vzpomínkových knih a oblíbené pohádky doplněné ilustracemi Josefa Lady. Vyrůstal v Sadské u Nymburka, později působil v Praze.

¹²³ VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 254.

¹²⁴ PURKYNĚ, J. E. *Nitky z mého života*. Praha, 1987, s. 38.

a zanedlouho jsem čistil každý den, ...“¹²⁵ Malý Otakar jako správně vychovaný syn nakonec za našetřené peníze koupil otci novou fajfku.

V jiných domácnostech nebyla práce dětí jen příležitostnou výchovnou metodou, ale bohužel nutností. „*Pracovalo se u verpánku do jedenácti i do dvanácti a spěch byl k roztrhání. Někdy pomáhala i maminka a často zapřáhl tatík do práce i děti.*“¹²⁶ Vedle Karla Víky museli jako malí pracovat i František Hais,¹²⁷ František Dědina¹²⁸ nebo Josef Rezler.¹²⁹

Dalším tématem otcovské výchovy, které se v našem souboru pramenů objevovalo, byla střídmost ve vztahu k alkoholu. V dlouhém devatenáctém století byl vztah alkoholu a dětí volnější než dnes. Pro naprostou většinu dnešních rodičů je nemyslitelné, aby jejich potomci požívali alkohol než dosáhnou dospělosti. I v devatenáctém století se však setkáváme s rodiči, kteří pití u dětí nepodporovali nebo ho úplně zakazovali, tak jako v případě otce Augusta Sedláčka: „*Za nápoj jsem měl vždy jen vodu. Otec nedovoloval, aby jeho synové pili pivo neb víno a dáváje je do ciziny na stravu, vždy si vymíňoval, že se jim nebude dávat pivo. Mně bylo přitom docela dobře, nepocítil jsem nikdy touhy po lihových nápojích, spíše jsem toužil po něčem sladkém.*“¹³⁰ Alkohol byl považován za neřest, ale ne v takové míře, jako tomu je od druhé poloviny 20. století. Protialkoholní spolky vznikaly až v posledních desetiletích devatenáctého století. Dětem se do té doby alkohol běžně dával, třeba jako lék. Důkazem může být příhoda, na kterou vzpomíná Karel Vika. Když se v Sadské, kde rodina bydlela, rozkřiklo, že v obci přistál horkovzdušný balón, otec neváhal poslat nezletilého syna s kamarádem do hospody na pivo, jen aby zjistil podrobnosti: „*Tak teda, kluci, jděte k Fialovům, dejte si každý malé pivo, aby vás nevyhodili a než vypijete, budete vědět, co a jak...*‘ *Zase doklad, že náš tatínek si vždycky a ve všem rychle věděl rady. Tentokrát to však*

¹²⁵ DVOŘÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák*. Příbram, 2004, s. 105.

¹²⁶ VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 189.

¹²⁷ František Hais (1818 – 1899) pražský písničkář, narodil se jako první dítě třidvacetiletému tiskařskému tovaryši Ignáci Haisovi a jeho dvacetileté manželce Anně. Přes studijní předpoklady pracoval již od mladého věku v tiskařské dílně, poté vystřídal celou řadu podřadných zaměstnání. Až rok po narození prvního syna se oženil s osiřelou Barborou Zatlépkovou, bylo mu 22 let a jeho rodina se rychle rozrůstala a nedostatek práce ho přiměl k žebrotě. Přestože byl nejlodnější profesorním kramářským autorem své doby, nedostatek prostředků ho na sklonku života přivedl až do chudobince, kde sepsal své rozsáhlé paměti. HAIS, František. *Vzpomínky pražského písničkáře: 1818 – 1897*. Praha, 1985, s. 49.

¹²⁸ DĚDINA, František. *Když si náš tatínek maminku bral...* Praha. 1942, s. 40.

¹²⁹ Josef Rezler (1855 – 1925), významný účastník dělnického hnutí v Čechách, jako tkalcovský dělník zažil těžké životní podmínky továrního dělnictva sedmdesátých let 19. století. Za svou agitační a organizační práci pro sociální demokracii byl odsouzen a vězněn. Vzpomínky sepsal s pomocí své dcery před a za 1. světové války a na motivy jeho životních osudů byl v roce 1960 natočen film *Pochodně*. REZLER, Josef a dcera. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha, 1950, s. 19.

¹³⁰ SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha, 1997, s. 32.

bylo poprvé, co mě tatík poslal do hospody; později jsem měl hospody rád sám a navštěvoval je také víc, než mu bylo po chuti. Ale vstup do hospody tedy aranžoval sám, ovšem ve jménu vlastní zvědavosti.“¹³¹

Výchovně v jistém smyslu slova působil i špatný příklad otce ve vztahu k alkoholu, otců alkoholiků je v dobové memoárové literatuře několik, připomeňme například tatínky Františka Haise¹³² nebo Josefa Rezlera.¹³³

Překvapivě málo se ve vzpomínkách dozvídáme o výchově ke zbožnosti. O čem svědčí absence těchto témat? Jedna z mála zmínek vypovídá spíš o otcově postoji než o jeho snaze předat potomkům svůj názor na náboženství. Antonín Kolman píše: „*Otec byl založen veskrze protinábožensky: kněze, pastory ani rabíny prostě nesnášel a neříkal jim jinak než ‘šosatí’.*“¹³⁴ Tato věta neupřesňuje nic o tom, jaké myšlenky se otec snažil synovi vštípit a co z jeho postojů mladý Antonín přejal. Jiný příklad nalzáme u Fügnerů, kde otec dokonce vyslovil přání, aby jeho dcera byla vychovávána bez náboženských představ.¹³⁵ Ostatní námi zkoumané prameny o vztahu otců k náboženským otázkám v podstatě mlčí.

Velké výchovné téma bylo v devatenáctém století vlastenectví. V Čechách měla v tomto směru jisté výsadní postavení matka. V duchu myšlenek národních obrozenců obraz ideální ženy-vlastenky ztělesňovala uvědomělá matka vychovávající řádné vlastenecky smýšlející děti. Otcové v národní společnosti formulovali myšlenky a vytvářeli ideály, matky měly zařídit, aby tyto ideály u následujících generací padly na úrodnou půdu.¹³⁶ Toto pojetí výrazně ovlivnilo podobu první etapy emancipace českých žen. „*Matky české, nezapomínejte ve výchově svých dětí na povinnosti jejich národní a vlastenecké! Vychovávejte nám bojovníky za svatá práva, hrdiny, pracovníky,*“¹³⁷ psalo se v dobovém tisku. Z výše uvedeného vyplývá, že výchova k vlastenectví v útlém věku měla být doménou matky. V memoárech využitých pro tuto práci se však vyskytuje mnoho příkladů otcovského vštěpování lásky k vlasti. Výchovou v duchu národní myšlenky proslul například velký vlastenec Jindřich Fügner.¹³⁸

Jedním z hlavních rysů vlastenecké výchovy byla výuka českého jazyka. Vzpomínky na toto téma sepsala jedna z největších českých pokrokových žen-vlastenek, Karolina Světlá.

¹³¹ VÍKA, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 58 – 59.

¹³² HAIŠ, František. *Vzpomínky pražského písničkáře: 1818 – 1897*. Praha, 1985, s. 56.

¹³³ REZLER, Josef a dcera. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha, 1950, s. 19.

¹³⁴ KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 20.

¹³⁵ TYRŠOVÁ, Renata. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce, díl první*. Praha, 1927, s. 76.

¹³⁶ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 236 – 237.

¹³⁷ VLASTA. Úpadek vlastenectví. In *Sborník Lady 12*, Praha, 1912, s. 117.

¹³⁸ TYRŠOVÁ, Renata. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce, díl první*. Praha, 1927.

Zmiňuje se o otcově přání naučit své dcery obrozené národní řeči: „*Teprve když dědeček zemřel, splnil otec dávný svůj slib, a my (totiž moje mladší sestra Podlipská a já) se směly učit jazyku českému. Avšak musily jsme si při tom velmi opatrně počínati, a učitel nás směl navštěvovati jen v neděli časně ráno před kostelem. Byla by z toho vznikla krutá pomluva, kdyby dívka mého věku, neb bylo mi tehdáž již 16 let, byla ve všední den čas k domácí práci určený promarnila, pěstujíc takovou libůstku.*“¹³⁹ Otec chtěl, aby se učily česky, i když to ještě nebylo u tehdejších dospívajících dívek zvykem a považovalo se to za zahálku. V *Upomínkách*¹⁴⁰ dokonce Světlá popisuje rozhovor dojatého otce s dětmi na toto téma: „*Otec se zamyslel, neodporoval. Ale dobře jsem pozorovala, kterak mu vlhne přitom zrak. ‘Nešť,’ pravil konečně trpce a bolestně, ‘děti moje se budou přec jen ještě česky učit; když pro nic jiného, tedy aspoň na památku rozšafným praotcům.*“¹⁴¹ Jazyk byl významným nástrojem národního sebeuvědomění.

Jedním z projevů národního obrození bylo vymezování se vůči všemu rakouskému, potažmo německému. Jaroslav Vrchlický například nechtěl, aby se jeho děti učily německy a upřednostňoval v jejich výuce jiné světové jazyky.¹⁴² Samozřejmě, že význam perfektní znalosti českého jazyka vyžadoval po svých dětech i pokrokově smýšlející Tomáš Garrigue Masaryk. Jeho děti Alice a Herbert¹⁴³ se narodily v době, kdy působil ve Vídni a po přesídlení rodiny do Prahy česky neuměly: „*V té době jsme my děti – mně byly tři roky, Herbertovi dva – mluvily anglicky a německy, ovšem mnoho toho ještě nebylo. Když jsme přišli do Prahy, otec si přál, abychom češtinu důkladně ovládali, proto jsme doma mluvili jen česky, a angličtinu a němčinu jsme zapoměli.*“¹⁴⁴

Dalším aspektem vlastenecké výchovy je seznamování s důležitými pamětihodnostmi českého národa. Mnoho pisatelů vzpomíná na výlety za památkami do Prahy, ale i jinam, při nichž se jim dostalo lekcí z české historie. Karel Vika jel se svým otcem na jarmark do Brandýsa nad Labem a pak do Prahy na nákup materiálu a návštěva národních pamětihodností byla důležitou součástí cesty: „*Myslím, že tenkrát, před zahájením jarmarku v Brandýse, zaskočili jsme si s tatínkem ještě přes most do kostela sv. Václava ve Staré Boleslavi a tatínek*

¹³⁹ SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí*. Praha, 1880, s. 8.

¹⁴⁰ SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 76.

¹⁴² VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha, 1988, s. 161.

¹⁴³ Herbert Masaryk (1880 – 1915), malíř, syn T. G. Masaryka a Charlotty Masarykové. V roce 1910 si vzal za ženu vdovu po svém příteli malíři Antonínu Slavičkovi Bohumilu, zemřel předčasně na nákazu skvrnitým tyfem v roce 1915.

¹⁴⁴ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 15.

mi také ukázal dveře, u nichž byl Svatý Václav zavražděn.“¹⁴⁵ A o něco dále pokračuje: „Když jsme se vybrali od Botky do vlastních pražských ulic, byly na programu tři věci: Prvá – vidět orloj na Staroměstské radnici ...“¹⁴⁶ Velmi emotivně zabarvená je pak připomínka prvního pohledu na Národní divadlo: „Jdeme kus cesty mlčky, až najednou před námi most s vysokými věžemi po obou stranách, tatínek se trochu rozhlíží a potom praví skoro zastřeným vřelým hlasem: ‘Tak se podívej, tohle je naše Národní divadlo!’ Píchlo mne až u srdce, hledím s pyšným porozuměním na budovu, kterou vystavěl Národ Sobě ...“¹⁴⁷ Tímto způsobem se jistě vlastenecké smýšlení dostalo do povědomí dětské mysli snadněji, než při pouhém výkladu. Čas společně strávený s otcem při nevšední příležitosti jako byla výprava na neznámá místa, byl dobrodružstvím, na které se jen tak nezapomíná. Šlo o zvláštní příležitosti, při nichž se děti dozvěděly zábavnou cestou něco nového, co snadno přijaly za své. Důkazem může být i to, že tolik pamětníků na tyto zážitky vzpomíná ve stáří při psaní svých životních osudů.

Jen málokdo ve svých vzpomínkách zmiňuje otcovo vlastenectví tolik jako herečka Olga Scheinpflugová.¹⁴⁸ Důrazem na lásku k vlasti jsou prostoupeny všechny její autobiografické prózy. Karel Scheinpflug¹⁴⁹ vyznával podle své dcery silné protirakouské smýšlení a vštípil ho i svým dětem: „Pro nás bylo problémem Rakousko, leželo nám na srdci jako balvan od té doby, co jsme začínali chápat, že je nepřírozené a nespravedlivé, aby tento mocnářský slepenec bral kulturním národům právo na jejich svobodu.“¹⁵⁰ Velkým problémem všech memoárových textů Scheinpflugové je přílišná teatrálnost zapříčiněná nejspíše temperamentní povahou extrovertní herečky. Díky tomu se autentičnost jejích pamětí stává diskutabilní.

Velmi tabuizovaným tématem byla až do konce dlouhého devatenáctého století pohlavní osvěta.¹⁵¹ V tomto světle působí vzpomínka již citovaného Antonína Kolmana výjimečně. Otec mu všechno vysvětlil než začal chodit do školy, ale tam se vyskytly problémy, protože jiné děti tak obeznámeny nebyly: „Věcný přístup k pohlavní výchově mi

¹⁴⁵ VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 102.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 116.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 123.

¹⁴⁸ Olga Scheinpflugová (1902 – 1968), významná česká divadelní a filmová herečka, manželka spisovatele a novináře Karla Čapka, dcera spisovatele a novináře Karla Scheinpfluga (1869 – 1948).

¹⁴⁹ Karel Scheinpflug (1869 – 1948), otec Olgy Scheinpflugové, český novinář, kritik a spisovatel. V letech 1918 až 1927 byl předsedou Syndikátu českých a slovenských spisovatelů a komponistů.

¹⁵⁰ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. Praha, 1994, s. 15.

¹⁵¹ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha a Litomyšl, 2006, s. 257.

však způsobil i potíže. Otec mi nevysvětlil společenskou stránku věci, a já jsem netušil, že jiní to vidí jinak, že to tají a skrývají jako hanbu, protože si neuvědomují, kolik je v tom pokrytectví. Jednou náhodou přišla řeč na tyto věci s jakýmsi Kopeckým, který vyrukoval se směšně hloupými představami – byla to směs ‘čápa’ s něčím špinavým a odporným, co už ani nevím. Vysvětlil jsem mu to, jak jsem uměl, ale hošík se cítil ponížen a žaloval na mne doma. Nazítří se ve škole objevila jeho máma, aby si stěžovala učitelům, že jí ‘kazím’ synáčka. Zavolali si mého otce a došlo ke srážce mezi ním a ředitelem. Potom se tatínek střídavě zlobil (ne na mne) a smál a maminka vzlykala. Nakonec mi otec vysvětlil, oč jde, a ‘utěšil’ mě sdělením, že mě za to bezmála vyhodili ze školy. Musil jsem mu slíbit, že si již s nikým nebudu povídat, jak se rodí děti. Ale vážnost školy byla u mne důkladně podlomena.¹⁵² Jinak nulový výskyt témat dotýkajících se sexuální výchovy potvrzuje statut společenského tabu.

Musíme se ještě pozastavit nad problematikou přístupu k rovnosti pohlaví. V průběhu devatenáctého století dochází ke společenským změnám, které postupně ženě umožňují vstoupit do veřejné sféry. Tento proces byl ale velmi pozvolný. Většina dívek byla vychovávána tradičním způsobem, tedy pro rodinný život. Renata Tyršová byla coby sedmiletá holčička zlobivější, než by si otec přál, a při psaní memoárů vzpomene i na tatínkův povzdech: „Škoda, u kluka by to bylo docela správné, ale u ní musíme přece hledět toho rebelantského ducha zlomit.“¹⁵³ I mezi otci byly samozřejmě výjimky, na prvním místě zde musíme uvést velkého podporovatele ženské emancipace, T. G. Masaryka, jehož dcera Alice ve svých vzpomínkách shrnuje: „V naší rodině rovnocennost žen a mužů byla považována za samozřejmost ...“¹⁵⁴ Většinový proud pak zastupuje otec Růženy Naskové,¹⁵⁵ který zastával názor, že veřejná sféra není pro dívky a snažil se své dcery od života moderní ženy uchránit, než zemřel.¹⁵⁶

Jak již bylo řečeno, otcové rozhodovali v otázce výchovy, o čem sami uznali za vhodné. Vedle závažných rozhodnutí si nárokovali mít poslední slovo často i ve zdánlivých

---

¹⁵² KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 30.

¹⁵³ TYRŠOVÁ, Renata. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce, díl první*. Praha, 1927, s. 75.

¹⁵⁴ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 70.

¹⁵⁵ Růžena Nasková roz. Nosková (1884 – 1960), významná česká herečka, sestra spisovatelky Heleny Malířové. Provdala se za malíře Františka X. Naskeho. Pocházela z měšťanské rodiny magistrátního úředníka. Od mládí toužila hrát divadlo, ale rodiče si to nepřáli. Až po otcově smrti začala studovat zpěv a brala hodiny herectví u Otilie Sklenářové–Malé. Její vysoká kultura herecké řeči ji přímo předurčovala k práci v Československém rozhlasu, kde působila především jako recitátorka českých národních klasiků a pohádek pro děti.

¹⁵⁶ NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život: Paměti a zápisky*. Praha, 1948, s. 73 – 74.

maličkostech. Otec¹⁵⁷ Marie Strettiové měl vyhraněný názor například na nošení náušnic: „*Můj tatínek nenáviděl náušnic, říkal, že je to barbarský zvyk a chybí jen kroužek do nosu. Maminka je přestala nosit, když se seznámila s tatínkem, a mně ani sestře Jarmile nedovolil propíchnout uši.*“¹⁵⁸ Když na věci otci nezáleželo, nechal rozhodování ve všech možných drobnostech na matce, ale měl právo rozhodovat, o čem si zamlul. Rozhodování o vzhledu své dcery si vymáhal i Jindřich Fügner: „... *u Renátky si vyprošuji kritiku svého vkusu, tady budu rozhodovat, jak se mi to líbí.*“¹⁵⁹ A podobně vyznívá i úryvek z již tolikrát citovaných pamětí Arnošta Kolmana, i když ten se vzhledu netýká: „*Můj otec byl zásadně proti veškerým ‘militaristickým’ hračkám,*“¹⁶⁰ stěžuje si autor, že neměl pistoli s kapslemi na rozdíl od svých kamarádů.

Po přečtení několika předcházejících stran je zřejmé, že ačkoliv byl otec často mimo domov a jeho doménou byla veřejná sféra, o výchovu svých dětí se zajímal a aktivně se na ní podílel. Rozhodně nemůžeme tvrdit, že by výchova potomků ležela pouze na bedrech matky. Otec se věnoval „pěstění dítek“ zejména v těch oblastech výchovy, které spadaly do kategorií slušného chování na veřejnosti a řádného plnění budoucích občanských povinností. Velmi mu záleželo také na morální výchově potomků. Specifickým odvětvím výchovy, na něž byl kladen obzvláštní důraz v devatenáctém století, bylo vlastenectví. Všechny těchto ctností se otcové snažili docílit především správným příkladem. Samozřejmě však záleželo na povaze, charakteru a prioritách jednotlivých otců.

---

¹⁵⁷ Josef Musil (1846 – 1905), právník, vnuk Josefa Jungmanna, otec Marie Strettiové.

¹⁵⁸ STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. Praha, 1940, s. 332.

¹⁵⁹ TYRŠOVÁ, Renata. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce, díl první*. Praha, 1927, s. 122.

¹⁶⁰ KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 23.

2.3. „Smích a žerty ustaly, jakmile vstoupil tatínek.“¹⁶¹

Přísný otec, tvrdý otec

Přísný otec a tvrdý otec jsou jen pomocná označení pro celou škálu spíše negativních konotací spojených s otcovstvím a nedají se aplikovat na všechny tatínky v devatenáctém století. Otec nemusel být přímo tyran, ale přesto se ve vzpomínkách potomků zapsal záporně, nebo alespoň některé aspekty jeho chování či výchovy. Stupnice „despotismu“ byla široká, každého otce musíme posuzovat jednotlivě. Pro některé děti byl bolestný otcův nezáměr, jiné i po letech trápí trpké vzpomínky na tělesné trestání. Každopádně můžeme tvrdit, že přísnost byla společností od otců v dlouhém devatenáctém století vyžadována a očekávána.

V následující kapitole se pokusíme zmapovat všechny podoby špatných projevů otcovství od těch nejhorších despotů a násilníků až k otcům lhostejným a nezodpovědným.

V první části této kapitoly se budeme věnovat autoritě otce, základnímu rysu otcovské role v dlouhém devatenáctém století. Otec byl neomezený vládce domu a rozhodoval úplně o všem. Rodina jej chovala v absolutní úctě, která někdy hraničila se strachem. Otce se bály děti ze všech sociálních vrstev.¹⁶² Přesto jistě existovaly i případy, kdy byla obávanějším rodičem matka.

Typickým představitelem autoritativního otce je Josef Foerster. Jeho syn ve svých memoárech často píše o otcově chladné povaze, přísném chování a vysokých nárocích na zbytek rodiny. Tyto vlastnosti jsou o to výraznější v kontrastu s hodnou a starostlivou maminkou. „*Naše předobrá maminka, svaté památky, bývala v té době hotova se svou denní prací a sedávala s námi u stolu, buď s knihou v ruce nebo píšíc, nejčastěji však spravujíc naše*

¹⁶¹ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 23.

¹⁶² LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 15 – 16.

*stále roztrhané šaty,*¹⁶³ vzpomíná na rodinnou pohodu ve chvílích, kdy byl otec mimo domov. Situace se ale naprosto změnila ve chvíli, kdy se vrátil ze zaměstnání: „*Přicházel dosti pozdě, poptával se po našem chování, a tu maminka ve své dobrotě často zamlčela, co jsme provedli, a jen lehce naznačila, že jsme nebyli ve všem vzorní.*“¹⁶⁴ Podobně vyznívá i řada dalších částí Foerstrových vzpomínek na dětství a mládí: „*Pravidelně po čtvrté přiklusali jsme domů. Byla tu jaksi uvolněná kázeň – tatínek nebyl doma – a maminka nám dovolila mluvit hlasitě a směli jsme si trochu pohrát.*“¹⁶⁵

V případě této rodiny lze hovořit i o jakémisi spojení mezi matkou a dětmi, kteří se vzájemně chrání před otcovým hněvem. U matky našly děti vždy laskavé pochopení a bezpečné útočiště: „*Tatínek tvořil vedle tohoto zářivého světla tehdy pravý opak. Maminka byla sama něžnost, láska a odpuštění, tatínek vážnost, chlad a přísnost. Měli jsme ho také rádi, ale byla to jakási studenější, uctívá oddanost, matné vědomí, že je nutno otce ctít a poslouchat, ale nebylo tu onoho jedinečného tepla, které hřálo v každém pohledu, v každém dotyku maminčině.*“¹⁶⁶ Tvořivá dětská mysl si tento kontrast v chování rodičů vysvětlila po svém: „*A podivnou kombinací, srovnáváje vroucnost a něhu maminčinu s tatínkovou odměřenou chladností a přísností, nabyt jsem přesvědčení, že jsem sice synem své matky, ale dítětem, jež tatínek pouze přijal za své. Byla to těžká rána a chodil jsem s ní dlouho, nežli jsem nabyt zdánlivé jistoty, že se ve svém temném a bolestném tušení klamu.*“¹⁶⁷

Další důkaz o autoritě otce podává Karel Vika. I on mluví o otcově absolutní rozhodovací moci, avšak s humorem jemu vlastním: „*... ve všech věcech byl autoritou a první i poslední instancí. Co tatík řekl, bylo svaté a bez odvolání, jak to má ostatně v každé pořádné rodině být. Jak by to také, prosím vás, vypadalo, aby v rodině se mohl někdo odvolávat k druhé a třetí instanci a na konec ještě k správnému soudu? [...] Rodina tehdy, to bylo zcela něco jiného, než je to nyní. Tatík vládl nadevším jako prokurátor, kterému nikdo nesměl říci do jeho věci ani slovo. Jeho názor byl nade všechno, jeho slovo svaté a vedle toho nebylo nic jiného. My děti jsme měly doma pravdu jenom – když jsme souhlasily s názorem našeho tatínka, jinak naprosto nikdy!*“¹⁶⁸ Vika přiznává, že tím často trpěla jeho chlapecká hrdost: „*Toť se rozumí, že to kluka často dopalovalo, ale nedalo se dělat nic. Ať jsem udělal, co*

¹⁶³ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 23.

¹⁶⁴ Tamtéž.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 117.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 25.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 49.

¹⁶⁸ VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 200 – 201.

udělal, na konec mi tatík dokázal, že on by to udělal líp; když jsem jaksi naznačil, že chovám určité pochybnosti, tatínek dal si záležet, aby mi dokázal, že jsem trouba.“¹⁶⁹

Při srovnání vybraných úryvků z pamětí obou autorů by se mohlo zdát, že se jedná o velmi podobnou rodinnou atmosféru: otec je despotický a rozhoduje o všem. Ale po přečtení celých vzpomínek musí být každému jasné, že tomu tak není. Foerterova rodina byla svázána tvrdými pravidly dodržovanými pod pohružkou přísné otcovy ruky. Josef Foerster ztvárňuje tu nejtypičtější a nejčernější představu autoritativního otce, který byl zodpovědný, záleželo mu na chodu rodiny, ale vládl chladně a neústupně. Důsledkem toho se do vzpomínek svých dětí zapsal negativně tak, jak to vyznívá z memoárů J. B. Foerstera. Ten si na konci své knihy uvědomil, jaký obraz otce čtenáři předložil a tuto otcovu podobu se snažil v doslovu k prvnímu dílu pamětí zkorigovat do pozitivnějšího vyznění. Dokonce se otci za všechno omluvil, což můžeme vnímat jako důkaz absolutní úcty k otci, přestože již delší dobu nežil.

Vika se snažil navodit podobný dojem, ale už jen proto, že jsou všechny vzpomínky na otce odlehčené humorem, je zřejmé, že jeho otec nebyl tak velkým despotou. Jeho paměti jsou na rozdíl od těch Foersterových plné různých příjemných vzpomínek na otce, který byl starostlivý a rodinnou zábavu nekazil, ale naopak často dokonce sám podněcoval.

Otcovu autoritu dokládají mnozí další pamětníci. Ideální dobový obraz respektu k otci zmiňuje například Eva Vrchlická: *„Ale hněv tatínkův nikdo z nás nesoudil. Byl to učiněný hněv boží, o kterém se ani nesluší uvažovat, a byli jsme tak zdrceni, že nás ani nenapadlo, abychom šli poprosit za odpuštění. On ostatně nikdy nic takového na nás nežádal a večer, když jsme mu přáli dobrou noc, přijal nás vroucně, s plachou, přelíbeznou něhou.*“¹⁷⁰ Takovou pozici v rodině měl otec, který si svou autoritu nemusel vymáhat násilím. Vrchlický byl laskavým a kamarádkým otcem a stačilo, aby z tohoto normálního stavu vybočil a děti z jeho chování hned poznaly, že se na ně zlobí. Podobný přístup zastával ke svým dětem i hudební skladatel Antonín Dvořák: *„Tatínek byl pro nás všechny laskavým a vlídným bohem a již trochu přísnější pohled stačil k tomu, aby nás odkázal do příslušných mezí.*“¹⁷¹ A přidejme ještě výstižnou citaci z autobiografické práce Augusta Sedláčka: *„U otce stačil jediný pohled a nebylo třeba ani rozkazu.*“¹⁷²

---

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha, 1988, s. 15.

¹⁷¹ DVOŘÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák*. Příbram, 2004, s. 65.

¹⁷² SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha, 1997, s. 31.

Vždycky však platilo, že tatínek má poslední slovo. Rozhodoval o každé aktivitě všech členů rodiny. Děti, které často jezdily na prázdniny k příbuzným a známým, se musely podřídit otcově výběru. A to i v případě, že matka měla jiný názor. „... *tatínek určil, že budu tentokráte odeslán k dědečkovi do Osenic. [...] Ovšem: tatínek měl rozhodné slovo. Věděl jsem, že se stane, co určil ...*“¹⁷³

Setkáme se však i s tatínky, kteří se za absolutní autoritu považovat nedají. Přestože očekávání společnosti vyžadovalo otce pevně držícího oště rodiny, osobnostní rysy některých tatínků tomu jednoduše nedostačovaly. V takovém případě se rozhodování musela chopit matka. Alois Adlof¹⁷⁴ vzpomíná: „... *jeden můj bratr vytýkal někdy mamince, že vždy doma vládla a tatínka umluvila. Maminka také říkávala, že vždy hledal s každým pokoje a od každého dal se ošidit.*“¹⁷⁵

Za nejčastěji zmiňovaný otcovský rys můžeme považovat přísnost. Z tatínků, se kterými jsme v našem souboru pamětí setkali, lze otce Jana Zrzavého¹⁷⁶ považovat za jednoho z nejpřísnějších. Zrzavý spatřuje kořeny otcovy prudké povahy v rodinném původu: „*Tatínek měl povahu zrzavovskou, to nemohu říci jinak. Umíněný, přísný, o rodině a výchově měl názory, jako v Krucemburku Na špici bývaly. Moc si nás nevšímal, děti se tehdy nijak záměrně nevychovaly, málokdy s námi promluvil, museli jsme se držet stranou, nezlobit, nedělat rámus. Se vším jsme běhali za maminkou do kuchyně, tatínka jsme se báli, aspoň já jsem se ho bál.*“¹⁷⁷

Při popisování otcovy povahy často autoři srovnávají s povahou matčinou: „*Můj otec povahou byl v mnohém protivou mé matky. Byl prudký, snadno vznětlivý, zlostný, ale při tom dobrý, pro všechno krásné a dobré zapálený. Jeho hněv vybuchl, ale za chvíli jako by se nic nestalo.*“¹⁷⁸ Matka byla ve většině případů oázou klidu a porozumění, k níž se děti obracely a hledaly útočiště.

---

¹⁷³ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 49.

¹⁷⁴ Alois Adlof (1861 – 1927), jeden z nejvýznamnějších kazatelů Svobodné reformované církve a Jednoty česko-bratrské. První předseda církve, teolog, redaktor několika časopisů. Vyrostl v chudé a početné katolické rodině. Po studiu na teologických seminářích v Basileji, Edinburghu a Lipsku se vrátil do Prahy a stal se pražským kazatelem Svobodné církve reformované. V roce 1892 se oženil s Jaroslavou Šustrovou (1872 – 1909), se kterou měl celkem tři děti.

¹⁷⁵ ADLOF, Alois. *Vzpomínky z dětství*. Jindřichův Hradec, 1998, s. 18.

¹⁷⁶ Jan Zrzavý (1890 – 1977), český malíř, grafik, ilustrátor a scénograf, významná postava českého výtvarného umění, představitel avantgardy nastupující začátkem 20. století. Učil se soukromě malovat mimo jiné u Františka Ženiška. Od roku 1907 studoval několik roků na UMPRUM. Byl ale vyloučen, dále byl samouk. V roce 1924 navštívil Francii a až do počátku druhé světové války se do ní opakovaně vracel.

¹⁷⁷ ZRZAVÝ, Jan. *Jan Zrzavý vzpomíná: Na dětství, domov a mladá léta*. Praha, 1971, s. 11.

¹⁷⁸ RAŠÍN, Ladislav (ed.). *Paměti Dr. Aloise Rašína*. Brno, 1994, s. 54.

Rozzlobit se dokázal i velmi laskavý otec Antonín Dvořák: „*Vzpomínám si, jak veliký strach jsme měli všichni z tatínkova hněvu, a tak jsme – hlavně s bratrem Toníkem – předkládali svoje školní prohrěšky k řešení naší hodné mamince.*“¹⁷⁹ Matky hrály často roli smírčího soudce: „*Tatínkův hněv dokázala uklidnit pouze maminka, i z toho je vidět, jak velkou lásku a vzájemný respekt k sobě oba rodiče cítili.*“¹⁸⁰ Tento model přetrval v některých rodinách dodnes.

Přísnost a hněv však nebyly pouze nástrojem k získání respektu dětí, někdy byl otec jednoduše vzteklý a cholerický sám o sobě, což se vedle jiných oblastí promítalo i ve výchově: „*Ač byl otec ke mně přísný a náročný, choval se vždycky laskavě. Přitom byl velmi vznětlivý, a když se hodně rozzlobil, sotva se znal, jenomže se brzo uklidňoval, a zejména brzy zapomínal na příčinu svého hněvu.*“¹⁸¹

Nejúčinnějším nástrojem pro získání autority bylo „výchovné“ trestání. Stanovit únosnou míru trestu je z dnešního pohledu složité, protože vývoj rodinných vztahů se za posledních sto let výrazně posunul. Trestání dětí bylo doménou mužů. Maminky se často odvolávaly na přísného tatínka, který s malým zlobivcem zatočí, hned jak se vrátí ze zaměstnání. Otec budil u dětí respekt, i když nebyl doma.¹⁸² Je třeba ale také odlišit výchovné tělesné trestání od bezúčelného surového bití, k němuž se uchylovali někteří otcové se sklony k hrubiánství a alkoholismu.

Pro naše účely jsme tresty rozdělili do dvou kategorií: tresty s použitím hrubého násilí a tresty ostatní. Pokud jde o druhou skupinu, v našich pramenech se jich mnoho nevyskytuje, nacházíme všehovšudy dvě zmínky. J. B. Foerster uvádí první, když píše, že v případě prohrěšku „*viník dostal k večeři suchý chléb.*“¹⁸³ Druhou pak zaznamenal August Sedláček: „*Jestli jsem se něčím provinil, byl jsem postaven do kouta.*“¹⁸⁴ Oba tyto tresty patří ke společensky ustáleným a dodnes jsou rodiči využívány, převážně však už jen v podobě výhružek.

Většina pasáží věnujících se trestům se dotýká těch tělesných. Dnešní představa o výchově v předminulém století se opírá o tvrzení, že bylo běžné při trestání potomka přistoupit k hrubému násilí. Šest pamětníků tento předpoklad dokládá konkrétními

---

¹⁷⁹ DVOŘÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák*. Příbram, 2004, s. 64.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 67.

¹⁸¹ KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 24.

¹⁸² LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 15 – 16.

¹⁸³ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 116.

¹⁸⁴ SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha, 1997, s. 31.

vzpomínkami. Mezi otci-hrubiány na prvním místě stojí dva, kteří jinak jako otcové zcela selhali. V obsahově vyčerpávající autobiografii pražského písničkáře Františka Haise se seznamujeme mimo jiné s jeho tyranským otcem, který pro tvrdou ránu nechodil daleko. Důvodem mnoha výprasků, které malému Františkovi uštědřil, byl špatný vztah mezi manželi. Rodiče se hádali, protože matka byla nešťastná z otcových nočních toulek a pijatik. Podrobnosti vymáhala právě na synovi, který s otcem pracoval v jedné tiskařské dílně. Jeden z takovýchto nepříjemných zážitků Hais popisuje: „*Ty saframenskej studente, tak tys na mě žaloval matince, já ti to říkal, bys vždycky mlčel,‘ a přitom mě stále rval, ran, záhlavků, políček, padalo jako maku ...*“¹⁸⁵ Vrcholem je pak jiný incident, když otec zjistil, že syn opustil zaměstnání: „*ráno mě probudil vzpurný hlas otce, já chci z lože vyskočit a tu cítím, že mám nohy svázaný, vtom, se již náramná metla nájemnou zvedla. Já křičel, proboha otce prosil, nic to neprospělo, bohudíky ta vejplata trvala jen as tři minuty.*“¹⁸⁶

Podobně nepříjemné zkušenosti měl se svým otcem Josef Rezler, který byl po celé své dětství tyrán hrubiánským alkoholikem, stejně jako zbytek rodiny. Ve svých pamětech píše, že bylo výjimkou, „*když otec můj přišel domů tak k jedenácté hodině v noci, opilý a na mol, a nezbil nás, když ustaranou a hladem zmořenou naši matku nezfackoval.*“¹⁸⁷ Otcí Josefa Rezlera se budeme více věnovat ještě v dalších částech této práce týkajících se nezodpovědného přístupu k rodinným povinnostem. V případě obou těchto otců-hrubiánů je otázkou, zda jde o skutečné trestání, nebo zda si jednoduše otec vybíjel vztek na dětech.

Často se setkáme s výchovným políčkem za špatný prospěch ve škole. Například Jan Zrzavý přinesl špatné vysvědčení po prvním roce na gymnáziu v Německem Brodě: „*Na konci roku to podle toho dopadlo: na vysvědčení pětka z němčiny, doma od tatínka výprask.*“¹⁸⁸ A znovu se setkáváme s případem jakési aliance mezi matkou a dítětem: „*Otec se na mě mračil celé prázdniny, sotva na mě promluvil, musel jsem se před ním schovávat, maminka dělala prostředníka.*“¹⁸⁹ Trestání za špatný prospěch je bohužel poměrně časté i v dnešní době.

Jak běžným způsobem trestu bylo bití ukazují i další úryvky z memoárových textů: „*Na ránu jsem sice v svém mládí nebyl zrovna lechtivý, vždyť tatínek také nikdy nešel pro podobný argument daleko ...*“¹⁹⁰ Kromě prospěchových problémů jimi otcové řešili i další

¹⁸⁵ HAIS, František. *Vzpomínky pražského písničkáře: 1818 – 1897*. Praha, 1985, s. 50.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 56.

¹⁸⁷ REZLER, Josef a dcera. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha, 1950, s. 18.

¹⁸⁸ ZRZAVÝ, Jan. *Jan Zrzavý vzpomíná: Na dětství, domov a mladá léta*. Praha, 1971, s. 38.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 8.

neukázněnosti svých dětí, například rozepře mezi sourozenci, na což vzpomíná Antonín Balabán: „*Vtom se objevil za našimi zády tatínek a hned spor rozřešil. Dal každému tvrdou ránu a bylo po sporu.*“¹⁹¹

Zajímavá je poznámka Arnošta Kolmana: „*U nás v kuchyni visela rákoska – ty se prodávaly výslovně na bití dětí. Ale na mne většinou dopadla plesknutí uletěná v hněvu, málokdy pohlavky nebo facky, a jen výjimečně za těžké provinění pravidelné údery tou nešťastnou rákoskou po sedací části.*“¹⁹² Poznámka o rákoskách kupovaných výhradně za účelem bití potomků působí poněkud přehnaně. Je možné, že malý Arnošt až příliš uvěřil svým rodičům, když mu vysvětlovali účely tohoto dětmi tolik neoblíbeného domácího vybavení.

Pro úplnost je nutné uvést i otce, kteří své děti nikdy tělesně netrestali. Karel Höger¹⁹³ ve své autobiografii na rodiče nevzpomíná příliš často, ale jedna z těchto výjimek se týká právě tématu fyzických trestů: „*Rodiče na nás nikdy nevztáhli ruku, neužili hrubého slova. [...] Měli smysl pro to, jak děti vychovávat, bez mazlení i bez tvrdosti.*“¹⁹⁴ Svě děti nebil ani otec Václava Kaplického: „*Nikdy mě však neudeřil, ne že bych občas výprask nezasloužil, ale protože bití neuznával za dobrý výchovný prostředek.*“¹⁹⁵ Fyzickou stránku trestů zajišťovala v případě rodiny Kaplických trochu netypicky maminka.

V této kapitole se však nevěnujeme pouze otcům despotickým, tyranským a hrubiánským, ale i všem ostatním negativním hodnocením otcovského přístupu. Otec nemusel děti fyzicky trestat, aby v jejich vzpomínkách nebyl i po mnoha letech osten výčitek. Velmi bolestně vnímají někteří pamětníci nedostatek vlídnosti a zájmu ze strany otce. Odcizený otec je palčivou vzpomínkou v autobiografickém textu výše zmíněného Václava Kaplického: „*Své city však nikdy nedával najevo. Nikoho z dětí nikdy nepohládil, nikdy nelíbal, nikdy s nimi důvěrně nepromluvil a nepátral, jaké máme zájmy. Také nikdy nás nebil. Jen o jeho svátku, když jsme odříkávali svou gratulaci, směli jsme jej políbit na tvář. Teprve v stáří si velmi oblíbil nejmladší sestru Lidku; všechno jí promíjel, dokonce i mnohou práci udělal za ni.*“¹⁹⁶ A podobně bez zájmu se ke svým dětem choval otec Antonína Balabána: „*Doma býval tatínek někdy veselý, plný vtipného humoru, ale častěji zádušný, mlčenlivý*

¹⁹¹ BALABÁN, Antonín. *Mé vzpomínky: Život evangelického faráře*. Heršpice, 1993, s. 13.

¹⁹² KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 32.

¹⁹³ Karel Höger (1909 – 1977), významný český herec. Pocházel ze skromných poměrů, narodil se jako třinácté dítě v rodině dělníka z královopolské cihelny v Brně.

¹⁹⁴ HÖGER, Karel. *Z hercova zápisníku*. Praha, 1983, s. 14 – 15.

¹⁹⁵ KAPLICKÝ, Václav. *Hrst vzpomínek z mládí*. Praha, 1988, s. 37.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 15.

a vznětlivý. *My jsme raději šli se vším za maminkou a on s tím také tak počítal.*¹⁹⁷ V tomto konkrétním případě musíme hledat příčiny otcova nezúčastněného postoje tam, kde je spatřovala i autorova matka, tedy v zármutku ze ztráty nejstaršího syna.

Velmi smutně pak působí na čtenáře pasáže ze vzpomínek malíře Jana Zrzavého, jenž se trápil otcovou nedůvěrou ve své umělecké schopnosti. *„Byl bych rád tatínkovi dokázat, že na mém malování přece něco je, že není tak zvrhlé, jak si myslí,“* píše Zrzavý a pokračuje: *„Mrzelo mě, že se o mně radí se svým holičem v Čáslavi, který kromě holení maloval kýče, a že na něho dá víc než na mě.“*¹⁹⁸ Nedostatek otcova uznání se táhne celými sepsanými vzpomínkami malíře jako červená nit a velký despekt je pak cítit z těch částí textu, kde Zrzavý píše o tom, jak se jím otec chlubil, když už se etabloval na výtvarné scéně: *„Weinerova kritika mně moc pomohla u otce. Byl to dlouhý článek a tatínek ho nosil při sobě a ukazoval ho známým. Weiner napsal, že jsem za dvanáct let udělal velkou práci. To otce asi nejvíc překvapilo a nejvíc na něho zapůsobilo. [...] Snad jsem se tenkrát stal malířem i pro tatínka.“*¹⁹⁹

V jednom jediném případě nalézáme v pramenech i otce soupeřícího se synem. Jde o již tolikrát citovaného Karla Viku, který se jako náctiletý hoch pokoušel prosadit coby začínající spisovatel v tisku, ale po počátečním úspěchu se dostavilo období stagnace a snahy mladého literáta byly mařeny odmítavým postojem vydavatelů. V tu dobu začal podnikavý otec zasílat pravidelné příspěvky do jedné zahrádkářské přílohy a podle Vikových slov s ním od té doby soupeřil v publikování článků. Na synovy poznámky, že jde o zcela jiný, nižší žánr nedbal a dál ho poučoval o umění psát a publikovat.²⁰⁰

Do této kapitoly zahrňme také okruh, jenž se věnuje nezodpovědným otcům. Vynecháme však všechny tatínky, kteří se nestarali o hmotné zajištění rodiny a selhali jako živitelé, protože tímto tématem se zabývá jiná kapitola. Z množství vzpomínek naznačujících nespolehlivost otce poukažme na tu, která se nejvýrazněji dotýká problému, ačkoliv je velmi specifická. Jde o konkrétní příhody vyprávěné herečkou Růženou Brožovou o benevolentním přístupu svého dědy k výchově její matky Kateřiny Šnajdrové: *„Klidně vyprávěla, jak ji jako šestiletou holčičku spolu s tříletým bratříčkem nechal otec násilně probudit z předpůlnočního tvrdého spánku, narychlo je oblékli, dali jim rozžatou svíčku a tatínek je poslal na půdu. Jen*

¹⁹⁷ BALABÁN, Antonín. *Mé vzpomínky: Život evangelického faráře*. Heršpice, 1993, s. 32.

¹⁹⁸ ZRZAVÝ, Jan. *Jan Zrzavý vzpomíná: Na dětství, domov a mladá léta*. Praha, 1971, s. 66.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 88.

²⁰⁰ VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 204 – 210.

pro jednu cestu tam a zpátky. Vsadil se totiž dole v hostinci s nějakými kumpány, že má nebojácné děti, které půjdou beze slůvka odmlouvání na půdu nebo do sklepa, když on poručí.²⁰¹ Ze vzpomínek obou žen se zdá, že byl otec Kateřiny Šnajdrové zřejmě laskavý, ale trochu bláznivý. Podobných příhod je ve vzpomínkách více: „Další den přišla za ním dcerka do uzenářské dílny a znenadání furiantsky prohlásila: ‘Chtěla bych sníst tolik párků, kolik by se jich do mě vešlo.‘ Každý by čekal, že jí takovou pošetilost tatínek v zájmu jejího zdraví nedovolí. Špatný odhad! Otevřel bez mrknutí oka dvířka udirny, vytáhl jednu štangli, strhl z ní šestnáct lesklých párečků na stolek a řekl: ‘Pochutnej si!’ Maminka jich snědla všech šestnáct. Do jaké míry se musela překonávat a bylo-li jí pak špatně, to ani mně při svém vyprávění neprozradila, i když jsem se na to ptala. Otec jí řekl, že je Chlapík.“²⁰²

Posledním tématem, které souvisí s negativními vzpomínkami na otce, je „zakázaný otcův prostor“. Jedná se nejčastěji o pracovnu, psací stůl, někdy pouze o uzamčenou tajemnou zásuvku. Typickou poznámku o otcově pracovně najdeme například v textu J. B. Foerster: „Tatínek měl svůj psací stůl stále zavřen, a jelikož jsme, byl-li doma, do jeho pokoje nesměli vstupovati, nespátřili jsme nikdy obsah četných zásuvek.“²⁰³ A podobné informace se dovídáme například i z knihy spisovatele Jaroslava Durycha,²⁰⁴ jehož otec zakázal dětem chodit do pracovny, když nebyl doma.²⁰⁵ Čím víc byl dětem přístup do otcových místností a zásuvek odepřen, tím více se takovéto prostory stávaly předmětem tajemných a často velmi bizarních dětských představ. Už jsme zmínili, že J. B. Foerster si otcovu odměřenost a přísnost vykládal tím, že je jím zřejmě adoptovaný, a právě v tajemné otcově zásuvce se měly nacházet důkazní listiny.²⁰⁶

Na druhé straně se setkáme i s otci, kteří trávili čas v pracovně často společně se svými dětmi a strážcem tatínkovy nerušené pracovní činnosti byla v takovém případě maminka. Tak to chodilo například u Masaryků: „Na druhé straně salonu byla otcova pracovna. Matka pro ni určila veliký, světlý pokoj a v řízení domácnosti se uvědoměle snažila, aby otec byl volný

---

²⁰¹ BROŽOVÁ, Růžena O. *Byla jsem kočovnou herečkou i královnou (krásy)*. Praha a Litomyšl, 2010, s. 14.

²⁰² Tamtéž, s. 15.

²⁰³ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 50.

²⁰⁴ Jaroslav Durych (1886 – 1962), katolický prozaik, básník, dramatik a publicista, který měl výrazný vliv na rozvoj českého katolicismu v 1. polovině 20. století. Velmi brzy osířel. Na přání babičky nejprve studoval gymnázium jako chovanec arcibiskupského konviktu v Příbrami, z konviktu byl později vyloučen za čtení zakázané literatury, konkrétně Renanových *Apoštolů*. Nicméně na církev nezanevřel, rozhodl se sloužit jí na poli kultury a vzdělání.

²⁰⁵ DURYCH, Jaroslav. *Z ráje i očiště*. Praha, 2000, s. 22.

²⁰⁶ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 49.

a v práci nerušen.“²⁰⁷ A dále: „A tak měl otec světlou, čistou a účelnou dílnu pro svou práci a úkol. V práci trávil celá dopoledne, nikým nerušen. Matka nám přísně nařídila, abychom přes pracovnu chodili po špičkách, a máme-li pro otce nějaký vzkaz nebo chceme-li se ho na něco zeptat, abychom se tiše postavili u jeho psacího stolu a čekali, až zdvihne hlavu, podívá se na nás a tak nás pozve k hovoru. Když jsme se my děti postavily vedle jeho stolu mlčky tak, jak jsme byly naučeny, otec bez chvatu zdvihl hlavu a s účastí, vážně nás vyslechl. Na rozumnou a upřímnou otázku odpověděl; byla-li zbytečná, neřekl nic.“²⁰⁸ Se stejným přístupem matky se setkáme i v rodině Jaroslava Vrchlického: „Co se týkalo tatínka, směly jsme vstoupit do této svatyně, kdykoli se nám toho zachtělo, [...] Kdyby nám maminka nebyla bránila, byly bychom v tatínkově pokoji tábořily většinu dne. Ale tak jsme přece jenom přicházely řidčeji a po špičkách, se zatajeným dechem.“²⁰⁹ Je to pochopitelné. Když byl otec laskavý, kamarádský k dětem a nevyžadoval dodržování pravidel tak přísně, musela tuto úlohu převzít matka. Maminky držely děti zkrátka a do tatínkovy pracovny jim povolovaly přístup jen výjimečně, pro tatínka bylo pak snadné získat si dětskou přízeň zrušením tohoto zákazu.

Při shrnutí této kapitoly se nabízí znovu připomenout problematiku využití memoárového textu jako pramene. Míra autenticity při práci s memoáry je vždy diskutabilní a negativní skutečnosti zůstávají nevyřčeny častěji než ty pozitivní.

Každopádně zažitou představu despotickeho otce z předminulého století ztělesnil v námi zkoumaných pramenech jeden jediný otec.²¹⁰ Ostatní vykazovali některé charakteristické znaky, avšak za otce-despoty bychom je mohli označit s ohledem na jiné skutečnosti jen těžko. V několika případech se objevil zajímavý prvek rodinného života – aliance mezi matkou a dětmi uzavřená pro vzájemnou podporu proti otcově přísnosti. Děti u matky našly pochopení a ochranu před otcovou mocí. Strach z tatínkova hněvu byl ve své podstatě všudypřítomný. Tento strach byl navíc umocněn vědomím, že za provinění vůči pravidlům nevyhnutelně následuje otcův trest. Předpoklad běžných fyzických trestů prameny potvrdily. Pro úplnost poukážme i na poměrně častý výskyt otců mírných, netrestajících, kteří uznávali pozitivní motivaci a ve vzpomínkách dětí je na ně nahlíženo jen v dobrém. V takových případech se role přísného rodiče často zhostila matka.

---

²⁰⁷ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 74.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 75.

²⁰⁹ VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha, 1988, s. 28 – 29.

²¹⁰ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942.

2.4. „Vzal to po otecku velkoryse, to pak teprve byla spoušť.“²¹¹

Otec laskavý a otec přátelský

Nyní se budeme zabývat tatínky, kteří se vyznačovali vlídností a laskavostí. O své děti se starali a rádi s nimi trávili svůj volný čas. Pokusíme se vypočítat obraz otce mírného a kamarádského, což bude jistě příjemnější, než líčení strastí, které přísní a despotičtí otcové přinášeli svým rodinám v předcházející kapitole.

Elizabeth Badinter zastává názor, že si matky toto území uzurpují a otce záměrně vyřazují z podílu na něžném vztahu rodiče k dítěti. Otec má být přísný a autoritativní. Jakýkoli projev otcovské vlídnosti se tak svým způsobem odchyľuje od dobového stereotypu. Otec je ale rodič, který se nestará o každodenní základní potřeby dítěte tak jako matka, a proto je pro dítě vítaným společníkem při hře. Většinu času není doma a to ho činí v očích dítěte vzácným a žádaným. Maminka je často tím opatrnějším a úzkostlivějším rodičem, s otcem jsou už jen díky tomu hry zábavnější. Záleží pak už jen na otci, jak s touto teoretickou výchozí pozicí naloží a na matce, jak mu dovolí se angažovat.²¹²

O místo nejlaskavějšího tatínka se v našem souboru pramenů uchází hned několik otců. Zajímavé je, že na prvních pozicích jsou otcové, na něž vzpomínají dcery. Odůvodnění hledejme nejspíš v otevřenosti žen-autorek k těmto intimním tématům rodinného života, muži připomínají více jiné charakterové rysy otců, jako jsou odvaha, čestnost, úspěch a další.

Mnoho pasáží v obou svých autobiografických knihách věnuje hodnému otci spisovatelka Karolina Světlá: „*Neuplynul jediný den, aby nám nebyl přinesl nějaký malý dárek, matka již nevěděla kudy kam s našimi hračkami a neříkala mu jinak pro jeho stálé*

²¹¹ ŠVABINSKÁ, Ela. *Vzpomínky z mládí*. Praha 1960, s. 42.

²¹² BADINTEROVÁ, Elisabeth. *XY: O mužské identitě*. Praha a Litomyšl, 2005, s. 88 a s. 171.

*nám nadělování než 'Svatý Mikuláš'.*²¹³ Její otec si byl vědom, že pro okolí je jeho laskavý přístup neobvyklý: „*Lidem, vyčítajícím mu, že nás rozmazlí přílišnou tou láskou, odpovídal: 'Chci, aby děti moje jednou, až mne tu nebude, říci mohly, že měly dobrého otce,' což zajisté také málokteré děti s takovým přesvědčením a právem si myslí a říkají jako my ...*“²¹⁴ A jinde: „*Bylat' běžnou zásada, že rodiče nemají dětem svým svou k nim lásku ukázati, což otce mého v pravém slova smyslu pobuřovalo.*“²¹⁵ Světlá si otcovu vlídnost vysvětlovala nedostatkem otcovské lásky v jeho vlastním dětství, otec mu totiž zemřel, když byl velmi malý.²¹⁶

Vřelé vzpomínky na otce najdeme i u Evy Vrchlické. Celá kniha je mu věnována a po přečtení je zřejmé, že jejich vztah považovala za ideální. Vedle mnoha jiných uvedme například tuto citaci, která, podobně jako v případě Světlé, připomíná otcovu radost z nadělování dárků: „*Tatínek jezdil každého dne, krom nedělí a svátků a své krátké dovolené, do Prahy do úřadu a pokaždé nám něco přivezl, kterýžto zvyk už podržel po celé naše dětství. Nebylo to nikdy nic drahocenného, ale bylo to vždy něco zvlášť libezného nebo žertovně promyšleného.*“²¹⁷

Alice Masaryková zase mnohokrát zdůrazňuje, jak se v otcově blízkosti cítila dobře a pod ochranou: „*Již jako dítě jsem v otcově přítomnosti cítila bezpečí, jež plynulo z jeho velké duševní síly.*“²¹⁸ Nebo: „*Bylo s ním bezpečno – kde on byl, tam věci byly opravdu věcmi, a ne sny nebo vidinami. Jeho přítomnost nám všem dodávala pocitu jistoty,*“²¹⁹ píše Masaryková svým příznačným hodnotícím způsobem o otci.

A čtvrtou pamětnicí, která vychvaluje otcovu vlídnou povahu, je Helena Čapková: „*Mnohem spravedlivější ve vztahu k nám dětem byl tatínek! Měl nás rád všechny; ba zdálo se mi někdy, že mne miluje tolik, že se až stává něžný, i když se někdy nechal ovlivnit výchovnou metodou mamčinou.*“²²⁰ Její bratr Josef Čapek se o této otcově laskavé stránce ve svých vzpomínkách na dětství nikde nezmiňuje, což jen podporuje výše zmíněnou myšlenku, že dcery vzpomínají na jiné rysy otcovy povahy než synové.

Jedním ze způsobů jak rozpoznat laskavého a kamarádského otce je reflexe vyprávění pamětníků o volném čase stráveném s tatínkem. Hráli si otcové se svými dětmi? A pokud ano,

---

²¹³ SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931, s. 87.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Tamtéž, s. 118.

²¹⁶ Tamtéž, s. 88.

²¹⁷ VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha, 1988, s. 23.

²¹⁸ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 17.

²¹⁹ Tamtéž, s. 77.

²²⁰ ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha, 1962, s. 144.

jak? Opět začneme příkladem z rodiny Rottových: „*Jakmile přišel otec z obchodu, již náležel jen nám, již se neobíral než jen námi, zapomínaje na všeliké mrzutosti života všedního. Žádal si totéž i od nás a jen nerad nás vídal dělat úlohy a cvičit se na pianě a tak dále. Vše to jsme měli konat u jeho nepřítomnosti ...*“²²¹ Tento úryvek mluví sám za sebe, Eustach Rott chtěl se svými dětmi trávit čas pokud možno zábavným a příjemným způsobem.

Projevy dětské hravosti byly různorodé a v pamětech jsou pisatelé více či méně konkrétní, od prostého konstatování *otec si s námi hrál/nehrál* po přesný popis jednotlivých her, tak jako v případě Evy Vrchlické: „*Tatínka jsme pozvali na čaj, my menší, k nízkému dětskému stolečku. Vecpal se pracně do proutěného křesílka, které pod ním praskalo a zůstávalo na něm viset ...*“²²² Jak je vidět, ani vážený spisovatel Jaroslav Vrchlický nezkazil žádnou zábavu. Oblíbeným způsobem rodinné zábavy bylo divadlo, ať už loutkové nebo klasické. Arnošt Kolman vzpomíná na to, jak rád vyráběl loutkové divadlo a jak mu v tom pomáhal otec: „*Postavit divadélko a uspořádat představení mi pomáhal tatínek, sám loutkářský fanoušek.*“²²³

Často však celá rodina trávila čas společně, většinou navečer, když již všichni členové včetně otce byli doma: „*Večery jsme trávili hovorem, zpěvem a společenskými hrami. Nepamatuji se za celá ta léta, že by se kdy hovořilo o lidech. Ze Slovenska jsme si přinesli mnoho písní a často jsem si celý večer zpívali. Otec, hoši i já jsme čistě intonovali. Skutečný muzikant byl jen Jenda. Matka poslouchala ráda; sama nedovedla zpívat, ač hudbu tak milovala. Malá Olinka se časem přidala.*“²²⁴ Zimní večery trávili pospolu také Vikovi, přičemž na programu bylo hraní různých deskových a karetních her, vypravování nebo hlasité předčítání.²²⁵

Poněkud rozpustile pak působí popis divokých her otce Ely Švabinské:²²⁶ „*Měl malý, modře natřený velocipéd; s tím prováděl po bytě pravé závody, až všecko řinčelo. Ale když dokonce za klidné rodinné pohody si otec hrál s dětmi a vzal to po otecku velkoryse, to pak teprve byla spoušť. Nábytek se odstavil a v pokoji se na modrém velocipédu jezdilo přímo*

²²¹ SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931, s. 90.

²²² VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha, 1988, s. 78.

²²³ KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 19.

²²⁴ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 82.

²²⁵ VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 189 – 198.

²²⁶ Ela Švabinská, roz. Vejrychová (1878 – 1967), manželka malíře Maxe Švabinského. Za 2. světové války se aktivně účastnila odboje, než byla zatčena a dva roky vězněna v koncentračním táboře Ravensbrück.

*závodně. A ještě k tomu pozval děti ze sousedství. [...] Ty hlučné divočiny se mi nelíbily; raději jsem zalezla do koutka a hrála si s panenkami ...*²²⁷

Vedle celkem ojedinělých popisů her s otci se setkáváme také s jiným způsobem trávení společných chvil. Pokud byl otec zaneprázdněn pracovními povinnostmi doma, snažily se děti alespoň být v jeho blízkosti. Ne vždy tomu tatínek dovolil, již jsme se zmínili o fenoménu „otcovy pracovny.“ Nicméně v pramenech najdeme i takové, které přítomnost dětí při práci nijak neomezovala a dokonce ji vyhledávali: *„Pamatuji se, že otec vcházel každého rána před devátou hodinou rozhodným a lehkým krokem do své pracovny, z níž bylo vidět daleko do nuselského údolí a na svahy za ním. Zde otec pracoval vždy celé dopoledne a nevadilo mu, když Herbert a já jsme si kolem něho hráli na podlaze.*“²²⁸ Masarykova vysoká pracovní vytiženost se nevylučovala s bohatým rodinným životem.

Jiní otcové se nenechali vyrušit při odpočinku a děti se k nim v těchto kratochvilích přidávali: *„Pamatuji se, jak jsem jako košiláček běhal tatínkovi naproti, a on mi přinášival rohlík, a pak pamatuji se, že tatínek ležel venku pod švestkami a já jsem si u něho hrál,*“²²⁹ píše Alois Adlof. A podobný společný odpočinkový rituál najdeme i u Josefa Šusty:²³⁰ *„Pamatuji se však, že mi jako drobnému hošíkovi tím větším svátkem bývalo, směl-li jsem po obědě k tatínkovi ‘do zahrádky’, totiž skrčit se na pohovce u jeho nohou, když si tam hověl, a se sestrou Božkou jsme se často přeli o toto vyznamenání.*“²³¹

Drtivá většina ostatních pamětí o hrách s tatínky mlčí. Znamená to, že si obecně otcové s dětmi málo hráli? Odpověď můžeme hledat ve snaze otce neohrozit svou autoritu. Někteří otcové si zřejmě mysleli, že kdyby si s dětmi hráli, ztratili by u nich na respektu. J. B. Foerster psal jako malý chlapec divadelní hry a se sourozenci je nacvičoval, aby je mohli zahrát rodičům. Ale muselo se čekat na souhlas otce, který vždy dostal u večere krasopisné pozvání na představení a pak určil, zda se bude hrát: *„Leč ani v to nedělní odpoledne nebylo ještě definitivně rozhodnuto, dojde-li k provozování. Dokud nevzal tatínek pozvání do ruky, nepřečetl je a vlídně se usmívaje neprohlásil, že přijímá, chvíli jsme se před možností zákazu. Maminka byla vždycky připravena a vždy ochotna účastniti se našich her, ale*

²²⁷ ŠVABINSKÁ, Ela. *Vzpomínky z mládí*. Praha 1960, s. 42.

²²⁸ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 17.

²²⁹ ADLOF, Alois. *Vzpomínky z dětství*. Jindřichův Hradec, 1998, s. 20.

²³⁰ Josef Šusta (1874 – 1945), český historik, spisovatel a politik. Studoval v Českých Budějovicích, Praze a Vídni, pak pokračoval studijním pobytem v Itálii. Jeho činnost měla klíčový význam v zařazení československé historie do kontextu světového vývoje a v oboru hospodářských a sociálních dějin. Byl členem Pátečníků.

²³¹ ŠUSTA, Josef. *Léta dětství a jinošství: vzpomínky I*. Praha, 1947, s. 73.

tatínek – vzhledem ke školnímu prospěchu ‘herectva‘ a k různým domácím příhodám – vyřkl občas své veto ... Znělo pravidelně: ‘Nechte těch hloupostí a učte se!’“²³²

Nejčastějším projevem otcovy snahy o společně prožitý čas s dětmi byly procházky a výlety. Buď mohlo jít o pečlivě naplánované ojedinělé akce s konkrétním cílem, tak jako třeba v případě vlasteneckých výchovných výletů, které jsme zmínili v druhé kapitole, nebo se rodič s potomky procházel pravidelně za účelem zdravého pobytu na čerstvém vzduchu. Třetí možností byly procházky, na nichž dítě doprovázelo otce při cestách spojených s výkonem povolání.

Na procházky se s dětmi chodilo již od útlého věku, v některých případech hned po zvládnutí chůze. Na brzké procházení s otcem vzpomínají například Marie Strettiová²³³ nebo Kateřina Šnajdrová, která přímo uvádí, že ji otec začal brát s sebou na výlety po okolí, když jí byly dva roky.²³⁴

I zaneprázdnění tatínci věděli, že je zdraví prospěšné vodit své ratolesti na čerstvý vzduch, a snažili se ve svém nabitém programu vyšetřit pravidelně trochu času pro tuto rodinnou aktivitu. Antonín Dvořák byl jedním z těchto otců. Jeho syn Otakar píše ve své knize věnované otci několikrát o pravidelných a častých procházkách: „*Již tehdy jsem tatínka doprovázel při jeho procházkách pražskými ulicemi ...*“²³⁵ A situace se nezměnila ani po přestěhování do Spojených států amerických, kde byl skladatel pracovně velmi vytížen: „*Ani tyto jedinečné úspěchy a obrovská popularita nezměnily tatínkův způsob života. Veškerý svůj volný čas věnoval rodině. Každou neděli jsme brzy po obědě nasedali na 1. avenue do visuté dráhy a vydali se na rodinný výlet. Často byl cílem naší cesty Long Island, kde jsme sledovali mořský příboj, sbírali lastury a pozorovali plovoucí lodě. Jindy jsme navštívili zoologickou zahradu v Central Parku, kde tatínek obdivoval zejména spousty různých druhů ptactva.*“²³⁶

Kladný vztah k přírodě pěstoval u svých dětí i Tomáš Garrigue Masaryk a tuto snahu realizoval zejména, kdykoli přijel s rodinou na návštěvu ke svým rodičům: „*Můj bratříček Herbert a já jsme často chodívali s otcem na procházku do vinohradů a k řece Dyji, v níž jsme se také koupávali. Tam nás otec učíval házet ploché oblázky, ‘žabky’, které jemu skákaly po hladině až desetkrát. Když jsme si sedli na břeh a jedli chléb s máslem, který nám babička*

²³² FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 84.

²³³ STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. Praha, 1940, s. 176.

²³⁴ BROŽOVÁ, Růžena O. *Byla jsem kočovnou herečkou i královnou (krásy)*. Praha a Litomyšl, 2010, s. 12.

²³⁵ DVOŘÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák*. Příbram, 2004, s. 15.

²³⁶ Tamtéž, s. 40.

*dala na cestu, otec nás učival dělat píšťalky z vrbových prutů.*²³⁷ A na jiném místě ještě dcera Alice dodává: „*Jindy jsme šli prostě do polí. Vůdcem našich výprav byl otec. Herbert i já jsme s ním rádi chodívali, výlet byl pro nás vždy slavností.*“²³⁸

Na výlety s otcem vzpomíná i Arnošt Kolman: „*Kdykoli bylo během roku volno a hezky, vydávali jsme se, otec a já, do přírody.*“²³⁹ A tím výčet pamětníků ani zdaleka nekončí, do přírody chodíval se svými dcerami i Eustach Rott,²⁴⁰ Josefa Šustu zase otec brával na pravidelné prázdninové vyjížděky po třeboňském kraji,²⁴¹ stejně tak J. E. Purkyně jezdil se svým tatínkem po panství, které spravoval.²⁴² Na výpravy s rodiči chodil i básník Vítězslav Nezval.²⁴³ V pramenech se setkáme i s výlety za konkrétními cíli, jako byly poutě. Na ty upozorňuje třeba Eva Vrchlická²⁴⁴ nebo Jiří Mucha, který jezdil s otcem na zbirožskou zámeckou pouť každý rok.²⁴⁵ Jaroslav Durych se zmiňuje i tom, že s otcem chodil do cirkusu a na představení kočovných divadel,²⁴⁶ a také najdeme v jeho pamětech poznámku o společné výpravě otce s ním a dalšími sourozenci do Prahy na výstavu Emila Holuba o Africe.²⁴⁷ Výlety a procházky zkrátka otcové považovali za důležitou součást života rodiny a těmto aktivitám se věnovali hojně, jak to dokládá mnoho memoárových pramenů.

Další odstavce se budou zabývat zvláštními a osobitými způsoby společného trávení času tatínků s dětmi. V pramenech se objevují čtyři specifické případy, které ukazují, že někteří otcové přistupovali k výchově svých dětí způsobem sobě vlastním. Tyto vzpomínky jsou všechny citově velmi výrazně zbarvené a idylické. Pamětník je často prezentuje jako otcův projev přízně výhradně ke své osobě a snaží se tím navodit dojem, že jeho vztah s otcem byl v některých ohledech víc mimořádný než otcův vztah k ostatním členům rodiny. V svých memoárech se Alice Masaryková podrobně zabývá konkrétním rituálem, který s otcem sdílela: „*Po obědě si otec pravidelně šel přečíst domácí a zahraniční noviny do kavárny Unionky na Národní třídě nebo do Holandské v Eliščině třídě. Někdy se ke mně*

---

²³⁷ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 21 – 22.

²³⁸ Tamtéž, s. 22.

²³⁹ KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 29.

²⁴⁰ SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931, s. 139.

²⁴¹ ŠUSTA, Josef. *Léta dětství a jinošství: vzpomínky I*. Praha, 1947, s. 124.

²⁴² PURKYNĚ, J. E. *Nitky z mého života*. Praha, 1987, s. 36.

²⁴³ NEZVAL, Vítězslav. *Z mého života*. Praha, 1959, s. 36.

²⁴⁴ VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha, 1988, s. 53.

²⁴⁵ MUCHA, Jiří. *Alfons Mucha*. Praha, 1982, s. 16.

²⁴⁶ DURYCH, Jaroslav. *Z ráje i očiště*. Praha, 2000, s. 20.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 18.

obrátil: *‘Elis, půjdeš se mnou?’ A já jsem ráda šla.*²⁴⁸ A ještě pokračuje: *„Mně objednal obrázkové časopisy a kávu se šlehačkou – a já jsem byla šťastná.*²⁴⁹

Podobné vyznění mají i vzpomínky Ely Švabinské. Její otec pracoval na dráze, ale často pomáhal matce doma se šitím a malá Ela mu dělávala společnost: *„Lehkým, pravidelným pohybem houpával mě tatínek na kolenou, když sedával při pilné práci u šicího stroje. Byla jsem šťastná a zajímalo mě všechno, co jsem viděla.*²⁵⁰ Obzvláště milou vzpomínkou pak přispívá k tématu Eva Vrchlická, když cituje otce: *„‘Tak co, Íf!? Nechceš na klín? Nebudeme plést copánky?’ Zaplétala jsem mu ráda dlouhé kníry a vousy na bradě do tenkých cípů a on to trpělivě snášel.*²⁵¹ Jiří Mucha, syn malíře Alfonse Muchy, trávil čas s otcem zase při jiné příležitosti. Tatínek ho využíval jako malířský model. Mucha například vzpomíná, jak pro jeden obraz stál modelem coby malý Karel IV. po boku Elišky Přemyslovny.²⁵²

Dalším významným okruhem vzpomínek na společné chvíle s otcem je vypravování. I v devatenáctém století šlo o stále oblíbenou kratochvíli, kterou pěstovaly všechny společenské vrstvy, jak to dokládá například mnoho pasáží z dobové krásné literatury. Vyprávění se ujal ten, kdo měl co říci a měl u posluchačů dostatečný respekt. Často šlo o prarodiče a nebo právě otce. Byl-li příběh dostatečně poutavý, zapsaly se tyto chvíle do dětské mysli navždy, o čemž svědčí mnoho důkazů z memoárových pramenů.

Na začátek uvedme úryvek z autobiografické knihy *Konfese literáta* J. S. Machara, který vzpomíná na otce mlynáře: *„Žádný román na světě, žádný kus na divadle tak mě později nechytl, jak ty večerní povídky ... Představy se vybavovaly, otec vypravoval, mluvilo se o mlýnech, panech otcích – a já seděl s vyboulenýma očima ztracen sobě i životu. [...] Otec při vypravování neměl objektivní formu povídek bábiných. V jeho příbězích bylo plno odboček, popisů, reflexí – slovem, bába byla klasikem, otec romantikem mojí dětské duši.*²⁵³ O určitém nedostatku otcova vypravování se zmiňuje i Alois Rašín:²⁵⁴ *„A kdykoli otec začal vypravovati něco z minulosti, matka ho musila opravit, neboť otec mnohem iniciativnější,*

²⁴⁸ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 80.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 81.

²⁵⁰ ŠVABINSKÁ, Ela. *Vzpomínky z mládí*. Praha 1960, s. 7.

²⁵¹ VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha, 1988, s. 74.

²⁵² MUCHA, Jiří. *Alfons Mucha*. Praha, 1982, s. 417.

²⁵³ MACHAR, J. S. *Konfese literáta*. Praha, 1984, s. 28.

²⁵⁴ Alois Rašín (1867 – 1923), český politik a ekonom. Byl odsouzen v procesu s Omladinou, účastnil se 1. odboje. Byl dlouholetým funkcionářem České národní demokracie a po 28. říjnu se stal prvním československým ministrem financí. Zemřel předčasně na následky atentátu.

méně do sebe ponořený, stále dopředu jdoucí, neohlížel se tak do minulosti a nepamatoval si děje minulé tak přesně.“²⁵⁵ Naopak za bezchybného vypravěče považovala svého otce Alice Masaryková: „*V podvečer si otec často sedl na svou zelenou lenošku a já s Herbertem jsme si klekli na zem, opřeli se o opěradlo křesla a naslouchali těm obdivuhodným zkazkám o ruských bohatýrech.*“²⁵⁶ Ze všech těchto pasáží lze vycítit, že bylo vypravování pro děti zdrojem zábavy a výjimečným okamžikem s nezapomenutelnou atmosférou, při němž pracovala jejich fantazie na plné obrátky.

Mezi pozitivní konotace spojené s otcovstvím můžeme zařadit i tu, která by se mohla pracovně označit spojením starostlivý otec. Mluvíme-li o starostlivosti, nemáme v tuto chvíli na mysli rodičovské obavy o dlouhodobou budoucnost potomka, ale konkrétní malé starosti spojené s každodenní péčí o dítě. Děti musí jíst, vrátit se domu včas ze školy, nenastydnout, vyhýbat se drobným nehodám a konfliktům s kamarády. Tuto roli zastávala podle námi zkoumaných pramenů v rodině většinou matka, ale najdeme i několik tatínků, kteří projevovali právě tento druh starostlivosti.

Karel Vika se ve svých pamětech z dětství snaží navodit obraz svého otce jako přísného a zásadového muže, s nímž nebylo radno si zahrávat, ale proti této programové snaze pisatele se staví jiné, již upřímnější, části knihy, ve kterých poznáváme jeho otce v ryze pozitivním světle. Vika například popisuje, jak s otcem během jakési cesty přespávali ve stodole a jemu byla zima: „*Ale tatík byl dobrý otec a k ránu svlékl svůj kabát a přikryl mě jím až po bradu, takže jsem se přece trochu zahřál a myslil při tom vděčně, že tatíkovi je bez kabátu jistě hůře, než bylo před tím mně.*“²⁵⁷ V tomto případě jde o jasný důkaz starostlivosti.

Možná až přehnaně starostlivě se jeví otec Růženy Brožové v jedné její vzpomínce, která připomíná divoké způsoby zábavy jejích bratrů: „*Pokud se vraceli celí, živí a zdraví, maminka jim jejich svobodu dopřávala, pokud přišli s oděrkami a šrámy, byla vždy po ruce zinková mastička, a ta byla na všechno. Tatínkovi se zpravidla takové maléry neříkaly, protože by hned volal doktora.*“²⁵⁸

Mezi otci, kteří projevovali více starostlivosti, nemůže chybět ani spisovatel Jaroslav Vrchlický. Ten rozveseloval nemocnou dceru a neúnavně o ni pečoval: „*Tatínek, podle*

---

²⁵⁵ RAŠÍN, Ladislav (ed.). *Paměti Dr. Aloise Rašína*. Brno, 1994, s. 36.

²⁵⁶ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 31.

²⁵⁷ VIKA, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 134.

²⁵⁸ BROŽOVÁ, Růžena O. *Byla jsem kočovnou herečkou i královnou (krásy)*. Praha a Litomyšl, 2010, s. 100.

maminčina výroku, mě 'obskakoval jako jezule' a přinášel mi, co si dovedl vymyslet nejlepšího, od skleněných korálků až po živé želvy nebo ptáčky. ²⁵⁹

August Sedláček jako mladý hodně cestoval a poznával kraje českých zemí. Jeho otec se o něj vždy v těchto chvílích strachoval a nabádal ho k opatrnosti: „*Otec můj mi pomáhal svou radou. Radil, abych časně ráno vycházel a hleděl se dostat na nocleh při západu slunce. [...] Také mi otec dával naučení, abych se vyhýbal psům a opilým lidem.*“ ²⁶⁰

Předcházející kapitola se mimo jiné věnovala trestání potomka, nyní by bylo vhodné zmínit něco i o odměnách. Tuto nabízející se paralelu však prameny, z nichž vychází tato práce, neumožňují, protože čistě o odměňování se dočteme pouze v jednom z nich: „*Tatínek mne hned obejmul a dal mi pichlavou hubičku a maminka mne ještě k tomu pohladila a dostal jsem od tatínka šesták.*“ ²⁶¹ Ostatní pamětníci v podstatě neuvádí žádné přímé podněty k tomuto tématu, vždy se jedná maximálně o náznaky.

Nyní se pokusme shrnout pozitivní projevy otcovství v dlouhém devatenáctém století. V námi vybraných pramenech se objevily v několika podobách. Oproti předpokladu, že s potomky trávil většinu času matka, najdeme poměrně mnoho příkladů, kdy se otec snažil být dětem nablízku, vyhledával jejich přítomnost, chtěl být součástí jejich světa. Někteří tatínci si s dětmi hráli, jiní jim četli nebo vypravovali příběhy, ale nejčastěji vzpomínanou podobou společně stráveného času byly procházky a výlety. Z našeho souboru pramenů mnohem více vzpomínají na laskavé a hodné tatínky dcery. Vyzdvihovaným aspektem otcovy přítomnosti byl pocit bezpečí.

Závěrem této kapitoly je zjištění, že navzdory zažitým představám byl otec v devatenáctém století častým a vítaným návštěvníkem světa dětských zábav. Vedle očekávané role autority a hlavy rodiny plnil někdy otec i roli přívětivější – roli kamaráda.

---

²⁵⁹ VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha, 1988, s. 115.

²⁶⁰ SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha, 1997, s. 99.

²⁶¹ BALABÁN, Antonín. *Mé vzpomínky: Život evangelického faráře*. Heršpice, 1993, s. 16.

2.5. „Řekni tatínkovi [...], že jsi ve zkoušce obstál!“²⁶²

Otec a vzdělání

Kapitola následující se bude zabývat problematikou dětského vzdělávání a tím, jak k němu přistupoval otec. Z pramenů se pokusíme vyčíst, jakou důležitost mu tatínkové prisuzovali, jak se na něm sami podíleli a jak o tom všem pamětníci píší.

Tereziánský školský zákon, který vešel v platnost k 1. lednu roku 1775 stanovil vzdělávací povinnost pro chlapce i dívky bez rozdílu od šesti do dvanácti let života.²⁶³ Zákon prošel úpravami v letech 1805 a 1848 a na počátku sedmdesátých let devatenáctého století byl nahrazen modernějším,²⁶⁴ nicméně můžeme konstatovat, že od zavedení tereziánského školského zákona již bylo základní vzdělávání dětí povinné. Praxe byla ale odlišná, zejména na počátku námi sledovaného období obecně platilo, že důležitost vzdělání dítěte pochopili dříve lidé z větších měst, lidé zámožnější a bylo přednější vzdělávat chlapce spíše než dívky.²⁶⁵ Na venkově se dlouho využívalo úlev, kdy děti nechodily do školy, protože musely pomáhat při práci.

Co si tedy otcové našich pamětníků mysleli o vzdělání? Které názory autoři vzpomínek zaznamenali? Při podrobném čtení zkoumaných pramenů zjistíme, že větší počet otců chtěl umožnit svým dětem vzdělávat se a získat ve školách alespoň základní znalosti. Tento náhled reprezentuje například otec Františka Dědiny: „*Náš tatínek dbal na to, aby se děti naučily aspoň číst, psát a počítat a posílal nás tedy do školy, ačkoliv nebylo tenkrát*

---

²⁶² VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 11.

²⁶³ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha a Litomyšl, 2006, s. 172.

²⁶⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 44.

²⁶⁵ Tamtéž.

*povinné školní návštěvy.*²⁶⁶ František Dědina chodil do školy ve čtyřicátých letech devatenáctého století a jeho poznámka o „nepovinné“ školní docházce dokazuje, že na venkově nebylo běžné posílat děti do školy pravidelně. V podobném duchu se nese i úryvek z textu Aloise Jirásky: „*Otec cenil vzdělání a byl by nám dětem přál co nejlepší. Učinil pro to, seč byl, a snad až nad své síly. Na svou dobu, ve svém okolí byl svobodomyšlný, ve víře snášenlivý.*“²⁶⁷ Jirásek ale také dodává, že pro otce bylo nejdůležitější plnění pracovních povinností: „*Otec totiž, který jinak čtení přál, nerad viděl a ostře broukal, bral-li jsem knihu na pole, neboť pro ni jsem zapomínal na stádo a špatně pásal, [...] Kolikrát jsem musil nakvap ukryt knihu, když se znenadání zjevil otec v poli nebo na mezi.*“²⁶⁸

Pragmaticky přistupoval ke vzdělání své dcery i Karel Brož: „*Odešla jsem ze školy měsíc před koncem školního roku. V květnu mi bylo čtrnáct a já začínala už pomalu hrát milovnické role. Rodiče mi již divadlo přisoudili jako povolání, a tak nebyl důvod ztrácet čas docházkou do školy, když to nebylo povinné.*“²⁶⁹ Proč by měla dál studovat, když je o její budoucnosti již rozhodnuto?

Vedle těchto případů, kdy bylo vzdělání ceněno, ale nestálo na prvním místě žebříčku hodnot, pak najdeme mnoho tatínků, pro které bylo prioritou. Sem jistě můžeme zařadit muže patřící mezi intelektuální elitu své doby, jakou byli T. G. Masaryk nebo Antonín Dvořák, o kterém syn píše: „*Tatínek si velmi vážil vzdělání a kladl velký důraz na to, abychom v tomto ohledu měli všechno, co jemu samému stísněné poměry dětství neumožňovaly.*“²⁷⁰ Podobně na tuto otázku nahlížel i otec Aloise Rašína, jenž poznamenává, že „*na vzdělání svých dětí byl ochoten vynaložiti všecko.*“²⁷¹

Masaryk měl pro své děti připraven promyšlenější plán studia a kladl důraz na to, jaké vědomosti a jakým způsobem jeho děti získají. Dcera Alice například píše: „*Otcí záleželo na tom, abychom se naučili světovým řečem, v první řadě abychom vedle češtiny ovládali jednu slovanskou řeč, a tak asi v desíti a v jedenácti letech jsme se s Herbertem učili ruštině.*“²⁷²

Specifickým okruhem této kapitoly je problematika dívčího vzdělávání. Otázka ženského vzdělávání začala být frekventovanější v druhé polovině devatenáctého století, ale počátky této snahy můžeme nalézt už v tereziánské době. Změnit ve společnosti ustálenou

²⁶⁶ DĚDINA, František. *Když si náš tatínek maminku bral...* Praha, 1942, s. 25.

²⁶⁷ JIRÁSEK, Alois. *Z mých pamětí.* Praha, 1980, s. 36.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 74.

²⁶⁹ BROŽOVÁ, Růžena O. *Byla jsem kočovnou herečkou i královnou (krásy).* Praha a Litomyšl, 2010, s. 111.

²⁷⁰ DVOŘÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák.* Příbram, 2004, s. 64.

²⁷¹ RAŠÍN, Ladislav (ed.). *Paměti Dr. Aloise Rašína.* Brno, 1994, s. 60.

²⁷² MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí.* Praha, 1994, s. 59.

představu o ženě realizující se jen v domácnosti a péči o rodinu nebylo snadné a některé dlouho zakořeněné stereotypy přežily hluboko do dvacátého století.²⁷³

Jedna z největších bojovnic za vzdělání žen, Karolina Světlá, se sama v mládí potýkala s nepřejícím přístupem, ačkoliv byl jinak Eustach Rott jako otec laskavý: „... *otec oznamoval matce co den, že bude zcela spokojen, pakli budu jednou to umět a vědět, co ví a umí ona, a tomu že bych se snad přece jen mohla nejlépe u ní doma přiučit.*“²⁷⁴ Zastání našla u druhého rodiče: „*Ale matka byla jiného mínění. Po celý život cítila velmi bolestně nedostatky svého vzdělání a vychování a přála svým dcerám, aby byly jednou v ohledu tom šťastnějšími. Usnesla se sama ve svém duchu na tom, že všemu tomu, k čemu příležitost se nám naskytne a prostředky naše dostačí, učiti nás dá. Vidouc však otcův nejnepříjemný odpor, obrátila se o radu ke kmotře, kteráž byla tak rozhodně jakož dědeček pro školu.*“²⁷⁵

A nebezpečí spatřoval Rott i v tvůrčí spisovatelské činnosti, o kterou se malá Johana pokoušela, nejprve v podobě deníku a později i prózy. Tuto skutečnost dokládá například obsáhlá pasáž ze vzpomínkové knihy *Z literárního soukromí*: „*Dle přísných tehdejších mravů mívaly dívky jen nedělní odpůldne vyhrazeno, kdež po libosti zaměstnávat se směly. Ale otec můj v době té býval doma, a vida mě po několik neděl s pérem v ruce, byl zvědav, co to asi tak horlivě píšu. Nahlédl do deníku, když odvolána jsouc, na chvíli jsem se vzdálila, a nová bouře se vznesla nad mou hlavou. [...] Otec velice proti mně se rozhorlil a výčitkami mě zasypal, tvrdě, že neustanu ve své všetečnosti, dokud mu nezpůsobím jednu nepříjemnost vážného druhu. I zapřísahala jsem se tenkrát s proudy nejpálčivějších slz, že nikdy již na péro nesáhnu, když si jiného nic nepřipravuji než mrzutost a hoře, a slibu tomu také skvěle jsem dostála.*“²⁷⁶ Světlá dále uvádí, že následujících deset let se nepokusila nic napsat, což nemalou měrou ovlivnilo její budoucí spisovatelskou dráhu.²⁷⁷ Škoda, že se nezachoval žádný Rottův názor na dceřinu tvorbu po úspěchu jejího prvního velkého díla *Vesnický román*,²⁷⁸ ale už by ve svém stanovisku byl asi jen těžko tolik radikální.

Opačná situace byla v rodině Čapkových, kde otec chtěl, aby se mladé Heleně dostalo co nejlepšího vzdělání, zatímco matka tomu takovou důležitost nepřikládala. Nakonec ji poslal

---

²⁷³ BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha, 2005, s. 7 – 9.

²⁷⁴ SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931, s. 180 – 181.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí*. Praha, 1880, s. 10.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 11.

²⁷⁸ SVĚTLÁ, Karolina, *Vesnický román*, Praha, 1867.

studovat do dívčí školy Vesna²⁷⁹ a důrazně nabádal matku k tomu, aby na ní tolik nenaléhala v domácích povinnostech: „*Nicméně došlo k veliké rodinné neshodě; naprosto nesouhlasil s maminkou, že tak brzy má být skončeno literární vzdělání jediné dcery. Viděl, jak jsem plakala zklamáním a žalem, a vzkřikl: ‘Ty opravdu chceš, aby nám zůstala hloupá? Proč už od teďka na ní s domácností tak sedíš? Na tyhle zázraky má času dost!’*“²⁸⁰

Ojedinělé spojení požadavků na vzdělání dcery a nízkého očekávání v případě jejího profesního života najdeme u Jaroslava Pospíšila.²⁸¹ Jeho dcera Jarmila,²⁸² budoucí manželka spisovatele a výtvarníka Josefa Čapka, se měla pokusit dosáhnout toho nejvyššího možného vzdělání, ale s uplatněním se nepočítalo: „*Kdybys šla pracovat (úřad, učitelka apod.), brala bys práci jiným.‘ To bylo sociální heslo, které jsem slychala od svého tatínka, a byla to úvaha velmi vážně a jemně sociálně cítěná, protože znal poměry a věděl, že není nadbytek nikde. Přál si, abych měla vzdělání, které vychovává ducha i srdce, sám nevalně zámožný a churav, nemaje vyhlídku na dlouhá léta života, [...] spoléhal asi, že se vdám a že skromné radosti, kterých mi dopřál rodinný život, bez okázalosti a bez marnivé ctižádosti ponesou ovoce v mém dalším osobním životě.*“²⁸³ Matka byla úplně proti jakémukoli vzdělávání své jediné dcery, a jelikož otec nechal výchovu Jarmily převážně na matce, nedostalo se Jarmile takových studijních příležitostí, jaké si sama přála: „*I já jsem toužila studovat, ale nebylo mi to dovoleno; měla jsem být domácky vychovanou dívkou (což zní dnes téměř fantasticky!). A pro toto odepření jsem setrvala pak v jakémsi vnitřním vzdoru a rozhodla jsem se domoci se vzdělání po svém.*“²⁸⁴ Přestože Jarmila oproti jiným ženám dosáhla ve své době nadstandardního stupně vzdělání, její budoucnost byla rodiči nasměrována k manželskému životu.

Přistupme nyní od obecných názorů otců ke konkrétním hmatatelným činům. Z našich memoárových pramenů vyplývá jedna v odborné literatuře často opomíjená skutečnost – otec je v drtivé většině případů tím, kdo doprovází malého školáka poprvé do lavice. „*Léta 1848, dne 1. května, zavedl mě otec do školy,*“²⁸⁵ píše například August Sedláček. Jeho otec nebyl

---

²⁷⁹ ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha, 1962, s. 135 – 136.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 145.

²⁸¹ Jaroslav Pospíšil (1862 – 1910), otec Jarmily Čapkové, vnuk nakladatele Jana Hostivítu Pospíšila, advokát.

²⁸² Jarmila Čapková, roz. Pospíšilová (1889 – 1962), manželka malíře a spisovatele Josefa Čapka, dcera advokáta Jaroslava Pospíšila.

²⁸³ ČAPKOVÁ, Jarmila. *Vzpomínky*. Praha, 1998, s. 259 – 260.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 20.

²⁸⁵ SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha, 1997, s. 35.

zdaleka jediný, stejné vzpomínky najdeme například u Františka Dědiny²⁸⁶ nebo Františka Haise²⁸⁷ a dalších. I Růženu Naskovou odvedl první den do školy její otec, navíc v době, kdy jí byly pouhé čtyři roky, protože si to moc přála.²⁸⁸

V případě Karla Viky se setkáme i s jiným projevem péče a starostlivosti otce. Ten vypravil syna do Kutné Hory na učitelský ústav a snažil se ho náležitě zaopatřit.²⁸⁹ Podobnou zkušenost měl i František Dědina, když byl poslán na studia do Mladé Boleslavi – otec mu sehnal dobrý byt a pořádné šaty.²⁹⁰ Jan Dědina se vůbec o syna strachoval, ještě když byl jako malý školáček první den ve farní škole v Semčicích, vybavil jeho učitele proviantem pro případ, že by Františkovi bylo smutno: „*Otec především mu dal uzlík suchých švestek a podstrčil kornout s cukrovím, aby je rozdával, kdyby se mi ve škole zastesklo. Když tatínek s učitelem všechno dojednal, odešel.*“²⁹¹

Nyní se pokusíme poukázat na způsob, jakým otcové děti ke vzdělání a příkladnému studiu pobízeli. Příslušných poznámek mnoho v pamětech nenajdeme, ale toto téma nemůže být vynecháno. Rodiče se snažili motivovat děti různými způsoby, tím nejjednodušším byla slíbená odměna: „*Otec, aby mě potěšil, prohlásil, že dostanu zlatku, jestliže přinesu vyznamenání.*“²⁹² August Sedláček zase přisuzuje zásluhy na svých studijních úspěších otcovu správnému příkladu. Právě on ho zasvětil do kreslení map, kterému nakonec propadl také: „*Pod otcovým dohledem učil jsem se trochu kreslení, v němž jsem pokračoval i za studií svých pod odbornými učiteli. Byla to dobrá průprava, kterou jsem nabyl schopností obkresliti si mnohé věci v konturách, zejména náhrobky a pečeti.*“²⁹³

Zvláštním případem je vztah Josefa Váchala²⁹⁴ se svým otcem, jemuž se budeme věnovat v poslední kapitole této práce. Nyní stačí, když zdůrazníme, že se malému Josefovi otec věnoval velmi málo. Váchal se svým typickým humorem poukazuje na to, že absence otcových „motivačních“ rad mu mohla být prospěšná: „*Jsem si jist, že pozdější jeho ruky*

---

²⁸⁶ DĚDINA, František. *Když si náš tatínek maminku bral...* Praha. 1942, s. 25 a s. 76.

²⁸⁷ HAIŠ, František. *Vzpomínky pražského písničkáře: 1818 – 1897.* Praha, 1985, s. 44.

²⁸⁸ NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život: Paměti a zápisky.* Praha, 1948, s. 22.

²⁸⁹ VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky.* Praha, 1929, s. 298.

²⁹⁰ DĚDINA, František. *Když si náš tatínek maminku bral...* Praha. 1942, s. 40.

²⁹¹ Tamtéž, s. 28.

²⁹² KAPLICKÝ, Václav. *Hrst vzpomínek z mládí.* Praha, 1988, s. 66.

²⁹³ SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života.* Praha, 1997, s. 117.

²⁹⁴ Josef Váchal (1884–1969), český malíř, grafik, ilustrátor, sochař, řezbář a v neposlední řadě také spisovatel a básník. Jeho tvorba byla ovlivněna expresionismem a prvky symbolismu, naturalismu a secese, pokoušel se však o vlastní stylově nevyhraněné umělecké vyjádření. Váchal se narodil jako nemanželské dítě, jeho otcem byl Josef Šimon Aleš-Lyžec, bratranec Mikoláše Alše. Od svých dvou do čtrnácti let byl vychováván rodiči svého otce.

*vedení a svědomité poučování bylo by mne od dalších kreslířských pokusů zcela odradilo; takto zpružovala mne pochvala pěstounů mých k provádění dalších mazanic ...*²⁹⁵

Jedním ze zdrojů, který zprostředkovává vědomosti, je četba. Několik našich pamětníků se vyjadřuje k vlastní dětské četbě, přičemž tři vybraní hledají probuzení svého zájmu o literaturu přímo u otce. Ale našel se i opačný případ, otec který nechtěl, aby jeho děti zahálely u knih. Vítězslav Nezval patří mezi ty, kteří v tomto bodě hodnotí otcův přínos velmi kladně: „*Tatínek šetřil a postupně si pořizoval knihovnu, která mně po dlouhá léta byla zároveň se školní knihovnou zdrojem poznání.*“²⁹⁶ Vzhledem k jeho budoucímu povolání se otcem vybudované základy ukázaly být dlouhodobé a pevné. K tomuto tématu vypovídá i další literát Josef Čapek, který vyzdvihuje zásluhy obou rodičů. Ve vzpomínce na matku uvádí: „*Vedla nás, zároveň s otcem, k časnému zájmu o literaturu; měli jsme doma hodně velikou knihovnu, bralo se hodně z toho, co nového vyšlo u Otty, Topiče, Laichtra, docházely časopisy – to všechno vlastně matka znala podrobněji než hodně zaměstnaný otec, který byl ve svých volných vzácných chvílích velmi náruživým čtenářem.*“²⁹⁷ Zde je paní Čapková tím důležitějším činitelem v pěstování synovy celoživotní vášně, ale i otec přispěl svou měrou.

Nejvíce se tématu četba a otec věnuje Růžena Nasková ve svých pamětech *Jak šel život*. I v dlouhém devatenáctém století se stejně jako dnes nejprve dětem předčítaly pohádky a tento žánr byl také v jejím případě tím prvním a zásadním: „*Tatínek později, když už jsem uměla číst, vyhovoval této mé věcnosti v pohádkové oblasti, vychovával mne Andersenem a tento kouzelný oživovatel věcí zůstal mou životní láskou.*“²⁹⁸ V souvislosti s četbou dále píše, že byla zlobivá a „živější“ dítě a „*tatínek, vzdělaný a jemný, nebránil tomuto divočení, usměrňoval je jen později literární výchovou. Směla jsem číst od malička všechno, co bylo v naší knihovně, protože v ní nebylo nic, co by mi mohl můj vychovatel zakázat. Nesetřvala jsem také nikdy u knihy, které jsem nerozuměla, jakýsi dobrý instinkt šel tatínkově volné výchově na ruku.*“²⁹⁹ Benevolentní přístup Josefa Noska³⁰⁰ je ojedinělý, protože většina rodičů v té době dohlížela na výběr knih, které jejich potomci četli. Nad tímto aspektem otcovy výchovy se pozastavuje i sama autorka: „*Byl veliký rozpor mezi tvrdým tatínkovým*

²⁹⁵ VÁCHAL, Josef. *Paměti Josefa Váchala, dřevorytce*. Praha, 1995, s. 31 – 32.

²⁹⁶ NEZVAL, Vítězslav. *Z mého života*. Praha, 1959, s. 26.

²⁹⁷ ČAPEK, Josef. *O sobě*. Praha, 1958, s. 26.

²⁹⁸ NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život: Paměti a zápisky*. Praha, 1948, s. 7.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 21.

³⁰⁰ Josef Nosek (1829 – 1898), úředník pražského magistrátu, otec herečky Růženy Naskové a spisovatelky Heleny Malířové.

*předsevzetím uchránit své obě dcery veřejného života a jeho výchovou, která je vydávala napospas knihám a která jim tak otvírala dokořán okna, jež otcovská starostlivost chtěla před nimi zavírat.*³⁰¹ Josef Nosek tak nevědomky konal proti svému přesvědčení, protože obě dcery našly v knihách vlastní umělecké ambice. Starší sestra Helena, později provdaná Malířová,³⁰² se dokonce toužila stát spisovatelkou, ale otec tomu nepřál. Když jí bylo osmnáct let, napsala bojovné emancipační drama a sestra Růžena jej přednesla otcí. Obě dívky pak napjatě čekaly na otcův verdikt, on je vyslechl a po přednesu pronesl jenom: „*Nesmysl*“ a odešel.³⁰³ Aby se zabránilo rodinným rozepřím, rozhodla se Helena svou další tvorbu před otcem tajit: „*Umíral spokojen. Z lásky k němu schovávala Helena haldy popsaných papírů, pro jeho klid vzdala se zatím spisovatelských úspěchů. Její první kniha Lidské srdce vyšla až po tatínkově smrti ...*“³⁰⁴

Další malou vášnivou čtenářkou s přispěním otcova vlivu byla Růžena Brožová, která píše: „*Byla jsem do čtení jak divá, nic natisknutého přede mnou neobstálo. Pídila jsem se po všelijaké dětské literatuře, jak jen to šlo, tatínek mi půjčoval dětský časopis Malý čtenář, spolužačky různé pohádkové knížky, ale já toužila mít i nějaké vlastní knížky ...*“³⁰⁵

Negativní otcův postoj k četbě dětí zachytil malíř Jan Zrzavý. Tatínek navzdory svému učitelskému povolání „*nerad viděl, když jsme četli, to se zlobil, honil nás, ovšem my bychom zase byli četli pořád.*“³⁰⁶ Ze všech rodičů, kteří se v námi zkoumaných pramenech vyjadřují ke čtení potomků, je však otec Jana Zrzavého jediný proti této kratochvíli.

Nejčastěji zmiňovaná otcova role související se vzděláním spadá však do jiné kategorie. Jak již jsme konstatovali, otec měl být tím, kdo rozhodoval o všech zásadních věcech v životě rodiny. Mezi tyto záležitosti patřila i volba školy a potažmo budoucího povolání potomků. Tatínci si mysleli, že vědí lépe, co je správné pro jejich děti, i když jak uvidíme, v mnoha případech se mýlili. Druhou možností bylo, že otec prostřednictvím syna či dcery realizoval nenaplněné sny svého mládí. V třetím případě se otec snažil o to, aby se potomek držel rodinné tradice a zvolil si povolání po něm.

³⁰¹ NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život: Paměti a zápisky*. Praha, 1948, s. 73.

³⁰² Helena Malířová, roz. Nosková (1877 -1940), česká spisovatelka, novinářka a překladatelka, sestra herečky Růženy Naskové, partnerka spisovatele Ivana Olbrachta.

³⁰³ NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život: Paměti a zápisky*. Praha, 1948, s. 74.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 73.

³⁰⁵ BROŽOVÁ, Růžena O. *Byla jsem kočovnou herečkou i královnou (krásky)*. Praha a Litomyšl, 2010, s. 76.

³⁰⁶ ZRZAVÝ, Jan. *Jan Zrzavý vzpomíná: Na dětství, domov a mladá léta*. Praha, 1971, s. 11.

Celkem dvanáct z našich pamětníků přisuzuje otci více či méně významnou roli při rozhodování o své budoucnosti. Ostatní o tom nepíší nic, ale je pravděpodobné, že i v jejich případech otec sehrál důležitou úlohu.

A začněme těmi nejpřísnějšími otci, kteří v tomto směru zasáhli radikálně a neústupně. Když bylo Františku Haisovi dvanáct let, měl dobré výsledky ve škole a byl podle vlastních slov „ostrovtipný.“³⁰⁷ Učitelé si pozvali jeho otce do školy na pohovor, aby ho přesvědčili o dalším studiu syna. Hais pak vzpomíná, co se událo po této návštěvě ve škole: „*Celinkou cestu slovo jedinké nepromluvil, až doma, místo pozdravení mrštil kloboukem a pravil matce, která se po celem těle trásla: 'Tak ty jsi chtěla mít Františka pana studenta, ne ne, to se nestane, tiskařem bude jako já, já budu deset let živit lenocha, ne! V sobotu dole koupíš reřné plátno, uděláš mu zástěru a v pondělí ala hájdy se mnou do fabriky a to je má vůle a ani slovo víc a při tom zustane, aby nebylo po tvé a synáčka vůli.*“³⁰⁸ Jak otec řekl, tak se i stalo, nicméně mladý Hais u tiskařského řemesla dlouho nezůstal a sám z něho odešel, což vedlo k velké roztržce, o které již byla řeč v třetí kapitole. Po této události musel František Hais opustit otcův dům a několik let se s ním neviděl.

Nepříjemně zasahoval do života také otec mladému Janu Zrzavému. Podle svých vlastních slov nebyl studijní typ a ve škole mu to nešlo. Otec neváhal po každém nezdaru přesunout syna jinam, na což má Zrzavý mnoho nepříjemných vzpomínek. Když se pak rozhodl pro malířskou dráhu, objevily se další komplikace: „*Skončil jsem povinnou školní docházku, tatínek o svých plánech se mnou zatím mlčel. Byl čas, abych mu tentokrát já pověděl o svém rozhodnutí. [...] Ale tatínek nechtěl nic slyšet! Když jsem se nevzdával, povolali naši na poradu strýce Rudolfa, maminčina bratra, akademického malíře. Toho strýčka, který mi kdysi dal první akvarelové barvičky a napověděl mi, že bych mohl být malířem. Nevím, co všechno si spolu o mně povídali. Řekli mi jen výsledek: chtějí mně aspoň trochu vyhovět, půjdu tedy na stavební průmyslovku do Brna. Snad talent mám, ale malování není povolání.*“³⁰⁹ Situace se v několika dalších týdnech zásadním způsobem změnila. Jan Zrzavý prodělal závažný zánět ledvin, po jehož překonání otec ve svých podmínkách povolil a nechal ho jít do Prahy na akademii: „*Později jsem se dozvěděl, jak se to všechno sběhlo, byl to snad osud. Doktor po té dlouhé nemoci řekl tatínkovi, že na mě nemá vynakládat moc peněz – nebudu živ déle než do svých dvaceti let. Naši se slitovali, tatínek změkl. To byl důvod, proč*

---

³⁰⁷ HAIS, František. *Vzpomínky pražského písničkáře: 1818 – 1897*. Praha, 1985, s. 45.

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ ZRZAVÝ, Jan. *Jan Zrzavý vzpomíná: Na dětství, domov a mladá léta*. Praha, 1971, s. 41.

mě nechal malovat – na chvíli.“³¹⁰ Toto bolestné zjištění bylo další ranou pro vztah otce a syna.

Podobné zkušenosti z obavy z otcovy reakce zaznamenal také Alois Jirásek ve své knize *Z mých pamětí*. Nikdy nevyslovil své přání stát se malířem právě pro to, že by způsobil rodičům zklamání. Místo toho si zvolil historii: „*Už jsem se rozloučil se svou zamilovanou myšlenkou, že budu malířem. Toužil jsem po tom a snil o tom. Ani otec, ani matka mne k ničemu nenutili. Ale já cítil a viděl jsem, že ve mne doufají za těch poměrů doma víc a více se horšících, že by mé malířství, o němž jsem se jim ani slovem nezmínil, bylo jim velikým a snad bolestným zklamáním.*“³¹¹

Děti často ani neměly čas na rozmyšlenou ohledně svého dalšího počínání, protože otcové jim naplánovali svou vlastní verzi. Tak třeba Karel Vika píše: „*Když jsem se tedy přestal učit ševcem a také jiné živnosti zůstaly pro mě bez vyhlídky, přišel jednoho dne tatínek od pana učitele Smutného se zprávou, že budu dělat zkoušku do druhého ročníku měšťanské školy v Nymburce.*“³¹² Z tohoto jednoduchého konstatování není patrný ani náznak výčitek. Vika jako náctiletý dost možná přivítal otcovu iniciativu v těchto záležitostech a byl šťasten, že se nemusí rozhodovat sám. Navíc byl určitě rozdíl mezi hmotnou podporou spokojeného otce oproti nespokojenému, jemuž navzdory učinil syn či dcera rozhodnutí o své budoucnosti.

Hodně otců chtělo, aby jejich synové pokračovali ve stejném povolání, jaké vykonávali sami. Ela Švabinská se v několika částech svých pamětí zabývá bratrovými strastmi s prosazením svých uměleckých plánů. V určitém věku chtěl ukončit studium na gymnáziu a jít na konzervatoř, ale otec si pro něj představoval povolání na dráze, kde sám pracoval. Tato diskuze se dotýkala celé rodiny a všichni ostatní členové stáli za bratrem Karlem:³¹³ „*Že otec nebude souhlasit, to jsme všichni předvíдали. Jednalo se o celou Karlovu budoucnost, o nové cíle, kterých chtěl dosáhnout, a ty se podstatně lišily od budoucnosti, jakou pro něj připravoval otec.*“³¹⁴ Ten byl z počátku neústupný: „*Avšak otec! Jaké zklamání mu připravilo toto rozhodnutí. Vždyť se mu bořilo vše, na čem stavěl Karlovu budoucnost, [...] Otec však bojoval boj předem prohraný. Obvykle se podroboval každému matčinu rozhodnutí, [...] Jeho argument o možnosti skvělé nádražní kariéry byl přijat lhostejně. Ani*

---

³¹⁰ Tamtéž, s. 44.

³¹¹ JIRÁSEK, Alois. *Z mých pamětí*. Praha, 1980, s. 222.

³¹² VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 5.

³¹³ Karel Vejrych (1873 – 1930), český pianista. Slibně započatou kariéru hudebníka ukončil předčasně, aby se naplno věnoval hospodaření na pozemku v milovaném Kozlově.

³¹⁴ ŠVABINSKÁ, Ela. *Vzpomínky z mládí*. Praha 1960, s. 61.

matka, ani Karel neměli smysl pro nádražní svět, tak střízlivý oproti uměleckému.“³¹⁵ Po delším nátlaku manželky se nakonec s dalším studiem syna smířil (dokonce mu později pomáhal opisovat noty, které byly drahé a rodina si je nemohla dovolit).³¹⁶ Stejná situace se opakoval i v případě mladšího syna Rudolfa Vejrycha,³¹⁷ který také dal přednost životu výtvarného umělce před prací u dráhy.³¹⁸ Za Rudolfovu malířskou kariéru se přimlouval i manžel sestry Ely, akademický malíř Max Švabinský.³¹⁹

Tvrdý boj o svou budoucnost svedl i Bernard Bolzano: „*Můj otec měl tak velikou zálibu v obchodě, že by byl nadmíru rád viděl, kdybych se chtěl věnovat také tomuto povolání. Když mě nicméně nebylo možno k tomu přemluvit, ale několikrát jsem prohlásil, že nemohu žít, leda že budu studovat, dále mi nebránil. Protože však jsem řekl po ukončení filozofických studií, že bych chtěl nyní studovat teologii, vynaložil všechno, aby mi v tomto záměru a ve vstupu do kněžského stavu zabránil, a to jenom z obavy, že bych v něm byl nešťastný. Především asi pro tuto nespokojenost s mou volbou povolání nebyl ani příliš ochotný vydávat mnoho peněz na knihy.*“³²⁰ Volba kněžského stavu mohla být pro otce dvojnásobným zklamáním, vždyť to znamenalo, že jeho rod nebude mít pokračovatele.

Někdy se chtěl prostřednictvím syna nebo dcery otec realizovat. Typickým příkladem je tatínek Arnošta Kolmana: „*Otec litoval, že se mu nepodařilo věnovat se studiu přírodních věd a techniky, konstruktérské práci. Proto chtěl, abych tou cestou šel já, ale nedočkal se toho.*“³²¹ Kolman se nakonec stal matematikem. Na svou dobu odvážné přání ohledně profesního života dcery projevil otec Růženy Naskové, která si i po letech povzdychla: „*Snad jsem přece měla být lékařkou, jak si přál tatínek, jenž ve mně od malička viděl syna, který nepřišel.*“³²² Mějme na paměti, že Růžena Nasková dospívala na přelomu devatenáctého a dvacátého století, tedy v době, kdy ženy teprve začínaly pronikat na akademickou půdu pražské univerzity.

Vedle otců, kteří nekompromisně zasahovali dětem do procesu volby budoucího života, byli i tací, kteří se angažovali opatrněji. Dětem nechali svobodu rozhodování a snažili

---

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ Tamtéž, s. 80.

³¹⁷ Rudolf Vejrych (1882 – 1939), český malíř, otec Zuzany Švabinské, švagr malíře Maxe Švabinského, bratr hudebníka Karla Vejrycha.

³¹⁸ ŠVABINSKÁ, Ela. *Vzpomínky z mládí*. Praha 1960, s. 145.

³¹⁹ Max Švabinský (1873 – 1962), český malíř a rytec. Jeden z nejvýznamnějších českých umělců dvacátého století, který byl obdivován pro neobyčejnou kreslířskou zručnost a rozmanitost grafických technik. Narozen v Kroměříži, své dětství ale strávil v okolí Ostravy. Patří ke generaci umělců, kteří položili základy českého moderního výtvarného umění ve 20. století.

³²⁰ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha, 1981, s. 31 – 32.

³²¹ KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 34.

³²² NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život: Paměti a zápisky*. Praha, 1948, s. 8.

se je pouze správně nasměrovat. Mohla k tomu vést vlastní špatná zkušenost s rodiči z mládí: „*Sám byl nešťastný, že nemohl studovat filozofii, proto by nesnesl, aby se jeho dcera stala stejně otrokem osudu, který jí určili rodiče.*“³²³ Tak například Václav Kaplický píše, že když se rozhodl stát se knihkupcem nebo typografem, otec bez větších problémů ustoupil ze své představy synova vzdělání (chtěl, aby se vyučil ševcem): „*‘Abys na mě po celý život nenaříkal,‘ promluvil vážně otec, ‘do ničeho tě nutit nebudu. Vyber si řemeslo, jaké se ti líbí, ke všemu dám souhlas, ale jen pod podmínkou, že v učení vytrváš až do konce.*“³²⁴ Dokonce i přísný otec J. B. Foerster překvapivě nechal syna rozhodnout se dle vlastního uvážení.³²⁵ Přesto, že to na něm nevymáhal, stal se J. B. Foerster dalším následovníkem významného hudebního rodu.

V rodině u Masaryků se dokonce setkáme se situací, kdy nebyl otcův názor ani potřeba. Když byla otevřena druhá třída Minervy³²⁶ (1892), přišla jedna členka spolku verbovat k Masarykům kvůli třináctileté Alici, ale doma byla jen matka, tak se mělo čekat na rozhodnutí otce: „*... a protože šlo o vážné rozhodnutí, chtěla si pohovořit nejprve s otcem. Vyzvala mne, abych počkala, až otec přijede na neděli z vídeňského parlamentu, ale se mnou nebylo řeči. A hned na druhý den jsem se stala žákyňou gymnázia.*“³²⁷ Rodina tušila, že pokrokově smýšlející otec s dceřinou touhou jít studovat na dívčí gymnázium bude souhlasit, a tak jeho svolení ani nebylo třeba.

O generaci starší Olga Scheinpflugová vyrostla pod vlivem otevřeného a moderního otce Karla Scheinpfluga v době, kdy již mnoho žen mělo možnost realizace ve veřejné sféře. Přesto měl Scheinpflug jisté obavy, neboť dcera si zvolila nejistou kariéru divadelní herečky: „*Chtěl, abych měla aspoň maturitu, odbývala jsem ho námitkou, že bych přišla k divadlu pozdě. Tenkrát se ženské mládí bralo v úvahu od sedmnácti let, dnes jsou sice děvčata v tom věku často už matkami, ale herečky ještě ani nenastupují do prvního ročníku studií.*“³²⁸ Otcí záleželo na prvním místě na dceřině štěstí, a proto nakonec souhlasil: „*Nu, co s tebou,*“

---

³²³ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. Praha, 1994, s. 29.

³²⁴ KAPLICKÝ, Václav. *Hrst vzpomínek z mládí*. Praha, 1988, s. 76.

³²⁵ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 181.

³²⁶ Minerva, dívčí gymnázium založené v Praze roku 1890 spolkem Minerva, jehož vůdčí osobností byla spisovatelka Eliška Krásnohorská.

³²⁷ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 66 – 67.

³²⁸ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. Praha, 1994, s. 30.

vzdychl otec a ohlásil ji ke zkoušce u velké herečky.³²⁹ Využil svých kontaktů v umělecké sféře a dohodl jí hodiny herectví u slavné Marie Hübnerové.³³⁰

A konečně v pramenech najdeme také tatínky, kteří se chtěli aktivně podílet na vzdělávání svých dětí. Poetická a příhodná je v tomto ohledu obsáhlá citace z autobiografie J. S. Machara: „*A romantikou kojil také moji dějepisnou žízeň. Jeho zamilovaným čtením byl Herloš, nejmilejší knihou Poslední táborita. A tak se stal i Herloš nepřímým pramenem všeho, co jsem napoprvé zvěděl o Husovi, Žižkovi, husitských válkách a Jiřím z Poděbrad. - Tak sugeroval mi můj obdiv pro Napoleona. Takový obdiv, že jsem se na svou bábu díval jako na vyššího tvora, když mi řekla, že Napoleona viděla u Lipska ... Jeho láskou miloval jsem Garibaldiho; jeho smutek byl smutkem mým, když mi vypravoval o mexickém císaři Maxmiliánovi [...] Poctivý romantismus prostých lid ... A trvalo to léta, než jsem se z některých sugescí jeho emancipoval ...*“³³¹ Arnošt Kolman má podobné vzpomínky na otcovo vzdělávací působení: „*... rozšiřoval moje chabé vědomosti hlubšími poznatky, které mu utkvěly v paměti z učitelských dob a které si doplňoval četbou populárně vědeckých časopisů.*“³³² Vedle domácího teoretického „vyučování“ vymýšlel otec i aktivnější způsoby poznávání: „*Otec mě vlácel po všech muzeích a obrazárnách, k údivu všech známých, kteří ho považovali za podivína. Tato výchova rozvíjela mou vnímavost – i zvědavost – a ta neznala mezí.*“³³³

Tatínků snažících se zprostředkovávat vědomosti svým potomkům bylo opravdu mnoho. Lze to považovat za jednu z významnějších rolí otce v dlouhém devatenáctém století? Uvedme si ještě další příklady. Alois Jirásek vzpomíná: „*Otec, jenž nás děti na každé příležitosti nabádal, abychom si všeho všimli, z čeho bychom se mohli přiučit, vzal mne školáka asi také z té příčiny s sebou, když jel do Jaroměře na trh. To byla má první větší cesta, cesta na tři míle; mně však se tenkrát zdálo, že se vydávám bůhví jak daleko do kraje.*“³³⁴ Podobně Josef Šusta zmiňuje neustálé „nenápadné poznámky,“ kterými se ho snažil otec nenásilně vzdělávat o přírodě a kultuře.³³⁵ Bezmezný obdiv k otcovým vědomostem chovala Karolina Světlá. V jedné ze svých memoárových prací napsala: „*Když se mi později*

³²⁹ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Český román*. Praha, 1969, s. 30.

³³⁰ Marie Hübnerová (1865 – 1931), přední česká divadelní herečka počátku 20. století, přes třicet let byla členkou souboru Národního divadla, učila mladé herečky vč. Olgy Scheipflugové.

³³¹ MACHAR, J. S. *Konfese literáta*. Praha, 1984, s. 28 – 29.

³³² KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 34.

³³³ Tamtéž, s. 29 – 30.

³³⁴ JIRÁSEK, Alois. *Z mých pamětí*. Praha, 1980, s. 34.

³³⁵ ŠUSTA, Josef. *Léta dětství a jinošství: vzpomínky I*. Praha, 1947, s. 128.

dostaly do ruky spisy nejvyhlášenějších humanistů, odkládala jsem je dosti chladně, nepravily mi pranic nového, vše jsem byla již slyšela od otce, a co ještě více, viděla jsem jej tyto teorie uskutečňovat s entusiasmem nejvřelejší přesvědčenosti.“³³⁶ Stejný pohled na věc najdeme i u Olgy Scheinpflugové.³³⁷

Když byl otec uznávanou autoritou ve svém oboru, děti k němu vzhlížely a chtěly se mu přiblížit. Otec se jim s potěšením snažil zpřístupnit svůj svět, ať už byl výsledek jakýkoli: „Ještě později se otec pokoušel naučit mne malovat. Vysvětloval mi, jak rychle a lehce táhnout tužkou a zesilovat nebo zeslabovat tlak, aby když těch tahů je vedle sebe mnoho, vznikly stíny a modelace. Bylo to snadné – když tužka byla v jeho ruce. Nenaučil jsem se to nikdy, ale vím alespoň, jak to dělal a proč je ho tak těžko napodobit,“³³⁸ píše Jiří Mucha o prvních hodinách malování s otcem. Otcovou prací byla fascinována i malá Alice Masaryková a dožadovala se vysvětlení podrobností sporu o Rukopisy, kterým nerozuměla: „Mně bylo sedm let a často jsem slyšela o Rukopisech, ale mnoho jsem tomu nerozuměla, proto jsem se jednou otce zeptala, co jsou to ty ‘boje o Rukopisy’. ‘V tom boji nejsou ručnice a kanony,’ vysvětloval otec, ‘to bojují malá, ostrá perka.’ Vyrozuměla jsem, že se jedná o vážnou věc, kterou otec byl velmi zaujat. Rodinné chvíle u stolu mu byly milé, ale často jsem pozorovala, že je v myšlenkách jinde.“³³⁹

Někdy však šlo o mnohem prozaičtější znalosti a dovednosti, na kterých otci záleželo, tak jako v případě tatínka pozdějšího slavného lékaře Vladimíra Vondráčka,³⁴⁰ který si moc přál naučit syna své oblíbené kratochvíli: „Otec se hrozně rád slunil a koupal. Byl to dobrý plavec a chtěl, abych se naučil plavat. Když mi bylo 10 let, začal jsem se na žofínské plovárně učit.“³⁴¹

A setkáme se také s případem, kdy si situace vyžádala, aby otec vyučoval vlastní dítě. Marie Strettiová byla v mládí chudokrevná, a proto dokonce nemohla chodit do školy: „Návratem domů skončila jsem své školní a soustavné učení; mé výchovy se ujal tatínek. Byla bych se asi jinak vyvinula mezi pražskými děvčaty, nebyl by ze mne tak plachý, nespolečenský

³³⁶ SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931, s. 136.

³³⁷ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. Praha, 1994, s. 14.

³³⁸ MUCHA, Jiří. *Alfons Mucha*. Praha, 1982, s. 398.

³³⁹ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 25.

³⁴⁰ Vladimír Vondráček (1895 – 1978), přední český psychiatr. Je pokládán za jednoho ze zakladatelů české lékařské psychologie, psychofarmakologie, dietetiky a psychiatrické sexuologie. Kromě toho byl významným popularizátorem psychiatrie a souvisejících věd a zasloužil se o integrování duševně chorých do běžného života. Je autorem asi 225 studií a knih, z nichž zřejmě nejznámější je jeho práce *Fantastické a magické z hlediska psychiatrie*, za pozornost stojí také jeho třídílné *Paměti*. Vladimír Vondráček se narodil 23. února roku 1895 v Praze v rodině obchodníka s lahůdkami. Vystudoval akademické gymnázium a následně medicínu, z níž promoval v roce 1919.

³⁴¹ VONDRÁČEK, Vladimír. *Lékař vzpomíná: 1895 – 1920*. Praha, 1978, s. 104.

tvor. Ale jinak vzpomínám tuze ráda na svůj idylický život v Kostelci a vděčně na své velké sblížení s tatínkem. Mnoho se mi věnoval, učila jsem se s ním. Pracovali jsme spolu celé večery, výborně jsme si rozuměli. Tatínek četl v mé duši jako v otevřené knize, věděla jsem, že dávno vše ví, co si myslím. Zbožňovala jsem ho.“³⁴² Jedná se však o ojedinělý případ zapříčiněný okolnostmi, nicméně společně strávený čas prohloubil vzájemný vztah otce s dcerou.

Když byly veškeré vědomosti předány, bylo potřeba vyzkoušet, co si děti zapamatovaly. Někteří otcové byli ve zkoušení opravdu důkladní, jak zjistíme z vybraných úryvků. Podle očekávání byl v tomto ohledu neúprosným otec Jana Zrzavého, jehož povolání ho k tomu předurčovalo: „Když jsem byl větší, ale ještě jsem nebyl školák, chodil jsem někdy sedat do první třídy, kde učil tatínek. [...] Otec se mě občas na něco zeptal, když děti nevěděly, a bylo zle, jakmile jsem dobře neodpověděl. Cítil jsem to jako křivdu, do školy jsem přece ještě nepatřil.“³⁴³ Stejně nekompromisním byl také Josef Foerster, který byl hudebním pedagogem: „přeslechl-li jsem jeho příchod a viděl-li mě u klavíru, dal si pravidelně zahrát, a tu končila moje nedobrovolná produkce výtkami, upozorněním na různé chyby, nepřesnost rytmu nebo nedodržení znamének. Někdy bylo slyšet i plesnutí přes ruku ...“³⁴⁴ vzpomíná na nepříjemné okamžiky pozdější významný hudebník Josef Bohuslav Foerster. Abychom tuto kapitolu uzavřeli v odlehčeném tónu, citujme na závěr tématu z paměti Karla Viky, kterého zkoušel otec z vědomostí z přírodopisu při pracovní cestě do Prahy na nákup materiálu: „Tatínek zkoušel mé vědomosti dotazem, jak se ti brouci jmenují, a já ochotně vysvětlil, že to nejsou brouci, nýbrž ploštice, dokonce jsem myslím řekl ploštice krvavá a tatík to schválil prohlášením, že to je pěkný neřád.“³⁴⁵

Už z rozsahu této kapitoly je evidentní, že vzdělání byla oblast výchovy, kterou si otec převážně nárokoval. Rozhodoval o výběru školy, předával vědomosti a dokonce zabezpečoval i praktickou stránku věci a podle svých možností zaopatřil studenta hmotně. Většina otců chtěla, aby se jejich potomci vzdělávali, a pro nemalou část bylo vzdělání jasnou prioritou. V mnoha případech se sám otec snažil děti učit. Nejčastějším nástrojem pro takovéto působení byla četba jím vybraných titulů. Konečné rozhodnutí o budoucí studijní cestě

³⁴² STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. Praha, 1940, s. 275.

³⁴³ ZRZAVÝ, Jan. *Jan Zrzavý vzpomíná: Na dětství, domov a mladá léta*. Praha, 1971, s. 15.

³⁴⁴ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 117 – 118.

³⁴⁵ VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 106.

potomka bylo na otci, ale již v devatenáctém století, jak dokládá memoárová literatura, najdeme otce respektujícího přání syna či dcery nebo alespoň přístupného diskuzi.

2. 6. „A byl jsem taky na to hrdý, že tatínek je rychtářem.“³⁴⁶

Otec vzor

Tato kapitola se bude zabývat hodnocením otce z pohledu pisatelů pamětí a hledat otcovské vzory. Mnoho z našich autorů sepsalo přímo vzpomínky výhradně na otce. V těchto případech je evidentní, že byl pro syna nebo dceru otec obdivuhodný člověk a hodnotí ho veskrze pozitivně. Je zřejmé, že pro tyto pisatele byl otec vzorem, ale oni o něm píšou spíše než ve vztahu k sobě, v rámci jeho profesních a společenských úspěchů. Setkáme se s velkým množstvím hodnocení kladných stránek otcova charakteru, ale ty se netýkají otcovství a vztahu k dětem. Málokdo z těchto pamětníků napíše přímo „otec mi byl vzorem, protože ...“, i když je jasné, že pro většinu z nich vzorem byl, jen jeho kvality nezmínili v osobním kontextu. I díky tomu je kapitola o otci jako životním vzoru méně rozsáhlá než předešlé a částečně se překrývá s kapitolou *Otec laskavý a otec přátelský* věnující se kladným stránkám otcovy role.

Odborníci tvrdí, že vztah otec – dítě je silnější ve vazbě otec – syn a mnohem více se tímto spojením zabývají, mezi nimi především L. Zoja ve své knize *Soumrak otců*. Pro syna je jistě důležité mít vzor v rodině a tato práce bere Zojovy názory v potaz, nicméně prioritou zůstávají informace načerpané z pramenů. A až z nich poznáme, zda vůbec můžeme s těmito teoriemi v dlouhém devatenáctém století pracovat.

Elizabeth Badinter se dlouhodobě zabývala maskulinitou a v jejím rámci i otcovstvím. Stesk po otci – tak pojmenovává Badinter situaci v městských rodinách, která nastala s příchodem industriální společnosti od poloviny devatenáctého století, kdy otec odcházel za prací z domu, čímž v prostředí rodiny postupně vyklízel po staletí držené pozice. Ceněné

---

³⁴⁶ DĚDINA, František. *Když si náš tatínek maminku bral...* Praha. 1942, s. 23.

otcovské vlastnosti doznaly změn: „*Fyzickou sílu a čest nahradil úspěch, peníze a oceňovaná práce, které ospravedlňují otcovo vzdalování.*“³⁴⁷ Dospívající syn hledá životní vzor, ale nenachází ho tam, kde přirozeně dříve býval – v osobě otce.

Zoja k této problematice přistupuje svým typicky nemoderním způsobem, což nevede k nalezení žádné nové cesty. Konstatováním toho, že je původní patriarchální role otce mrtvá a nic ji nedokáže nahradit, neotvírá žádnou alternativu do budoucnosti. Použitelná zůstává teorie otcovského paradoxu. Italský psychoanalytik tak označuje zvláštní dvojí kritiku, které syn podrobuje svého otce. V první řadě se má otec chovat k synovi dobře, láskyplně a spravedlivě, ale ve společnosti by se měl chovat podle zákonů síly. Stručně řečeno, syn nerad vidí svého otce poníženého někým jiným, byť by byl objektivně v právu. V tomto je synovo očekávání na otce mnohem přísnější než na matku.³⁴⁸ I v tomto případě však stojí dcery opět mimo Zojův okruh zájmu.

Pozastavme se nyní nad tím, jak byli otcové v námi zkoumaných pramenech hodnoceni ve vztahu k osobě potomka. Autoři vzpomínají, čím pro ně byl otec výjimečný, a pokouší se vyzdvihnout to, co na něm oni sami nejvíce obdivovali. Jedním z takových typických příkladů může být věta, kterou Josef Šusta napsal ve svých pamětech: „*V dlouhém životě jsem poznal mnoho lidí v jejich pravé bytosti, [...] Ale zřídka jsem se tu setkal s tak ryzím souzvukem ušlechtilých rysů jako u svého otce.*“³⁴⁹ Tento úryvek hovoří sám za sebe: Šusta choval k otci bezmezný obdiv a přiznával jeho přínos pro svůj osobní charakter. Stejně vyznívá i oslavná pasáž z *Upomínek* Karoliny Světlé: „*Nemluví ze mne nikterak láska jen dětská, nýbrž svaté přesvědčení, pakli pravím, že byl otec můj nejlepší a nejláskavější člověk, jehož kdy jsem seznala.*“³⁵⁰ I Arnošt Kolman píše, že si otce vážil „*jako nikoho na světě.*“³⁵¹

Vedle tohoto trojlístku ryze pochvalných názorů na tatínka, bychom našli i několik rozporuplných hodnocení tak jako v případě J. S. Machara: „*Názor jeho na svět, lidi a vlastní osud byl až přehnaně optimistický. Tolikrát zklamán lidmi, věřil přece zas nanovo každému a v každého. [...] Kus dítěte bylo v tom obřím těle ...*“³⁵² Pocit hraničící s despektem pak můžeme získat z částí textu Václava Kaplického, kde se pokouší pojmenovat rysy otcovy povahy: „*Já se na něj pamatuji jen jako na člověka uzavřeného, nespolečenského, někdy dost*

³⁴⁷ BADINTEROVÁ, Elisabeth. *XY: O mužské identitě*. Praha a Litomyšl, 2005, s. 88.

³⁴⁸ ZOJA, Luigi. *Soumrak otců. Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha, 2005, s. 17.

³⁴⁹ ŠUSTA, Josef. *Léta dětství a jinošství: vzpomínky I*. Praha, 1947, s. 53.

³⁵⁰ SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931, s. 84.

³⁵¹ KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 20.

³⁵² MACHAR, J. S. *Konfese literáta*. Praha, 1984, s. 27.

kousavého.³⁵³ A o několik stránek dál přidává: „*V mých vzpomínkách přívlastek ‘veselý’ nikdy nestál vedle jména mého otce.*“³⁵⁴ Kaplický se snaží najít vysvětlení lhostejného otcova přístupu k životu, když bez shovívavosti píše: „*Vždyť celý jeho život byl jen živořením bez jakékoli činnosti, bez vyhlídky do budoucnosti, vždy na někom závislý. [...] Jak mohl být veselým člověk, jehož celý život byl zpackán?*“³⁵⁵ A otevřeně přiznává, že byly situace, kdy se za otce styděl. Nemohl se svým otcem chlubit tak, jako to dělali jeho kamarádi. V memoárech po letech nachází jisté smíření a pochopení pro jeho komplikovanou osobnost: „*Dávno jsem mu už všechno odpustil, neboť odpouštět nešťastným lidem je přirozené, avšak teprve teď, když jsem stár, otci dobře rozumím a rád bych jej poprosil za odpuštění. Otec byl na celém světě zcela sám, žil vedle nás, nikoli s námi, neměl příbuzné a neměl kamaráda. [...] Samota, závislost, fyzická neschopnost – to byl osud mého otce.*“³⁵⁶

I Ignát Herrmann³⁵⁷ se za svého otce někdy styděl. V jedné z kapitol své vzpomínkové sbírky *Blednoucí obrázky* popisuje, jak bylo otcovo jméno vyvoláváno obecním bubeníkem na náměstí. Herrmannův otec chtěl přispět do nuzného rodinného rozpočtu a za úplatek nechal na své jméno veřejně vyvolat cizí dluhy.³⁵⁸ Nakolik Ignát kladl otci za vinu rodinnou bídu, nevíme, ale přes laskavý ráz knihy prosvítají vzpomínky na dětství provázené hladem a hmotným nedostatkem. Z odborného hlediska bychom zde našli i známky „otcovského paradoxu“, jak jej popisuje Luigi Zoja. A můžeme tak i u Herrmanna cítit jakési zahanbení z otcových neúspěchů, ještě zvýrazněných velkými úspěchy dědečkovými.³⁵⁹

Ze vzpomínek Alice Masarykové jasně vyplývá, že si otce velmi vážila a ctila ho, ale neodpustí si uvést drobný osobitý rys svého postoje k němu: „*Mezi otcem a mnou byl otevřený vztah. Neměla jsem ráda devótní způsob, s kterým k němu někteří přátelé přistupovali, a tak jsem někdy až příliš hájila svou myšlenkovou nezávislost – domnívala jsem se, že tím chráním otce před pochlebováním.*“³⁶⁰ Chtěla jeho ryzí charakter uchránit před špatným vlivem lichotek.

Mnohem méně kriticky posuzovala otce Olga Scheinpflugová. Po časně smrti matky k němu přilnula ještě více a zahrnula ho bezmezným obdivem: „*Probírka lidí, kteří prošli*

---

³⁵³ KAPLICKÝ, Václav. *Hrst vzpomínek z mládí*. Praha, 1988, s. 14 – 15.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 18.

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ Tamtéž.

³⁵⁷ Ignát Herrmann (1854 – 1935), český spisovatel, humorista a redaktor, proslavil se povídkami a romány z pražského prostředí.

³⁵⁸ HERRMANN, Ignát. *Blednoucí obrázky*. Praha, 1960, s. 110.

³⁵⁹ Jan Hostivít Pospíšil (1785 – 1868), český tiskař, nakladatel a knihkupec působící ve východních Čechách, dědeček spisovatele Ignáta Herrmanna.

³⁶⁰ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 68.

okolo mého života, jen potvrdila nebo ještě zdůraznila jeho vlastnosti, a čím více se mi život jeví jako těžký úkol, tím jasněji vidím, jak v něm můj otec obstál.“³⁶¹ I v těchto pasážích je patrný hereččin promyšlený způsob interpretace, díky kterému ztrácí její vzpomínky výpovědní hodnotu: „*Přemýšlím-li o něm dnes, o tom laskavém rádci, který u mne sedával až do konce svého života jako nejbližší přítel, mladý svým zájmem o světové dění, marně se na něm snažím najít aspoň jedinou chybu, slabost nebo malichernost. Neměl ji a přece neztratil nic na lidskosti.*“³⁶² Na jiném místě pak přiznává, jak moc ovlivnil její představu ideálního muže.³⁶³ Znamená to, že představoval otec pro syna vzor pro vlastní mužskou identitu a pro dceru byl měřítkem budoucího partnera?

Posledním okruhem, který spadá do této kapitoly, je přiznání pamětníků ke zděděným vlastnostem po otci. K tomuto tématu se jich vyjadřuje překvapivě málo. Jediným pamětníkem, který nepopírá stejné projevy chování jako měl otec, je Arnošt Kolman, když mluví o své intelektuální panovačnosti: „*Tuto nesnášenlivost k cizím názorům, zejména ideologickým, jsem zřejmě zdědil po něm, a navíc jsem ji dlouho ospravedlňoval jako ‘zásadovost’.*“³⁶⁴ O zděděných vlastnostech mluví i Světlá, ale v souvislosti se svou sestrou: „*Žila v muži tom vzácném duše takřka ženská, plná vřelého hlubokého citu a svaté čistoty. Sestra moje ji zdědila s vychovatelským jeho nadáním, s jeho trpělivostí a shovívavostí k dětem, s jeho podivuhodným uměním vniknouti do myslí mladých a na ně blahodárně působiti, což ostatně svými pracemi dostatečně dokázala.*“³⁶⁵ Bohužel nikdo jiný se této otázce nevěnuje, a proto můžeme jen stěží činit obecné závěry.

Tato část práce se od těch předcházejících odlišuje mírou nadhledu pamětníků. Jednotlivé fragmenty vzpomínek na konkrétní události z dětství jsou snáze zachytitelné, protože hodnotící stanovisko v těchto případech se nemusí vždy dostat na povrch. V této kapitole jsme se snažili nalézt pamětnická hodnocení osobnosti otce vytvořená s odstupem času. Bohužel málo pisatelů paměti se pokusilo o tento kriticky komplexní náhled ve vztahu k sobě. Memoárové knihy se hemží oslavnými charakteristikami úspěšných mužů – otců, ale jen málokdo uvede tatínka přímo jako svůj vzor.

---

³⁶¹ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. Praha, 1994, s. 11.

³⁶² Tamtéž, s. 15.

³⁶³ Tamtéž, s. 45.

³⁶⁴ KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 21.

³⁶⁵ SVĚTLÁ, Karolína. *Upomínky*. Praha, 1931, s. 88.

2.7. „Žil velmi střídme, ale na své rodině nikdy nešetřil ...“³⁶⁶

Otec živitel

Jedna z významných funkcí rodiny přetrvávající po celá staletí byla funkce ekonomická.³⁶⁷ Rodina fungovala jako jednotka starající se o své členy po hmotné stránce. Hlavou rodiny byl otec a od něj se očekávalo, že rodinu zabezpečí.³⁶⁸ Rozhodnutí ve finančních záležitostech spočívala na něm a on byl tím, kdo zajišťoval největší (často jedinou) část příjmu.

Nyní se pokusíme nalézt odpovědi na některé otázky: Jak pamětníci reflektují stav rodinného rozpočtu, potažmo jak hodnotí otce jako živitele? Pociťovali v dětství hmotné nedostatky? A kolik z nich otevřeně píše o otcově selhání v tomto směru?

*„Tatínek nikdy nebyl zvláštním oceňovatelem příjmů větších, než potřeboval k uhájení své existence. [...] Byla to maminka, která měla větší smysl pro zlepšení hmotných poměrů rodiny, a když došla nová a zlepšená nabídka, domlouvala mu, aby místo přijal,“*³⁶⁹ píše Otakar Dvořák ve své knize o otci. Vzápětí však dodává, že blaho rodiny bylo pro Antonína Dvořáka na prvním místě. Podobnou zkušenost s tatínkem živitelem-umělcem má i Jiří Mucha, jenž se také zmiňuje o otcově nechtí upřednostňovat nabídky s dobrým honorářem.³⁷⁰ Tyto dva příklady jsou však pouze částí celkového spektra, protože jde

³⁶⁶ DVORÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák*. Příbram, 2004, s. 45.

³⁶⁷ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha a Litomyšl, 2006, s. 147.

³⁶⁸ LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie – BEZECNÝ, Zdeněk – JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století, 2. díl: Život všední i sváteční*. Pardubice, 2005, s. 57.

³⁶⁹ MUCHA, Jiří. *Alfons Mucha*. Praha, 1982, s. 19.

³⁷⁰ Tamtéž, s. 382.

o specifickou profesi umělce, kde je výdělek nárazový a pro mnoho dalších našich tatínků nepředstavitelný.

V souvislosti s penězi se v pamětech nejčastěji objevují vzpomínky na neustálé šetření. Mnoho pamětníků hovoří o hmotné nouzi a nedostatku, přičemž neopomenou zmínit otcův těžký úděl: „*Ten čas bylo hrozně zle, byla hrozná drahota. Otec nás, ubohej, túze těžko živil,*“³⁷¹ píše Antonie Kavalírová³⁷² svým svérázným jazykem a o několik stran dále dodává: „*Moje ubohý, dobrý Rodiče nás pět Dítěk túze těžko živil. Bylo to nejhorší v 13tym Roce, dyž byla ta krutá bitva u Lipska. Byla jsem stará asi 12 Roků a cítila sem těžký zdychání mých dobrých Rodičů, dyž malý Děti chtěly jíst a oni ubohý, nic nemněli.*“³⁷³ Podobně si ve svých memoárech povzdychla Ela Švabinská: „*Zápas s financemi, to odvěké mučidlo, ten dravý příboj, který na svých vlnách odnášel tak mnohou radost ...*“³⁷⁴ A s nedostatkem peněz bojovala vedle jiných i rodina Aloise Rašína, který na tuto nepříjemnou skutečnost často vzpomíná.³⁷⁵

Všichni výše uvedení si však ve výsledku na otcův postoj v této otázce nestěžují. Jinak tomu je například u malíře Josefa Lady: „*Můj otec byl hodný člověk, pracovitý a šetrný, ale právě jeho šetrnost bývala někdy poněkud přehnaná a nemístná. Neraď mi dal třeba několik krejcarů na loutková představení. Takových otců bývalo u nás ostatně víc a brumlavé ‘Potřebuješ strkat komediantům peníze do krtánů‘ slýchávalo u nás mnoho dětí.*“³⁷⁶ A i Karel Vika seznamuje čtenáře s konkrétní příhodou, kdy mu otcova přehnaná šetrnost byla proti mysli. Ten chtěl, aby syn chodil do měšťanky v Nymburce ze Sadské pěšky místo jízdy vlakem, za který se muselo platit. K tomuto nápadu ho inspirovala rodina synova spolužáka, která na tom byla po finanční stránce ještě hůře. Karel Vika k tomu píše: „*I na mne ostatně začal po zjištění té věci tatík, že budu také chodit pěšky, ale maminka tomu zabránila s resolutností u ní jinak nebývalou. Je to do Nymburka ze Sadské pěšky půldruhé hodiny, z našeho konce města o čtvrt hodiny víc; chodit za sedm krejcarů denně tam i zpět tři hodiny pěšky, bylo jistě strašné. Ale byl tenkrát těžší život než dnes, ba jistě, aspoň třikrát těžší, rád bych viděl dnes i velmi chudého tatíka, který by pro tři a půl pekařské housky nechal trmácet*

³⁷¹ KAVALÍROVÁ, Antonie. *Paměti babičky Kavalírové*. Praha, 1947, s. 23.

³⁷² Antonie Kavalírová (1804 – 1879) byla manželkou Františka Kavalíra, zakladatele sázavských skláren Kavalír. Paměti sepsala na žádost svých dětí někdy okolo r. 1860.

³⁷³ Tamtéž, s. 25.

³⁷⁴ ŠVABINSKÁ, Ela. *Vzpomínky z mládí*. Praha 1960, s. 80.

³⁷⁵ RAŠÍN, Ladislav (ed.). *Paměti Dr. Aloise Rašína*. Brno, 1994, s. 60.

³⁷⁶ LADA, Josef. *Kronika mého života*. Praha, 1974, s. 30.

*své dítě tříhodinovou chůzí do školy a ze školy.*³⁷⁷ Viku otcova šetrnost opravdu trápila a vrací se k ní i v jiných částech svých pamětí: „... každé vedlejší a zbytečné vydání se u nás považovalo vždycky za smrtelný hřích ...“³⁷⁸

Básník Vítězslav Nezval nachází v této otázce smířlivější slova, když konstatuje: „*Nebylo na vyhazování, a přece jsem se neměl nikdy v životě tak dobře jako v dětství.*“³⁷⁹ Zda Nezvala rodinná finanční situace opravdu netrápila, nebo ji jen s odstupem času přehlédl, nevíme. Tento úryvek je dobrým příkladem, který může podporovat teorii o obvyklé idealizaci dětství.

Svérázným způsobem se rozhodl řešit neutěšenou situaci v rodině otec Ignáta Herrmanna. Rozhodl se, že již dál nesnese politický útlak a neshody s tchánem, a jeho „svobodomilná“ povaha se vzhledla v životě za oceánem v Americe. Uvěřil všem fantastickým zprávám o tamějším bohatém a svobodném životě, prodal dům, rozloučil se s příbuznými a s vědomím, že se nikdy nevrátí, odjel s rodinou 8. března 1851 z Hradce. Po dlouhé a náročné cestě, během které se jim narodilo další dítě, dorazili do Texasu, kde chtěl začít nový život. Ale změnit prérii v ornou půdu se ukázalo být těžší, než si myslel. Dětem se v nové zemi líbilo, avšak jeho žena zde více a více chřadla. Její nemoc propukla natolik, že i doktor Františku Herrmannovi doporučil návrat domů, neboť nemoc jeho ženy není tělesná, ale duševní. A opravdu, jakmile začal vše chystat k návratu do vlasti, žena se uzdravila a mohli absolvovat cestu zpět do Hradce. Téměř vyčítavým tónem komentuje Herrmann otcovo snažení: „*Po těch nezdařených pokusech otcových, aby se zakotvil pevnou nohou na sáhu půdy, po těch výpravách za štěstím, kdy se navrátil jen s troskami starého otrískaného nábytku v rodné hnízdo, nyní tak studené a jako prázdné – po všem tom byl kus masa u nás zjevem vzácným, převzácným*“³⁸⁰ Hlad a strádání bylo zřejmě stálým průvodcem dětství malého Ignáta Herrmanna.

Pamětníci oceňovali, když se otec snažil rodinu zaopatřit a i když se mu to nedařilo, většinou mu nevyčítali selhání. Něco jiného bylo, pokud se otec ukázal být přímo nezodpovědným v otázce hmotného zabezpečení rodiny. Ve zkoumaném vzorku pramenů se setkáme se třemi případy a žádný z nich neobstojí před přísnou pisatelovou kritikou. Všichni tři nezodpovědní otcové mají jednu zásadní věc společnou – podlehlí alkoholismu.

---

³⁷⁷ VIKÁ, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 53.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 111-112.

³⁷⁹ NEZVAL, Vítězslav. *Z mého života*. Praha, 1959, s. 26.

³⁸⁰ HERRMANN, Ignát. *Blednoucí obrázky*. Praha, 1960, s. 103.

O násilnické povaze otce Josefa Rezlera již byla řeč. Jeho syn vzpomíná, že byl velký pijan a hrubián, který to málo, co vydělal, propil. Když si pak mladý Josef začal přivydělávat, vyžadoval po něm otec i část jeho výplaty: „Protože mě pak trápil můj ubohý zevnějšek, vstával jsem ráno o třetí a tahal do poledne paňmámám vodu, přičemž jsem si vydělal 60 – 80 krejcarů. Z toho polovici jsem musel dát pokaždé otci na kořalku, ale rád jsem udělal matce radost, a z ostatního jsem si tu a tam koupil nějaký ten hadřík.“³⁸¹ V rodině Rezlerů otec jako živitel selhal a jeho místo byla nucena zastat již tak dost zkoušená matka: „Otec byl notorický pijan, nedával matce – leda rány, které snášela s onou tupou, zvláštní trpělivostí, jaké se budou obdivovat sebevědomé ženy budoucna a jež tak charakterisuje tyto staré typy manželek. Sama se musila starat o všechno – a jak to činila? Pracovala na poli, v továrně, byla prادلenou, ba, bylo-li nejhůře, nemohla-li dostat práci, sbírala brambory, aby nás uživila, ona, žena, zatím co se muž povaloval po krčmách ...“³⁸² Čtenáři paměti by se mohlo zdát, že to v rodině mladého Josefa Rezlera už nemůže být horší, nicméně po otcově předčasném skonu při epidemii cholery se problémy ještě prohloubily.

Jistou podobnost můžeme spatřovat v případě otce Františka Haise, který byl také náruživý alkoholik a po nocích hýřil se svými kumpány. Po dlouhodobých hádkách a nespárech se Ignác Hais³⁸³ rozhodl trávit v domácnosti co nejméně času. Řekl manželce, ať mu již nechytá ani jídlo, že se bude stravovat v hospodě. Velmi se rozhádal také se synem a vrcholu jejich neshody dosáhly, když mladý František skončil v práci: „Ženo, ten kluk ať mně nechodí přes prah, nebo co stojí a leží, všechno rozmlátím a pudu od tebe, a tiskařem také nebude, já ho všade zničím,‘ oblekl se, odešel, matka šla pak do Jirchář k své sestře a se strejcem to vyjednala a hned jsem byl přijatý.“³⁸⁴ Od té doby žil František Hais u příbuzných a bylo mu tam podle jeho slov lépe.

Třetím velmi nezodpovědným tatínkem – živitelem objevujícím se v pramenech použitých v této práci je otec Antonína Balabána. „Neblahý vliv na něho mělo společenské prostředí v Olešné. Kamarádi, kteří ho strhovali do hospody a ke kartám. Tam někdy v nestřežené chvíli poslední halěř utratil.“³⁸⁵ I on měl sklony k alkoholismu a nepříznivě navíc zasáhla tragédie, která rodinu postihla. Syn Václav, ke kterému otec zvlášť přilnul, zemřel na

---

³⁸¹ REZLER, Josef a dcera. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha, 1950, s. 19.

³⁸² Tamtéž, s. 20.

³⁸³ Ignác Hais (nar. 1795), otec Františka Haise, pracoval v tiskařské dílně.

³⁸⁴ HAIS, František. *Vzpomínky pražského písničkáře: 1818 – 1897*. Praha, 1985, s. 56.

³⁸⁵ BALABÁN, Antonín. *Mé vzpomínky: Život evangelického faráře*. Heršpice, 1993, s. 31.

zánět mozkových blan v pouhých pěti letech. Otec se rodině po této události ještě víc uzavřel a pití se stalo náplastí na jeho bolest.

Většina tatíků však cítila zodpovědnost vůči rodině velmi silně. Snažili se své děti zabezpečit, jak jim síly a schopnosti umožňovaly. Častou starostí otce bylo zaopatření dcery věnem. Marie Strettiová uvádí: „*Nejednou povzdechl tatínek: 'Jen aby mi dal Bůh tak dlouho zdraví, než naspořím tolik, abyste ty i Jarča byly zabezpečeny, i kdybyste se nevдалy.*“³⁸⁶

Výživa rodiny ležela z velké části na bedrech otce. Jeho povinností bylo uživit své potomky a postarat se o manželku. Mnoho pamětníků uvádí ve svých knihách příklady neustálého šetření. Otec byl často tím, který je k šetrnosti nabádal. Do jeho kompetence spadalo rozhodování o rodinných financích. Přesto je většina těchto pasáží pouhým konstatováním bez vyčítavého tónu. Důvody můžeme spatřovat v dětském pohledu na věc a v již zmíněné idealizaci dětství. Děti nesoudí, proto je informací o špatném nebo dobrém finančním stavu rodiny málo. Zvyknou si na podmínky, v nichž vyrůstají a hodnotí je, jen když mají s čím srovnávat. Navzdory několika málo nezodpovědným otcům ze zkoumaných memoárů můžeme dojít k závěru, že většina otců brala svou roli živitele rodiny velice vážně a pro mnoho z nich byla prioritou.

---

³⁸⁶ STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. Praha, 1940, s. 333 – 334.

2.8. „*O Štědrém večeru byl tatínek vždycky doma [...] a bylo to krásné ve skutečnosti i ve vzpomínkách.*“³⁸⁷

Otec a rodinný život

Role otce v rámci rodinného života byly různorodé. Na následujících stranách se pokusíme zachytit život rodiny s důrazem na osobu otce. Obecně můžeme konstatovat, že zkoumané prameny daly poměrně málo podnětů k této otázce, nicméně některé z nich byly natolik důležité a osobité, že nemohou být opomenuty. Tato kapitola si neklade za cíl zaznamenat chování otců v rodině komplexně, pouze nastiňuje některé aspekty a poskytuje náměty k dalšímu výzkumu.

Znovu je nutné připomenout koncept rozdělení sociálních sfér v dlouhém devatenáctém století na veřejnou – mužskou a soukromou – ženskou. Jak již bylo řečeno, doménou ženy – matky byla domácnost a péče o děti, muž naopak reprezentoval rodinu navenek a měl zabezpečit všechny její členy. Jaký vliv mělo toto rozdělení na každodenní život rodiny? Velká část otců trávila většinu dne prací mimo domácnost. Co ale dělal otec ve zbytku času, který trávil doma s rodinou po práci, nebo ve volných dnech? Mnoho z jeho domácích činností již bylo zmíněno v předcházejících kapitolách, ale stále jsou tu jiné projevy otcova chování doma, které dotváří jeho obraz v rámci rodinných vztahů. Některé z těchto projevů pamětníci zaznamenali a právě jim se věnují následující řádky.

Nejprve poukažme na konkrétní hodnocení rodinného rozdělení sfér v té nejjobecnější rovině, které memoáry použité v této práci poskytují. Jak otec dělil svůj čas mezi práci a rodinu, přibližuje Alois Rašín: „*Otec byl povaha politická, čímž chci říci, že mu nestačila*

---

³⁸⁷ VÍKA, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929, s. 195.

péče o rodinu, nýbrž že s velikou intenzitou zabýval se společenskými veřejnými věcmi, ať již to byly obecní, odborové, hospodářské, okresní, zemské nebo říšské záležitosti.“³⁸⁸ K otcově práci měla mít celá rodina úctu. Když on usoudil, že je důležitější trávit veškerý čas prací, všichni toto rozhodnutí respektovali. Z dnešního hlediska se předobraz ideálního otce proměnil směrem k rodině – správný otec by měl rozdělit svůj čas rovnoměrně mezi pracovní povinnosti a své nejbližší.

V devatenáctém století byla ale situace odlišná. Otec měl mít především dostatek času a klidu na své záležitosti a zbytek rodiny mu vytvářel vhodné podmínky. Důležitou roli v těchto případech často sehrála matka. Josef Šusta například píše: „*Matka dovedla od něho ovšem oddalovati většinu drobných všedních starostí, a snažila se, aby chom ani my děti neztěžovali příliš oddech, který otci v rodinném kruhu vskutku nebyl příliš hojně vyměřen. Neboť posnídáv velmi záhy s matkou, odcházel z domu často dříve, než jsme se my ustrojili, a vracel se těsně před obědem; po něm následovala jen půlhodinová siesta. Z odpolední roboty přicházel zase až k večeři ...*“³⁸⁹

Vedle jiných byli však i takoví tatínci, kteří brali své závazky zodpovědně, a rodina stála na předním místě. Nejvýstižněji se v tomto směru jeví poznámka Otakara Dvořáka: „*Tatínek nijak neholdoval okázalostem a přes rostoucí světový věhlas věnoval veškeré svoje úsilí práci a rodině.*“³⁹⁰

Otec měl rodinu zaštiťovat, mělo na něj být spolehnutí. Byl zásadním činitelem při styku rodiny s okolním světem. Jak to ale vypadalo, když mu jeho přirozené vlastnosti neumožňovaly plnit tuto očekávanou roli? Ve zkoumaných pramenech najdeme jedinou zmínku autora na toto téma. Jde o Antonína Balabána, který o otci píše: „*... byl slabé, lekávé povahy. Nerad něco důležitého vyjednával. Říkával: ‘Mámo, běž tam, zaříd’ to, ty to lépe umíš.‘ Tak celé vedení a řízení hospodářství i rodiny musela převzít na sebe maminka a držet to v rukou.*“³⁹¹ Ve vůdčí roli musel někdo otce zastoupit, v tomto případě to byla matka.

Většina aspektů všedního života rodiny, o kterých bylo možné najít informace v námi zkoumaných memoárech, byla již zmíněna v předcházejících kapitolách. Najdeme však několik dosud neuvedených, které také určují a posuzují otcovu roli v rodinném kruhu a právě těm se nyní budeme věnovat.

---

³⁸⁸ RAŠÍN, Ladislav (ed.). *Paměti Dr. Aloise Rašína*. Brno, 1994, s. 54.

³⁸⁹ ŠUSTA, Josef. *Léta dětství a jinošství: vzpomínky I*. Praha, 1947, s. 73.

³⁹⁰ DVOŘÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák*. Příbram, 2004, s. 17.

³⁹¹ BALABÁN, Antonín. *Mé vzpomínky: Život evangelického faráře*. Heršpice, 1993, s. 31.

Mezi tyto aspekty patří například oslovování otce. V padesáti pramenech se nachází jediná konkrétní poznámka. Jde o větu ze vzpomínek Arnošta Kolmana, který uvádí, že rodiče oslovoval „*po francouzsku papá a mamá, nebo po česku tatínku a maminko.*“³⁹² Ve zbývajících pramenech nikdo přímo nemluví o způsobu oslovování v dětství, ale když o otci autoři píší s odstupem, nazývají ho běžným otec nebo něžněji tatínek. Od tohoto modelu se odklání Karel Vika, který používá familiárního slova tatík. Vykání rodičům bylo po celé dlouhé devatenácté století běžné³⁹³ a tuto skutečnost zkoumané prameny potvrdily.

Také stolování bylo často svázáno pravidly a každý člen rodiny v něm hrál svou roli, přičemž právě v tuto chvíli se často vše točilo okolo osoby otce. Hlava rodiny seděla vždy v čele stolu a měla nárok na nejlepší porce pokrmu. Servírováno bylo otci jako prvnímu, pak teprve přišly na řadu děti a na úplný konec matka.³⁹⁴ Tuto běžnou normu potvrzuje například popis stolování v rodině u Foersterů: „*Při jídle bylo ticho. Tatínek četl noviny, maminka se občas něco zeptala, tu a tam proneseno několik vět německy, o věcech, jež nebyly určeny nám dětem. Tatínek u stolu předsedal, po jeho pravici sedávala maminka, po levici vždycky nejmladší člen rodiny. Ten také obdržel lepší sousto, připravené občas tatínkovi. Stůl byl pokrýván ubrusem, každý měl své nářadí a každé z dětí svůj týden, kdy musilo prostírat a přinést vodu. U stolu čekali jsme stojíce. Když vstoupil tatínek, pomodlil se ten, kdo prostíral, hlasitě a ostatní mlčky. Maminka přála ‘dobré chutnání’ – a usedlo se.*“³⁹⁵

Nepříjemným vybočením z každodenního rytmu života bylo stěhování. Šlo o poměrně běžnou záležitost, protože rodina následovala otce, který musel jít za zaměstnáním podle potřeby. Vedle rodiny Brožových, kteří jako kočovní herci neměli vlastně žádné stálé bydliště, se setkáme s mnoha jinými případy. Na útrapy spojené s přesunem do nové lokality vzpomínají například František Hais, František Dědina, Josef Rezler nebo Antonie Kavalírová. Příznačně působí povzdech Ely Švabinské: „*Brzy však opouštíme Olomouc; tatínek je opět přeložen. Zase to hrozné stěhování, zase to ‘harcování’.*“³⁹⁶ V té době jen těžko představitelný lán cesty musely urazit za novým domovem za oceánem rodiny Ignáta Herrmann a Otakara Dvořáka.

---

³⁹² KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005, s. 19.

³⁹³ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha a Litomyšl, 2006, s. 151.

³⁹⁴ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha, 1999, s. 16.

³⁹⁵ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 116 – 117.

³⁹⁶ ŠVABINSKÁ, Ela. *Vzpomínky z mládí*. Praha 1960, s. 10.

Když každodenní rutinu vystřídal sváteční čas, chod domácnosti se často výrazně proměnil. V pamětech najdeme několik zmínek tohoto druhu. J. B. Foerster věnuje hodně pozornosti oslavám spojeným s otcovými jmeninami. Píše, že si všichni členové rodiny museli připravit gratulační veršičky a v předvečer slavnostního dne se vždy upekla bábovka: „*Ráno – v den svátku – vstávali jsme časněji. [...] Jakmile tatínek vstoupil do velkého pokoje, vešly jsme my děti, provázené maminkou a seřaděné podle stáří, nejdříve nejmenší, každé se svým přáním v rukou; [...] Tatínek usedl a vyslechl gratulanty. Poté byla zahájena produkce u klavíru, a opět začínal nejmladší. I ty důkazy naší nedostatečnosti, ale i nejlepší vůle a snahy byly vlídně přijaty; ulevilo se nám a radostně slavnostní nálada byla dovršena při společné snídani bábovkou.*“³⁹⁷ U Foersterů měly sváteční okamžiky svá pravidla stejně jako všechny ostatní dny a otec trval na jejich přesném dodržování.

Jiní pamětníci si připomenou vánoční atmosféru v rodinném kruhu. Vánoce byly v pamětech často reflektovaným tématem, ačkoliv jen málokdy o nich pisatel psal přímo v souvislosti s osobou otce. V několika případech tomu tak ale je. Například spisovatel Jan Neruda věnuje jednu ze svých mnoha drobných vzpomínkových povídek právě tomuto svátečnímu času a připomíná si společné chvíle s otcem při každoročním znovuožívání betlému.³⁹⁸ Podobný rituál spojený se zdobením stromku popisuje i Alice Masaryková: „*Otec chodil kolem nás, napravoval a pomáhal, když nitka někomu ne a ne držet, narovnával drátky na rampouších a ukazoval, jak se zlatí ořechy.*“³⁹⁹ Výmluvná je i citace z textu Karla Víky použitá v názvu této kapitoly.

Vedle těchto příjemných součástí rodinného života však najdeme v pramenech také příklady bolestnějších vzpomínek. Následující řádky věnujme neobvyklému soužití rodičů a pokřiveným rodinným vztahům zaznamenaným v memoárech.

Extrémním stavem bylo dětství strávené v nepřítomnosti obou rodičů, aniž by se jednalo o sirotka. Ve zkoumaném souboru pramenů je přítomen jediný případ, kdy je dítě vychovááno prarodiči namísto rodičů. O komplikovaných poměrech v rodině Josefa Váchala bude ještě řeč, v tuto chvíli postačí uvést, že jeho otec a matka žili nesezdáni odděleně a starost o výchovu svého jediného syna přenechali na stárnoucích prarodičích z otcovy strany. Ti se několikrát podle pisatelových slov snažili s nastalou situací bojovat. Váchal

---

³⁹⁷ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 118 – 119.

³⁹⁸ NERUDA, Jan. *Chtěl bych svítit lidstvu dál...: Pásmo života Jana Nerudy z jeho veršů a prosy*. Třebechovice pod Orebem, 1941, s. 23.

³⁹⁹ MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994, s. 60.

například píše: „*O jubilejní výstavě r. 1891 rozjela se babička se mnou do Prahy, kde v Holešovicích otec učiteloval a matka má byla ve službě. Rozhodnutí o této jízdě stalo se mezi dědem a babičkou asi ze dvou pohnutek: osobně domluvití mému otci, aby už konečně nenáviděné a jim vyhýbané zkoušce učitelské se podrobil, existenci svoji tím zlepšil a dle mínění poctivých duší moji mámu už konečně si vzal. Jednalo se též o to, aby jim starost o vnouče – třeba je měli rádi – odpadla.*“⁴⁰⁰ Každý z těchto pokusů o urovnání rodinných poměrů se minul účinkem a malý Josef zůstal v péči prarodičů až do svých čtrnácti let.

A v pramenech najdeme také další dva případy odloučených rodičů, v nichž se však o výchovu staral alespoň jeden z nich. Oba pocházejí ze samého sklonku dlouhého devatenáctého století. Rodiče Zuzany Švabinské⁴⁰¹ (narozené pod jménem Vejrychová) spolu po dlouholetých neshodách přestali žít v jejích jedenácti letech. Matka Anna Vejrychová se zamilovala do svého švagra Maxe Švabinského. Jako bezdětný k malé Zuzaně přilnul a vychovával ji. Po smrti obou jejích rodičů ji dokonce jako již dospělou ženu adoptoval a dal jí tak své příjmení.⁴⁰² Zuzana ale měla se svým vlastním otcem Rudolfem Vejrychem i po jeho odchodu ze společné domácnosti vřelý vztah a stýkali se velmi často až do jeho smrti.

Podobné domácí neshody mezi manželi panovaly i v rodině Vladimíra Hellmutha-Braunera,⁴⁰³ jehož rodiče se rozvedli krátce po konci první světové války, a on byl poslán na vychování k babičce.⁴⁰⁴

Zatímco manželské odloučení, nebo dokonce rozvod, byly i ke konci devatenáctého století stále menšinovým jevem, smrt jednoho z rodičů v době dětství pamětníka byla poměrně častá záležitost (více o tom v následující kapitole). V takových případech si často ovdovělý rodič našel nového partnera, jak to bylo například u Karla Scheinpfluga. Jeho důvody pro druhé manželství byly dle slov dcery Olgy čistě racionální: „*Když se otec jako vdovec oženil podruhé se svou vzdálenou staropanenskou příbuznou, bylo jasné, že si vybral ženu víc pro výchovu svých tří dětí než pro sebe.*“⁴⁰⁵ Jeho rozhodnutí se u Olgy setkalo s nepochopením: „*Když nám oznamoval, že se jede oženit až do Prahy, snažil se nevypadat*

---

⁴⁰⁰ VÁCHAL, Josef. *Paměti Josefa Váchala, dřevorytce*. Praha, 1995, s. 27.

⁴⁰¹ Zuzana Švabinská (1912 – 2004), dcera malíře Rudolfa Vejrycha (1882 – 1939) a nevlastní dcera malíře a grafika Maxe Švabinského, spolu se svým manželem se starala o životní dílo Švabinského.

⁴⁰² ŠVABINSKÁ, Zuzana. *Světla paměti*. Praha, 2002, s. 172.

⁴⁰³ Vladimír Hellmuth-Brauner (1910 – 1982), literární historik, publicista a diplomat. Byl pravnukem Františka Augusta Braunera a prasynovcem ak. malířky Zdenky Braunerové. Jako literární historik a potomek rodiny, která hrála důležitou roli v českém politickém a kulturním životě, se zaměřil zejména na shromažďování, studium a publikování korespondence Zdenky Braunerové s jejími příbuznými a přáteli. Jeho nejznámějším dílem je memoárová kniha *Paměti rodu*, 2000.

⁴⁰⁴ HELLMUTH-BRAUNER, Vladimír. *Paměti rodu*. Praha, 2000, s. 250 – 257.

⁴⁰⁵ SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. Praha, 1994, s. 13.

*provinile, aby ušetřil malému městu řeči a povídanou. Dva těžké roky mamčininy nemoci a víc než rok jeho vdovectví se nám zdály neodpuštělně krátké. Bylo to poprvé a naposled, co jsme ho v duchu i nahlas kritizovali ...*⁴⁰⁶ Přes počáteční neshody se nové rodinné uspořádání nakonec ujalo a Olga svou nevlastní maminku respektovala.

Tato kapitola zachycuje mozaiku aspektů rodinného života ve vztahu k osobě otce a přes její určitou roztržitost musí být obsažena v této práci. Otcovské role v rámci všedního i svátečního života, které nebyly dosud zmíněny v předcházejících kapitolách, pomáhají utvářet obraz otcovství v daném období. Zařazeny byly i zkušenosti pamětníků s nestandardním soužitím rodičů ve smyslu odloučení manželů, rozvodu, případně nového nevlastního rodiče. Základním konceptem rodinného života, který musíme mít přítom stále na paměti, je rozdělení společenských sfér mezi manželi, jež mělo zásadní význam pro každodenní chod domácnosti.

---

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 17.

2.9. „Když tatínek zemřel, všechno se rázem proměnilo.“⁴⁰⁷

Nepřítomný otec

Co se děje v případě, když otec v životě dítěte schází? Zoja i Badinter píše o nepřítomném otci hlavně ve smyslu jeho pracovní zaneprázdněnosti, jejímž důsledkem je podle nich nedostatek přirozených mužských vzorů. Nalezneme ale další dvě možné příčiny otcovy nepřítomnosti. Vedle pracovní vytíženosti se jedná o případy, kdy otec zemřel v útlém věku potomka. A krajní situací je nepřítomnost otce, který se svého dítěte zřekl a přenechal výchovu na někom jiném. Odloučení otce od dětí může mít velký vliv na mnoho aspektů jejich budoucího života. V předcházejících kapitolách jsme se věnovali otcovým rolím v životě dítěte a je zřejmé, že pokud nebyl nablízku, výchovu a formování malého jedince to zásadně ovlivnilo. Pokusme se nyní pozastavit nad tím, jak pamětníci reflektují tuto absenci otcovského elementu ve svém dětství.

Nejběžnějším důvodem otcovy nepřítomnosti v domácnosti bylo zaměstnání. Pisatelé paměti často vzpomínají na okamžiky bez otce. Například J. B. Foerster hodně píše o tatínkově vytíženosti. Josef Foerster se živil jako učitel hudby a pro vyšší výdělek musel dávat více hodin: „Život vyvíjel se zatím bez zvláštních otřesů. Charakterisovala jej klidná pravidelnost. Všedního dne návštěva školy, a to ráno i odpoledne: ráno po modlitbě, odpoledne po krátkém oddechu, kdy jsme na chvíli uviděli tatínka.“⁴⁰⁸ Foerster si ale uvědomoval, že to bylo pro užití rodiny nezbytné: „Tatínkovy příjmy byly nepatrné. Proto trávil celý čas mimo dům, dávaje soukromé hodiny. [...] Skrovný výnos své práce dával

⁴⁰⁷ NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život: Paměti a zápisky*. Praha, 1948, s. 74.

⁴⁰⁸ FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942, s. 22.

tatínek téměř celý na udržení domu a rodiny.⁴⁰⁹ Otcova zaneprázdněnost trápila i J. S. Machara, který si stýská, že otce ve svém útlém věku téměř neznal: „Seznámil jsem se se svým otcem vlastně hezky pozdě. Dávali mě spát, než otec přišel k večeři, a vstával jsem ráno, když už byl pryč. [...] Někdy jen na mžik jsem jej zahlédl, to bylo, když jsem přišel do mlýna za ním.“⁴¹⁰ A stejnou zkušenost měl i Vladimír Vondráček: „Mezi mnou a otcem byla vlastně propast dvou generací – 46 let. Vídali jsme se málo. Když jsem ráno odcházel z domova, otec ještě spal, a když se vracel domů, spal jsem už zase já. Trávili jsme spolu nedělní odpoledne a večer.“⁴¹¹ August Sedláček přiznává, že jeho výchovu několik let po narození vedla takřka jenom matka: „V prvních letech vychovávala mě matka skorem sama, protože otec jezdil po statcích, a když byl i doma, zanesen býval rozmanitou prací.“⁴¹²

Extrémní situace spojená s otcovou pracovní vytížeností nastala v rodině skladatele Antonína Dvořáka, který odjel na delší dobu do Spojených států amerických. Z počátku ho následovala jen manželka a nejstarší dcera a Dvořák si se zbytkem dětí pouze dopisoval. „Brzy po příjezdu následovaly mnohé a mnohé dopisy domů. Tatínek nám popisoval svoje hluboké dojmy z newyorských ulic, z přístavu Hoboken, jindy zase z Central Parku, líčil nám své poznatky z bližšího pozorování zámožných lodí, jindy zas psal o své práci na konzervatoři, o svých žácích, mezi nimiž nechybí ani černoši... Zkrátka, dopisy následovaly jeden za druhým a my jsem nemohli pochopit, kam se poděl tatínkův odpor ke psaní ...“⁴¹³ Nakonec Antonínu Dvořákovi milované děti tolik chyběly, že zařídil, aby za ním také přijely. Připomeňme, že v roce 1893 nešlo ani zdaleka o snadnou záležitost.

Časná smrt jednoho z rodičů byla vždy trýznivou a traumatickou zkušeností pro dětskou mysl a všichni pamětníci, kterých se to týká, na ni vzpomínají velmi bolestně a emotivně. Jeden z nejděsivějších výjevů popisujících otcovu smrt předkládá ve svých memoárech Josef Rezler. Když se jako mladý vrátil po několika dnech mimo domov do rodné chudinské čtvrti, zuřila zde epidemie cholery. Rezlera po příchodu domů vyděsila strašlivá scéna: „Leč i pro mne se tu naskytl hrozný pohled: čtyřletý bratr a šestiletá sestra leželi tu mrtví, otec byl odvezen do nemocnice, kde za půl hodiny zemřel!“⁴¹⁴ Nemoci byly častým důvodem předčasného skonu otce. Velmi emotivně až přízračně popisuje poslední rozloučení

---

⁴⁰⁹ Tamtéž, s. 128.

⁴¹⁰ MACHAR, J. S. *Konfese literáta*. Praha, 1984, s. 27.

⁴¹¹ VONDRÁČEK, Vladimír. *Lékař vzpomíná: 1895 – 1920*. Praha, 1978, s. 31.

⁴¹² SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha, 1997, s. 31.

⁴¹³ DVOŘÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák*. Příbram, 2004, s. 21 – 22.

⁴¹⁴ REZLER, Josef a dcera. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha, 1950, s. 26.

s tatínkem i J. S. Machar, který se jednoho dne také vracel domů: „*Cestou mě rozbolela hlava, domů jsem přišel v horečce. [...] V pokoji ležel otec. Padl jsem na postel a díval se na něho. Jako ve snách jsem viděl všechno. Matka plakala nad ním a nade mnou. Druhého dne slyšel jsem, že otec cosi ke mně mluví, ale nerozuměl jsem mu. Měl jsem horečku stále a fantazíroval jsem. Jednu chvíli jsem procitl a byl při vědomí: bylo ticho, zase takové intenzivní strašné ticho, otec prosil maminku, aby mu poslala pro červené víno, ‘na posilnění na poslední cestu’.* Víc nevím. Ráno jsem se probudil, zdrav najednou, čilý – můj otec byl vychladlou mrtvolou ...“⁴¹⁵ Velkou většinu smrtí otců pamětníci z našeho vzorku neočekávali, o to silnější šok to pro ně byl. Velmi nenadálý odchod tatínka zaznamenal Otakar Dvořák: „*Nikdo z nás nečekal nic zlého, ale najednou tatínek řekl: ‘To se mi nějak točí hlava ...’ Zrudl v obličeji, potom se jeho hlava sklonila ke straně a tvář pomalu nabývala bledé barvy. Uchopili jsme ho a položili na postel, přivolaný profesor Hnátek přiběhl během několika minut, ale k našemu i vlastnímu zděšení už pouze mohl konstatovat smrt a její příčinou určit mozkovou mrtvici. Zděšení a zmatek začaly ustupovat nepopsatelné bolesti. Pomalu jsme si začali uvědomovat, co se vlastně stalo. Z našeho života navždy odešel člověk, kterého jsme měli raději než sebe.*“⁴¹⁶ Tito tři pisatelé nebyli zdaleka jedinými, kdo zachytili smrt otce ve svých pamětech, ale zaznamenávají jeho odchod velmi dramaticky a procítěně. Vedle nich najdeme celou řadu dalších pamětníků, kteří ztrátu rodiče reflektují stroze pouhým konstatováním faktu, ale z dalšího čtení vyplývá, že i oni cítili stesk velmi bolestně. Mezi tyto autory můžeme zařadit například Karla Högera,⁴¹⁷ Vladimíra Vondráčka⁴¹⁸ nebo Bernarda Bolzana. V jeho případě je zvláštní, že otcovu smrt popisuje stručně a v pouhé jedné větě,⁴¹⁹ zatímco smrti matky věnuje dlouhou smutnou pasáž.⁴²⁰

Někteří pamětníci vzpomínají na další události spojené s otcovou smrtí. Alois Adlof například zaznamenal své pocity z pohřbu: „*Otec umřel. Byl jsem na pohřbu a plakal jsem tam velice, vida maminku plakati. Byl pochován poblíž ‘černých dveří’ hřbitova. Zpíval jsem později píseň: ‘Osirelo dítě’ a vždy vzpomínal jsem, že i můj otec leží u černých dveří a že bych ho rád vyhrabal.*“⁴²¹

⁴¹⁵ MACHAR, J. S. *Konfese literáta*. Praha, 1984, s. 101.

⁴¹⁶ DVOŘÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák*. Příbram, 2004, s. 90.

⁴¹⁷ HÖGER, Karel. *Z hercova zápisníku*. Praha, 1983, s. 13.

⁴¹⁸ VONDRÁČEK, Vladimír. *Lékař vzpomíná: 1895 – 1920*. Praha, 1978, s. 29.

⁴¹⁹ BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha, 1981, s. 51.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 72 – 73.

⁴²¹ ADLOF, Alois. *Vzpomínky z dětství*. Jindřichův Hradec, 1998, s. 31.

Specifická situace nastala v rodině Antonína Balabána. Po smrti bratra Václava se jeho otec uzavřel, přestal se věnovat ostatním členům rodiny a propadl alkoholu. Balabán cituje otcův výstižný povzdech: „*Matko, jak tady toho hocha nemám, mě už na světě nic netěší.*“⁴²² Otec často odcházel z domu za kamarády nebo do hospody, s rodinou trávil čím dál méně času. Z matčiných zápisků pak Antonín Balabán vybral pasáž, která zachycuje tragické události, jež následně rodinu osudově zasáhly: „*Nový rok nám přinesl velké těžkosti. 5. ledna 1912 pozdě vstával, nechtěl snídat. Zapálil si fajfku a sedl si ke kamnům. Před polednem se ztratil. Mysleli jsme, že šel někam na besedu. Když nepřišel ani k obědu, poslala jsem ho k sousedům hledat. Nikde nebyl. [...] Až ve žních jeden člověk z Olešné hledal houby v lese a našel v houšti člověka, který tam asi dlouho ležel. Hned tam šli hoši a podle šatů ho poznali. [...] Nejistili, jakou smrtí sešel.*“⁴²³

Role matky se po otcově smrti zásadně proměnila. Musela převzít některé jeho povinnosti a byla od té chvíle pro své děti jedinou jistotou. Pokud šlo o syna, mohl trpět nedostatkem mužského vzoru. S. K. Neumann⁴²⁴ k tomu například poznamenává: „*Otec zemřel před pátým mým rokem; pak mne měly v třaslavých rukách jen ženy. Chudičká, demokratická matka a více než poloschudlé aristokratické tety.*“⁴²⁵

Růžena Nasková také zmiňuje, jaký vliv měl otcův skon na matku. Ta se s novým stavem vyrovnávala jen těžko. Růžena přišla o otce ve svých čtrnácti letech a mohla být pro druhého rodiče oporou v těžkých chvílích: „*Když tatínek zemřel, všecko se rázem proměnilo. Maminka se nějak vylekala života, stala se naší nejmladší sestrou. A celou zesmutnělou, zakřiknutou domácnůstku jsem opanovala já svou trochu rozmazlenou vůlí, jež dosud před tatínkovou vlídnou pevností ustupovala.*“⁴²⁶

Matka musela dětem otcův odchod vysvětlit a odpovídat na jejich nechápavé dotazy. Pětiletý hoch jen těžko mohl pochopit, proč jeho tatínek tak náhle a nečekaně odešel z jeho života. Takovou zkušenost měla zřejmě matka J. E. Purkyněho, která vzniklou situaci řešila následovně: „*O zemřelém otci byl matčin mythus zas jinaký. Nevím, zdali si ho v očistci nebo v nebi myslela, neboť se horlivě modlívala za spasení duší v očistci. Avšak, necht' byl tu nebo tam, musel mít dovolení nás navštěvovati, s námi se zabývati. Neboť matka učila, že nás nevědomě obchází, že všechno ví, co činíme i myslíme, nad dobrým se raduje, nad zlým se*

---

⁴²² BALABÁN, Antonín. *Mé vzpomínky: Život evangelického faráře*. Heršpice, 1993, s. 32.

⁴²³ Tamtéž.

⁴²⁴ Stanislav Kostka Neumann (1875 – 1947), český novinář a básník, literární a výtvarný kritik a překladatel z francouzštiny, ruštiny. Jeho otec Stanislav Neumann byl žižkovský advokát a poslanec říšského sněmu.

⁴²⁵ NEUMANN, S. K. *Vzpomínky*. Praha, 1931, s. 17.

⁴²⁶ NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život: Paměti a zápisky*. Praha, 1948, s. 74.

horší a lituje. Tato nauka učinila ve mně veliké vražení. Nebyl jsem nikdy sám, vždy u přítomnosti milovaného otce, jehož památku tím více jsem zachoval.“⁴²⁷ Nenahraditelná postava otce zanechala v dětské mysli prázdné místo přes veškerou snahu jeho okolí. I když se s tím mladý člověk nějakým způsobem vyrovnal, trauma z nepřítomného otce nikdy zcela nezmizelo, jak to dokládá množství svědectví ze vzpomínek napsaných s dlouhým odstupem času.

Třetí příčina nepřítomnosti otce je, jak již bylo řečeno, dobrovolné zřeknutí se potomka. Tato mimořádná situace nastala v jediném případě z námi zkoumaných pramenů: u Josefa Váchala. Jeho dětství je tím výrazně poznamenáno a vzpomínky na rodiče nabývají úplně jiných významů než u ostatních pamětníků. Krátce po narození se nesezdání rodiče malého Josefa zřekli a poslali ho na výchovu k příbuzným (nejprve k rodině strýce a v šesti letech pak k prarodičům z otcovy strany). Váchal si z útlého dětství zachoval na otce jen několik útržkovitých vzpomínek: „Na svého otce z dob nejranějšího mládí nemnoho vzpomínek chovám; podržel jsem ve své paměti pouze jakousi představu jeho lahodně zvučného hlasu, vůni voňavého mýdla, jímž mne myl za svého prázdninového pobytu v Písku v řece u Martínka, a dobroty smetany tamtéž, okoušené po skončené koupeli. Pak ještě pamatuji událost u kapličky proti oboře, kdy otci sklo na brejlích jsem rozbil, a pokárání za to. Byl jsem cele babiččin a dědečkův; otce jsem později od svých šesti let do čtrnácti více nespátřil. Podobně asi též matku.“⁴²⁸ Záchvěv otcova zájmu o syna přišel ve chvíli, kdy nastal čas, dát mladého Josefa do učení. Absurditu prvního setkání po letech popisuje Váchal velmi výstižně: „Hrál jsem si jednoho večera onoho léta na ulici před domem s několika kamarády, když přistoupil k nám obrýlený, šedivý pán a vážným, příjemně znějícím hlasem se otázal, který z nás je Josífek Váchalů. Poznal jsem otce na první pohled, [...] Otec mne políbil a pocítil jsem opravdu zvláštní milý pocit a jakousi nevyličitelnou lásku, kterou jsem dosud nepoznal, když řekl: ‘Tys mne poznal? Já jsem tvůj otec!’“⁴²⁹ Po příjezdu do Prahy po několika dnech otcův zájem opadl a od syna znovu odešel: „A za příštích dvou dnů, kdy otec se mnou Prahu procházel, neustáváje krásu její mně ukazovati, rady a naučení do mé duše ukládati, přestal jsem se v mnohém otci líbiti; spatřoval v mém hoři a zmatení z proměny životní i z věci nevídaných mnoho zatvrzelosti aneb úmyslné ledabylosti. Opustil mne, zanechav mi několik

---

⁴²⁷ PURKYNĚ, J. E. *Nitky z mého života*. Praha, 1987, s. 80 – 81.

⁴²⁸ VÁCHAL, Josef. *Paměti Josefa Váchala, dřevorytce*. Praha, 1995, s. 24.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 50.

*korun, které jsem velmi rychle rozházel ...*⁴³⁰ Po tom, co Váchal učení zanechal, vyhledal matku a na nějaký čas se usadil v její domácnosti: „*Otec zvěděl, že jsem dílnu Waitzmannovu opustil a že jsem k matce přestěhován, zazlíval jí, že mne v mé lenosti podporuje, a třebaš dědictvím po své matce nebyl bez peněz, užil těchto ku svým cestám do Alp a jinam, na mne vůbec si již nevzpomenuv.*“⁴³¹ Jakkoliv postrádalo Váchalovo dětství rodičovskou lásku a oporu, jde o ojedinělou situaci a nelze z ní vyvozovat obecnější závěry o nemanželských dětech. Výchova u příbuzných nebo cizích lidí byla poměrně běžnou, častým důvodem byl nedostatek finančních prostředků k uživení všech potomků. Váchalův případ je zvláštní tím, že jeho rodiče nebyli bez peněz a byl jejich jediným synem.

Zkoumané prameny potvrdily, že otec v dlouhém devatenáctém století byl zaneprázdněný a jeho čas strávený s rodinou byl omezený. Nelze se divit, že mnozí z těchto pamětníků citově více přilnuli k matce a jejich vzájemný vztah byl důvěrnější. S matkou trávily malé děti většinu dne, zatímco otec přicházel domů večer a vyčerpán povinnostmi, neměl na potomky tolik energie. Jak by asi plnil tatínek roli kamaráda a vychovatele, kdyby měl na rodinu víc času? Nezvratnou příčinnou otcovy absence byla smrt. Jeho předčasný skon ovlivnil výrazně chod rodiny a rozložení rolí a povinností. Nejčastěji převzala některé otcovy povinnosti matka a nová situace pro ni byla natolik obtížná, že se s ní mnohdy jen těžko vyrovnávala. Opuštění potomka ze strany otce z jiných důvodů, než jsou výše zmíněny, bylo neobvyklé. Dětství Josefa Váchala je ojedinělý příklad, jehož zařazení do této kapitoly bylo nasnadě, ale nelze z něj utvářet širší závěry.

---

⁴³⁰ Tamtéž, s. 53.

⁴³¹ Tamtéž, s. 68.

3. Závěr

Na předchozích stranách jsme se seznámili s tatínky tak, jak nám to autoři memoárů umožnili. Poznali jsme prostřednictvím slov jejich vlastních dětí jejich povahy, vlídnou i přísnou tvář, charakterové rysy, zvláštní zvyky i způsob nahlížení na svět kolem sebe. Ale především jsme nastínili, jakým způsobem vychovávali tito otcové své děti, zda se jim věnovali a jak s nimi trávili čas. Zároveň jsme zjistili, čeho si ve vztahu k otci cenili pamětníci, co považovali za projev dobrého otcovského přístupu a co naopak svým tatínkům vyčítali.

Tato práce se pokouší zaplnit mezeru ve výzkumu rodinných vztahů v dlouhém devatenáctém století v Čechách a poukazuje na otcovství jako na vhodný námět bádání. Zatímco mateřství je tématem mnoha odborných diskuzí, tatínci stáli dlouho stranou zájmu badatelů.

Cílem této práce bylo podat zprostředkované svědectví o otcovství v dlouhém devatenáctém století na základě výpovědí pisatelů memoárové literatury. Padesát editovaných pramenů poskytlo mnoho podnětů ke zkoumání, avšak omezený rozsah diplomové práce neumožnil širší záběr. Využitím jiných pramenů osobní povahy by jistě bylo možné vytvořit komplexnější podobu otcovství.

Muž má jako otec důležitou roli už v době těhotenství a porodu. Podle očekávání se většina pamětníků o tomto období nezmiňuje. Pokud ano, jde vždy o zprostředkované informace. Stejně tak je tomu u prvních let života, na které si pisatel nemůže pamatovat. Přesto se objevil jeden opakující se motiv – přijetí potomka otcem závisí na pohlaví. Předpoklad, že synové byli vítanější než dcery, velká část memoárů potvrdila, nicméně našli se i osvícení tatínci, kteří se radovali z narození děvčete stejně jako z narození chlapce.

Pokud jde o otce vychovávajícího, platí, že mnoho tatínků bylo zaneprázdněno prací, ale nelze kategoricky prohlásit, že se na výchově potomků nepodíleli. Byla to převážně sféra působnosti matky, ale jak zkoumané prameny doložily, velké množství otců se o výchovu stejně zajímalo. Nejvíce se snažili na svá dítky působit v oblasti mravní a morální čistoty, vystupování na veřejnosti a někteří se pokoušeli probudit v nich vhodný vlastenecký zápal. Pro dosažení výchovných výsledků byla nejčastěji volena metoda správného příkladu, kdy otec požaduje od dětí to, co sám dodržuje.

Ti nejpřísnější vychovatelé se zapsali do dětské paměti tak, že i po letech je při čtení jejich vzpomínkových textů cítit osten výčitek. Zažitou stereotypní představu domácího despoty potvrdil vlastně pouze jediný otec, Josef Foerster. U ostatních, kterým na výchově záleželo, se přísné rysy také projevovaly, ale v omezené míře a pisatelé na ně nevzpomínají se záští. Nesmíme zapomenout, že v devatenáctém století byly nastaveny jiné společenské standardy, například v otázce tělesných trestů. Otec byl absolutní autoritou a každý člen rodiny mu měl prokazovat náležitý respekt. Navíc je zřejmé, že autor pamětí kvůli časovému odstupu nemusí být vždy zcela upřímný a často zbrousí hrany negativně vyznívajících skutečností tak, až se jejich význam změní.

Vedle těch negativních jsou z memoárů dobře patrné také pozitivní konotace spojené s otcovstvím. Přestože bychom spíše očekávali, že otec neměl na hry s dětmi čas, prameny svědčí v podstatě o opaku. Otec byl vytížený, avšak v mnoha případech se snažil trávit čas rodinnou zábavou a být dětem nablízku. Hra, procházky a výlety, vypravování a čtení pohádek patřilo mezi ty nejběžnější společné činnosti tatínků a dětí. Ze zkoumaného vzorku pramenů mnohem více vzpomínají na laskavé a hodné tatínky dcery, které často zdůrazňují, že se v otcově přítomnosti cítily v bezpečí.

Velký důraz kladli otcové na vzdělání. Vedle těch, kteří si ho cenili, byli i tací, kteří ho stavěli nadevše a pro kvalitní výuku a studium svých potomků dělali, co bylo v jejich silách. Tak jako v jiných otázkách rodinného života ležela na otci často i volba studijního zaměření a budoucího povolání dětí. Někdy rozhodoval v tomto ohledu otec autoritativně, ale v mnohých případech byli tatínci přístupní diskuzi a vyslyšeli přání svých synů a dcer. Otec se často angažoval ve vzdělávání osobně a snažil se dětem předat své vědomosti.

Otec byl pro mnoho pamětníků vzorem a správným příkladem pro život. Chvála otce jako člověka v pozdějším věku potomka je důkazem dobrého vztahu mezi nimi a mnoho autorů memoárů se o ni snažilo. Ovšem jen málokdo se pokusil o zhodnocení osobnosti otce

z hlediska jeho přístupu k otcovským povinnostem. Pokud tyto zmínky v pamětech nacházíme, pak jsou spíše kritické a vyčítavé.

Velká část těchto výtek se dotýká nedostatečné otcovy snahy zabezpečit rodinu. Hmotné podmínky v mnoha sledovaných domácnostech byly neutěšené a několik pamětníků z této skutečnosti viní právě otce. Vždyť od něj společnost očekávala, že se o rodinu postará a náležitě ji zaopatří. Přestože většina pisatelů se k takto příkrým slovům neuchyluje, dětství skoro každého z nich bylo provázeno neustálým šetřením. Avšak finanční situace rodiny, pokud nebyla příliš vyhrocená, děti až tak netrápila.

Stejně jako jednotlivé aspekty výchovy měl i rodinný život vedený otcem vliv na formování potomků. Každodenní chod domácnosti byl někdy svázán pravidly, na jejichž dodržování otec trval. Záležitosti všedního života jako společné stolování nebo oslovování byly pod jeho dohledem. Někdy se z dobového modelu rodiny vybočilo a rodiče nežili spolu v jedné domácnosti. V takových případech se role otce proměnily a často ztrácely na intenzitě s tím, jak málo času s dětmi trávil.

Koncept nepřítomného otce, jak jej vyslovila třeba Elizabeth Badinter, můžeme chápat i v prozaičtějším smyslu. Dítě nemusí ztratit pouze životní vzor, ale také oporu, živitele, vychovatele, kamaráda a jiné potřebné projevy otcovské přítomnosti. Některé z těchto rolí se vytratí již se stále větší otcovou pracovní vytižeností, ale definitivní ztrátou všech jistot je až otcova smrt. Když pisatel přišel o otce v útlém věku, bylo tím jeho dětství poznamenáno a ty nejdůležitější z otcových povinností vůči rodinně musel převzít někdo jiný, protože tyto povinnosti byly v dlouhém devatenáctém století pro chod rodiny nezbytné.

Výslednou podobu otcovství nelze aplikovat na všechny tatínky 19. století. Pokusili jsme se zachytit jednotlivé aspekty jejich vztahu k potomkům. Zaměřili jsme se na role, které měl otec plnit. Výsledkem práce není jediný ideální obraz otce, ale všechny možné projevy a podoby otcovství, které se v našem souboru pramenů objevily. Zkoumali jsme problematiku, kterou do určité míry nelze generalizovat. Každý jednotlivý otec z daného vzorku pramenů vykazoval specifické osobnostní rysy a charakterové vlastnosti, které zásadně ovlivnily jeho přístup k potomkům.

Otec je stejně jako matka nenahraditelnou osobou v životě každého jedince. Jeho role v dětství a dospívání je zásadní a pro formující se osobnost je velmi důležitá. Jeho nepřítomnost, nezájem nebo případné nedostatky způsobují šrámy, jež si sebou člověk nese po celý život. Důkazem mohou být sepsané vzpomínky potomků, kteří i po letech touží po

otcově uznání a lásce. Vzpomeňme na závěr slova Zuzany Švabinské: „... *je mi u něho dobře, [...] je to mé bezpečí a jistota, je to mé místo.*“⁴³²

---

⁴³² ŠVABINSKÁ, Zuzana. *Světla paměti*. Praha, 2002, s. 144 – 145.

4. Prameny

- ADLOF, Alois. *Vzpomínky z dětství*. Jindřichův Hradec, 1998.
- BALABÁN, Antonín. *Mé vzpomínky: Život evangelického faráře*. Heršpice, 1993. ISBN 80-900696-3-0.
- BOLZANO, Bernard. *Vlastní životopis*. Praha, 1981.
- BROŽOVÁ, Růžena O. *Byla jsem kočovnou herečkou i královnou (krásy)*. Praha a Litomyšl, 2010. ISBN 80-7432-032-3.
- ČAPEK, Josef. *O sobě*. Praha, 1958.
- ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. Praha, 1962.
- ČAPKOVÁ, Jarmila. *Vzpomínky*. Praha, 1998. ISBN 80-7215-046-4.
- DĚDINA, František. *Když si náš tatínek maminku bral...* Praha, 1942.
- DURYCH, Jaroslav. *Z ráje i očistce*. Praha, 2000. ISBN 80-86112-19-5.
- DVOŘÁK, Otakar. *Můj otec Antonín Dvořák*. Příbram, 2004. ISBN 80-86240-78-9.
- FOERSTER, J. B. *Poutník*. Praha, 1942.
- HAIŠ, František. *Vzpomínky pražského písničkáře: 1818-1897*. Praha, 1985.
- HELLMUTH-BRAUNER, Vladimír. *Paměti rodu*. Praha, 2000. ISBN 80-86022-66-8.
- HERRMANN, Ignát. *Blednoucí obrázky*. Praha, 1960.
- HÖGER, Karel. *Z hercova zápisníku*. Praha, 1983.
- JIRÁSEK, Alois. *Z mých pamětí*. Praha, 1980.
- KAPLICKÝ, Václav. *Hrst vzpomínek z mládí*. Praha, 1988.
- KAVALÍROVÁ, Antonie. *Paměti babičky Kavalírové*. Praha, 1947.
- KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace: Paměti starého bolševika*. Brno, 2005. ISBN 80-7294-148-8.
- LADA, Josef. *Kronika mého života*. Praha, 1974.
- MACHAR, J. S. *Konfese literáta*. Praha, 1984.
- MASARYKOVÁ, Alice. *Dětství a mládí*. Praha, 1994. ISBN 80-9014708-6-0.
- MUCHA, Jiří. *Alfons Mucha*. Praha, 1982.
- NASKOVÁ, Růžena. *Jak šel život: Paměti a zápisky*. Praha, 1948.
- NERUDA, Jan. *Chtěl bych svítit lidstvu dál...: Pásmo života Jana Nerudy z jeho veršů a prosy*. Třebechovice pod Orebem, 1941.
- NEUMANN, S. K. *Vzpomínky*. Praha, 1931.
- NEZVAL, Vítězslav. *Z mého života*. Praha, 1959.

- NOVOTNÝ, Antonín. *O mládí téměř staropražském*. Praha, 2000. ISBN 80-85980-17-7.
- PURKYŇ, J. E. *Nitky z mého života*. Praha, 1987.
- RAŠÍN, Ladislav (ed.). *Paměti Dr. Aloise Rašína*. Brno, 1994. ISBN 80-901693-4-1.
- REZLER, Josef a dcera. *Ze života průkopníků sociální demokracie*. Praha, 1950.
- SEDLÁČEK, August. *Paměti z mého života*. Praha, 1997. ISBN 80-7203-165-1.
- SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Byla jsem na světě*. Praha, 1994. ISBN 80-204-0421-X.
- SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Český román*. Praha, 1969.
- STRETTIOVÁ, Marie. *O starých časech a dobrých lidech*. Praha, 1940.
- SVĚTLÁ, Karolina. *Upomínky*. Praha, 1931.
- SVĚTLÁ, Karolina. *Z literárního soukromí*. Praha, 1880.
- ŠOHÁJEK, Jindřich. *Paměti: vzpomínky z mládí*. Pelhřimov, 2002. ISBN 80-86559-09-2.
- ŠTORCH-MARIEN, Otakar. *Sladko je žít: Paměti nakladatele Aventina I*. Praha, 1966.
- ŠUSTA, Josef. *Léta dětství a jinošství: vzpomínky I*. Praha, 1947.
- ŠVABINSKÁ, Ela. *Vzpomínky z mládí*. Praha 1960.
- ŠVABINSKÁ, Zuzana. *Světla paměti*. Praha, 2002. ISBN 80-200-0912-4.
- TYRŠOVÁ, Renata. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce, díl první*. Praha, 1927.
- TYRŠOVÁ, Renata. *Jindřich Fügner: paměti a vzpomínky na mého otce, díl druhý*. Praha, 1926.
- VÁCHAL, Josef. *Paměti Josefa Váchala, dřevorytce*. Praha, 1995. ISBN 80-85190-36-2.
- VIKA, Karel. *Dětské vzpomínky*. Praha, 1928.
- VIKA, Karel. *Klukovské vzpomínky*. Praha, 1929.
- VONDRÁČEK, Vladimír. *Lékař vzpomíná: 1895-1920*. Praha, 1978.
- VRCHLICKÁ, Eva. *Dětství a mládí s Vrchlickým*. Praha, 1988.
- ZRZAVÝ, Jan. *Jan Zrzavý vzpomíná: Na dětství, domov a mladá léta*. Praha, 1971.

5. Literatura

BADINTEROVÁ, Elisabeth. *XY: O mužské identitě*. Praha a Litomyšl, 2005. ISBN 80-7185-727-0.

BAHENSKÁ, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha, 2005. ISBN 80-7277-241-4.

VAN DÜLMEN, Richard. *Historická antropologie: Vývoj, problémy, úkoly*. Praha, 2002. ISBN 80-86569-15-2.

FILIPOWICZ, Marcin – KRÓLAK, Joanna – ZACHOVÁ, Alena (edd.). *Od patriarchy k tatinkovi: Západoslovanské modely otcovství*. Hradec Králové, 2008. ISBN 978-80-7041-407-1.

FILIPOWICZ, Marcin – ZACHOVÁ, Alena. *Rod v memoárech: Případ Hradec Králové*. Červený Kostelec, 2009. ISBN 80-87378-11-3.

LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě: Žena v minulém století*. Praha, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (edd.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. ISBN 80-7106-988-1.

LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – DOUŠOVÁ, Hana. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století, I. díl: Dějiny hmotné kultury*. Pardubice, 2001. ISBN 80-7194-414-9.

LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie – BEZECNÝ, Zdeněk – JIRÁNEK, Tomáš. *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století, 2. díl: Život všední i sváteční*. Pardubice, 2005. ISBN 80-7194-756-3.

LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství?: Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha a Litomyšl, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

LUŽICKÁ, Věnceslava (red.). *Sborník Lady: sbírka poučného a zábavného čtení, díl 11*. Mladá Boleslav, 1912.

LUŽICKÁ, Věnceslava (red.). *Sborník Lady: sbírka poučného a zábavného čtení, díl 12*. Mladá Boleslav, 1912.

MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha a Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-669-X.

SCOTT, Joan Wallah. Rod: užitečná kategória historickej analýzy. In CVIKOVÁ, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana – KOBOVÁ, Lubica (edd.). *História žien: Aspekty písania a čítania*. Bratislava, 2006. s. 40-71. ISBN 80-85549-65-4.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848 – 1918*. Praha, 1982.

VÁLEK, Vlastimil. *K specifčnosti memoárové literatury*. Brno, 1984.

VÁLEK, Vlastimil. *Memoárová literatura 20. století*. Brno, 2000. ISBN 80-7204-148-7.

ZOJA, Luigi. *Soumrak otců. Archetyp otce a dějiny otcovství*. Praha, 2005. ISBN 80-7260-145-8.

Internetové zdroje

VÁLEK, Vlastimil. Zamyšlení nad vztahem mezi memoáry a historickou prózou: Způsob zobrazení reality v memoárech. Vědecká knihovna v Olomouci, 1. září 2008 [cit. 2012-0319].

URL: <http://www.vkol.cz/cs/aktivity/konference-a-odborna-setkani/10--rocnik-odborne-konference/clanek/zamysleni-nad-vztahem-mezi-memoary-a-historickou-prozou--zpusob-zobrazeni-reality-v-memoarech-/>.

6. Resumé

This diploma thesis deals with fathers and their roles within a life of child in the long nineteenth century in Bohemia. The main source related to the given issue is represented by memoirs. All used sources have been edited and published at least once. The long nineteenth century – an expression used for the period between the French revolution at the beginning and the WWI at the end. During 1789 and 1914 many changes of capital importance that formed the world as we know it today, have happened. Simultaneously, it came to division of family into two spheres: man worked and represented his family in the public, whereas woman ruled the private sphere by taking care of household and raising up children.

The introduction of this thesis deals with the state of contemporary research of fatherhood within Czech history accenting the long nineteenth century. At the same time, possibilities of memoirs as a source for a historical research were summarized.

During the research some of the assumptions and social stereotypes have been confirmed others have been proved as false. Man played an important role even during pregnancy and birth. As assumed most of the memoir authors do not mention this period. The memoirs brought but one repeated motive – acceptance of an offspring by its father depended on its sex. The assumption, that sons were more welcomed than daughters, has proved to be right. Coming to fathers' participation on upbringing, it is considered that many of them were occupied with their jobs, however, it should not be categorically declared that they did not take part at all. In the relationship to their children, they mostly concentrated on moral influence, some of them tried to arouse patriotism in their children. The deep-rooted stereotype image of a family tyrant, that rules the family with an iron hand, has proved false. Despite expectations that fathers had no time to play with their children, the source gives evidence of the opposite. Although fathers were busy, they tried to spend time with family

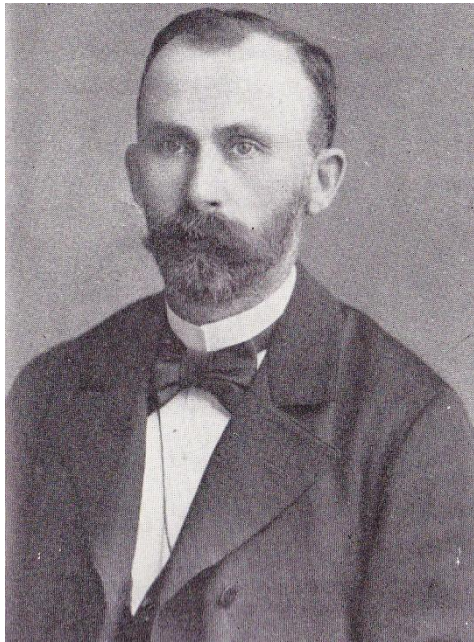
entertainment and to be near their children. A great emphasis placed fathers on education. Beside those who valued it, there were such who found it as the most important thing and would do everything within their power to secure their offspring education and studies of the best quality. Fathers were as well supposed to provide for their family.

The concept of an absent father, as mentioned by Elizabeth Badinter should be understood in a more prosaic sense. With a loss of father, a child does not only lose a role model but as well a supporter, provider, caretaker, friend and other needful roles of father's existence.

The final form of fatherhood cannot be applied on all fathers of the 19th century. The thesis concentrated on roles that were to be fulfilled. However, it depended on each father whether he accepted all of these roles or not. Some of the fathers were rather conservative, others showed modern opinions on upbringing that ushered in fatherhood ideals of the 20th century.

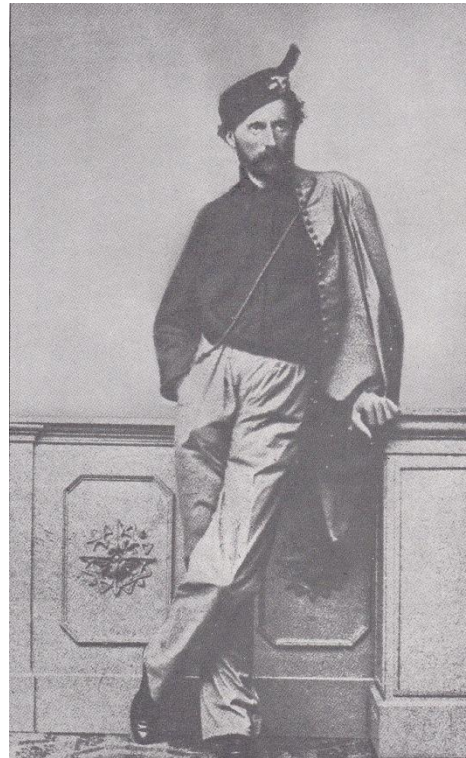
7. Přílohy

Obrázek č. 1:

Josef Šusta st. v osmdesátých letech

Obrázek č. 2:

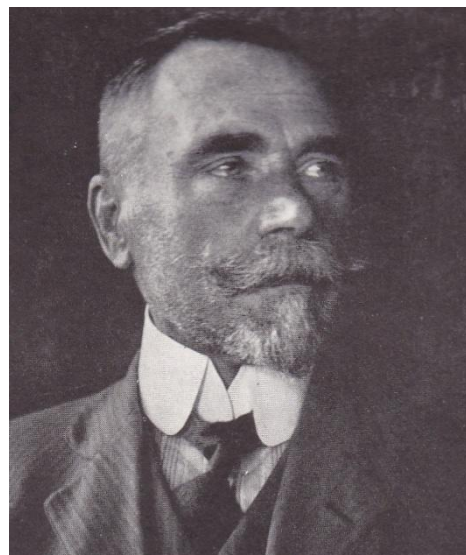
Jindřich Fügner, otec Renaty Tyršové

Obrázek č. 3:

Josef Musil, otec Marie Strettiové

Obrázek č. 4:

Hanuš Zrzavý, otec Jana Zrzavého

Obrázek č. 5:

Antonín Dvořák v roce 1882

Obrázek č. 6:

*Tomáš Masaryk dva roky před narozením
dcery Alice*

Obrázek č. 7:

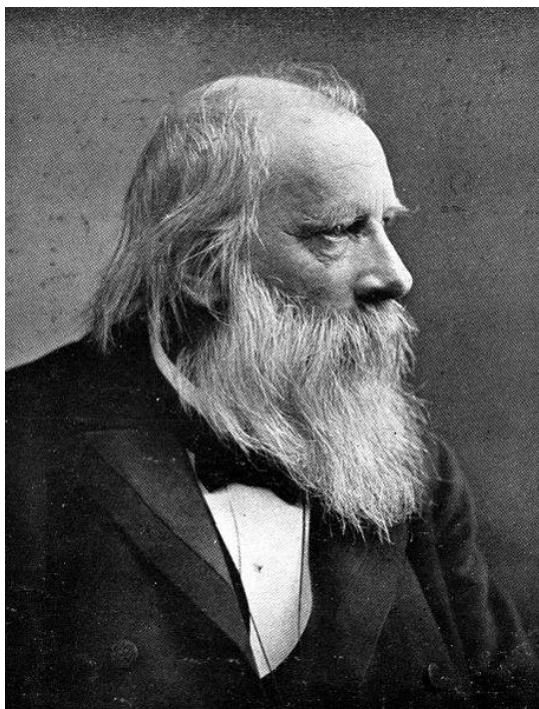
Alfons Mucha v roce 1906

Obrázek č. 8:

Bohumil Nezval v roce 1901

Obrázek č. 9:

Jaroslav Vrchlický v roce 1910

Obrázek č. 10:

*Rudolf Vejrych, otec Zuzany
Švabinské, kolem roku 1914*

Obrázek č. 11:

*Karel Scheinpflug ve 20. letech minulého
století*